

Бул долбоор Европа
Биримдиги тарабынан
каржыланат

**МАМЛЕКЕТТИК СЫРЛАРГА
БАЙЛАНЫШТУУ КЫЛМЫШ ИШТЕРДИ
СОТТОР ТАРАБЫНАН КАРОО:
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА
УКУК ЖАНА УКУК КОЛДОНУУ
ТАЖРЫЙБАСЫНДАГЫ КӨЙГӨЙЛҮҮ
МАСЕЛЕЛЕР**

Бишкек 2021

УДК
ББК
Н67

Редакциялык коллегия:

Автор-түзүүчү: Турсункулов Н.Ж., Какеев И.Б.
Мукабанын дизайны жана түзүлүшү: Уркалимов А.Р.

Мамлекеттик сырларга байланыштуу кылмыш иштерди соттор тарабынан кароо: Кыргыз Республикасында укук жана укук колдонуу тажрыйбасындагы көйгөйлүү маселелер. – Б.: «Аял судьяларынын Кыргыз ассоциациясы» коомдук бирикмеси, 2021. – 84 б.

ISBN

«Мамлекеттик сырларга байланыштуу кылмыш иштерди соттор тарабынан кароо: Кыргыз Республикасында укук жана укук колдонуу тажрыйбасындагы көйгөйлүү маселелер» боюнча бул басылма, Европалык Союздун каржылык колдоосу менен «Медиа Диалог» долбоорунун алкагында, «Институт Медиа Полиси» коомдук фондунун буйругу менен «Аял судьяларынын Кыргыз ассоциациясы» коомдук бирикмеси тарабынан даярдалган.

Сиздердин назарыңыздарга сунушталган документте төмөнкүлөр камтылган: мамлекеттик сырда кирген маалыматтарды пайдаланууну жана коргоону жөнгө салуучу эл аралык укуктук ченемдерди талдоо; соттордун ачык соттук отурумда иштерди кароо укугу боюнча эл аралык институттардын практикасын карап чыгуу; мамлекеттик сырды коргоо боюнча Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына талдоо жүргүзүү; жазык сот өндүрүшүндө мамлекеттик сырды коргоодо укук колдонуу практикасын талдоо, ошондой эле сот адилеттигине жетүүдө, адам укуктарынын кепилдиктерин жакшыртуу максатында аныкталган көйгөйлөрдү чечүү боюнча сотторго жана мамлекеттик органдарга сунуштарды берүү.

Бул басылма уникалдуу, анткени мамлекеттик органдардын жана соттордун мамлекеттик сырды камтыган материалдарды жашыруун кылуу боюнча жана мамлекеттик жашыруун сырларды камтыган кылмыш иштерди кароо боюнча талдоо жүргүзүү Кыргызстандын жаңы тарыхында биринчи жолу жүргүзүлүп жатат, ошондуктан, судьялар, прокурорлор, адвокаттар жана башка юристтер үчүн алардын кесиптик ишмердигинде колдонууда пайдасы тийиши мүмкүн. Бул басылманы, Парламенттин депутаттары, мамлекеттик кызматкерлер да мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча сунуштарды ишке ашыруу максатында пайдалана алышат, ошондой эле бул документти бардык кызыккан тараптар шилтеме жасоо менен пайдалана алышат.

УДК
ББК

© Турсункулов Н.Ж., 2021
© Какеев И.Б., 2021
© «Аял судьяларынын Кыргыз ассоциациясы»
коомдук бирикмеси, 2021

ISBN

МАЗМУНУ

Киришүү.....	5
1. Маалыматты мамлекеттик сырларга киргизүүнү жөнгө салган эл аралык-укуктук ченемдер	7
1.1 Адам укуктарынын эл аралык укуктары жана мамлекеттик сыр	8
1.2 Жалпы эреже катары соттук териштирүүлөрдүн ачык болуусу	10
1.3. Соттун чечимин ачык угузуу укугу.....	14
2. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында сот адилеттүүлүгүнүн жеткиликтүүлүгүнүн кепилдиктери	15
3. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларды коргоо жөнүндө мыйзамдары	22
3.1. Маалыматтарды мамлекеттик сырларга киргизүүнүн тартиби жана жашыруун кылуу процедурасы.....	28
3.2. Мамлекеттик сырларды ачыктоонун тартиби.....	30
3.3. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын түзгөн маалыматтардын жеткиликтүүлүгү	31
3.4. Мамлекеттик сырларды коргоо чөйрөсүн бузгандыгы үчүн кызматкерлердин жоопкерчилигинин түрлөрү	35
4. Жазык сот өндүрүшүнүн бардык стадияларында мамлекеттик сырларды коргоо суроолорун изилдөө	38
4.1. Жазык сот өндүрүшүнүн жалпы эрежелери.....	38
4.2. Жазык сот өндүрүшүндө мамлекеттик сырларды коргоонун укук колдонуу тажрыйбасын изилдөө	42
5. Корутундулар жана сунуштамалар	54
6. Тиркемелер	60

Өз өлкөсүнүн ар бир жараны, анын конституциялык укуктары натыйжалуу иштеген элдик бийлик институттары тарабынан эркин ишке ашырылган, туруктуу коомдук өнүгүү тууралуу кыялданат. Жарандын кыялына багыттоонун негизги кыймылдаткыч күчү, укук үстөмдүгүн камсыз кылуу боюнча бийлик өкүлдөрүнүн жана жарандык коомдун аракеттери болуп эсептелет. Укуктун үстөмдүгү принцибинин мазмуну башка аракеттерден сырткары, бийлик институттары коомдун бардык мүчөлөрү үчүн «оюндун эрежесин» гана аныктабастан, ошондой эле, өздөрүн, жарандардын укуктарына жеңил, этибарсыз мамиле кылууга жөндөмдүү инерциялык аракеттерден алыс кармоолору керек.

Мамлекеттик институттардын күчү жана кубаттуулугу, алар жаранды кылмыш жоопкерчилигине тартууну ишке ашырууда пайда болот. Сотко чейинки өндүрүштү, соттук териштирүүнү, укук коргоо органдарынын жүргүзүп жаткан аракеттерине көзөмөл жүргүзүү процедураларынын жоктугу же мындай мыйзамдык процедуралардын жеткиликтүү иштелип чыкпагандыгы, жаранды өтө аярлуу абалга салып коёт, ал эми коомдо болсо мамлекеттик «машинеден» коркуулар пайда болот.

Ушул жылдагы Кыргыз Республикасында паракорчулук менен күчөтүлгөн күрөшүүнүн жүргүзүлүшү, жарандарга карата сотко чейинки өндүрүштөрдүн көбөйүшүнө, мындай иштер боюнча маалыматтын жабылуусуна жана соттук териштирүүлөргө катышуу мүмкүнчүлүгүнө чектөө алып келди. Адатта, соттук жыйындарга кирүү мүмкүнчүлүгүнүн чектелүүсүн, укук коргоо органдарынын өкүлдөрү, кылмыш иштеринин материалдарына жашыруундуулук грифинин коюлушу менен түшүндүрүшөт.

Укук колдонуу тажрыйбасы көрсөткөндөй, улуттук коопсуздук органдары тарабынан ишке ашырылган кылмыш иштери боюнча сотко чейинки өндүрүштөр жашыруундуулук грифине ээ, бул болсо сотторду, соттук жыйындарды жабык тартипте өткөрүүгө милдеттендирет. Мындай тажрыйба мыйзамдуу болуп эсептелет, эгерде, кылмыш процессинин бардык катышуучуларынын аракеттери, мыйзамда бекитилген процедураларга дал келсе. Бирок, процесстин айрым катышуучуларынын пикирлери боюнча кылмыш иштер, укук коргоо органдарынын ыкчам кызматкерлеринде тастыктамалар (справка) жана башка документтер бар болгону үчүн гана жашыруун түрдө өткөрүлүүдө.

Мындай кылмыш иштерди, тергөө жана соттор тарабынан жабык түрдө кароосу, коомчулуктун, укук коргоо жана сот органдарына гана ишенбөөчүлүктү пайда кылбастан, ошондой эле жалпы мамлекеттик институттарга карата ишенбөөчүлүктү дагы жаратууда. Жарандардын мамлекеттик бийлик институттарына болгон ишениминин төмөн деңгээли жана саясий элитанын алмашуусунун өз ара байланышы, өлкөбүздөгү коогалаңдуу окуялар менен бир нече жолу далилденген.

Улуттук коопсуздукту коргоо максатында, маалыматты чектөө маселелери боюнча жана жарандардын конституциялык укуктарынын ишке ашырылуусуна тийгизген таасири боюнча, жарандардын жана жарандык коом институттарынын маалыматтуулугун жогорулатуу үчүн, жазык сот өндүрүшүндө жана укук колдонуу учурунда, мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу мыйзамдык базага кыскача изилдөө жүргүзүлдү.

Мамлекеттик сырларга байланыштуу кылмыш иштерди соттор тарабынан кароо: Кыргыз Республикасындагы укук жана укук колдонуу тажрыйбасындагы көйгөйлүү маселелер» темасындагы бул изилдөө, «Аял-судьяларынын Кыргыз ассоциациясы» коомдук бирикмеси тарабынан тартылган эксперттер - КРнын мурунку юстиция министри Турсункулов Нурлан, «Адилет» Укуктук Клиникасы» КФ улук юристи Какаев Искендер, «Медиа Полиси Институту» коомдук фондунун буюртмасы боюнча эл аралык эксперт Коротоев Кирилл тарабынан Европа Биримдигинин каржылык колдоосу астында «Медиа Диалог» долбоорунун алкагында жүргүзүлдү.

Бул басылмада жашыруундуулук мүнөзүнө ээ маалыматтардын жеткиликтүүлүгү жана коргоо боюнча суроолор каралгандыгын эске алганда, бул чөйрөдөгү көрсөткүчтөрдү издөө, алуу жана анализдөө боюнча мүмкүнчүлүктөр өтө чектелүү болду. Изилдөө, ачык жеткиликтүү материалдардын жана маалыматтардын, анын ичинде ченемдик-укуктук актылардын негизинде жүргүзүлдү. Ошондой эле, иштин алкагында, 2021-жылдын 4-октябрына караштуу юридикалык күчкө ээ мыйзамдык жана башка ченемдик актылар колдонулду.

Бул басылманын мазмуну «Медиа Полиси» долбоорунун жооптуу предмети болуп саналат жана Европа Биримдигинин көз карашын чагылдырбайт.

1

**МААЛЫМАТТЫ МАМЛЕКЕТТИК
СЫРЛАРГА КИРГИЗҮҮНҮ
ЖӨНГӨ САЛГАН ЭЛ АРАЛЫК-
УКУКТУК ЧЕНЕМДЕР**

Эл аралык документтерде, ар бир адамдын ишин сот органдарында адилет кароо укугу так жарыяланган жана мамлекеттин жана коомдун өнүгүп жаткан жолдоруна ылайык, адамдын башка укуктары менен бирге ырааттуу түрдө өнүгүүдө.

Адам укуктарынын жалпы Декларациясы, ар бир адамдын, ага каршы коюлган кылмыш ишти толук теңдиктин негизинде, адилеттүүлүктүн бардык талаптарын сактоо менен, көз карандысыз жана калыс сот тарабынан ачык айкын кароо укугун жарыялайт (10-берене). Адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин коргоо жөнүндөгү Конвенция (Европалык конвенция) кылмыш жана жарандык иштерди ачык кароо ченемин камтыйт (6-берене). Кыргыз Республикасы үчүн милдеттүү аткарылуучу күчкө ээ, жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык Пактка (1966-ж) ылайык, ар бир адам, ага каршы коюлган кандай гана кылмыш иш болбосун, аны кароодо, мыйзамдын негизинде түзүлгөн, компетенттүү, көз карандысыз жана калыс сот тарабынан адилеттүү жана ачык териштирүү жүргүзүү укугуна ээ (14-берене).

Пактынын текстинин өзүндө, ишти ачык териштирүү укугу, өзүнүн маанилүүлүгү боюнча соттун адилеттүүлүгү, көз карандысыздыгы жана калыстыгы менен бир катарга коюлган. Бирок, ачык териштирүү болбосо, анда, адилеттүү жана калыс сот деле, 14-берененин талаптарына жооп бере албайт. Ачык соттук териштирүү укугу, жарандык иштерде дагы, кылмыш иштеринде да бирдей колдонулат. Андыктан, адам укуктары боюнча Комитеттин тажрыйбасындагы иштердин бир түрү боюнча алынган корутундулар, башкалар тарабынан да толугу менен колдонулууга жатат.

Ушул менен эле, ачык соттук териштирүү укугу чектелип калбайт. Пакттын 14-беренеси, басма сөз кызматтары жана башка угуучулар же алардын бир бөлүгү, бардык эле соттук териштирүүлөргө катышууга мүмкүн эместигин камтыйт, анткени моралдык же коомдук тартиптерге ылайык же демократиялык коомдогу мамлекеттик коопсуздукка байланыштуу, же тараптардын жеке жашоосунун кызыкчылыгы талап кылынган учурда - же болбосо соттун пикири боюнча ишти ачык кароо сот адилеттигинин кызыкчылыктарын буза турган болсо. Эгерде жашы жетелектердин кызыкчылыктары башканы талап кылбаса, же иш жубайлык талаш-тартыштарга же балдарды камкордукка алууга тиешелүү болбосо, анда кылмыш же жарандык иштер боюнча соттун чечими ачык болушу керек.

Эл аралык укук ченемдердин жоболорун эске алуу менен, мамлекеттик коопсуздукту коргоо максатында, коюлган айып боюнча кылмыш ишти сот тарабынан кароо учурунда, ачык кароо укугуна чектөөгө жол берилиши жана мындай иштер боюнча мамлекеттик органдардын иш-аракеттеринин чен өлчөмдүүлүгүн камсыз кылуу максатында, маалыматты жашыруун кылуу жолдорун карап чыгуу сунуш кылынат: (1.1), сот отурумдарынын ачык болуусу, ошондой эле ачык болуу катарынан чыгаруунун жалпы талаптары (1.2.) жана сот чечимдеринин ачык болуусу, анткени ал, Пакттын 14-беренесине ылайык өз алдынча укук болуп саналат (1.3).

1.1 Адам укуктарынын эл аралык укуктары жана мамлекеттик сыр

Эл аралык укук - мамлекеттердин тигил же бул маалыматты мамлекеттик сырга киргизүү, аны жайылтууну чектөө, мындай жайылткандыгы үчүн жарандарды соттоо мүмкүнчүлүктөрүн жөнгө салган жана (же) атайын чектеген атайын ченемдерди камтыбайт. Муну менен катар эле, Пакттын жана башка эл аралык келишимдердин бир катар ченемдери, мамлекеттердин маалыматты жашыруун кылууну жөнгө салуу чөйрөсүндөгү аракеттеринин мыйзамдуулугуна баа берүү үчүн маанилүү болуп саналат.

Баарынан мурун, Пакттын 19-беренесинин 3-бөлүгү, ой-пикирди эркин билдирүүнү өзгөчө милдеттер жана жоопкерчиликтер менен чектейт, бул, мыйзам тарабынан бекитилиши керек жана бир катар мыйзам ченемдүү максаттарга жетишүү үчүн, тактап айтканда мамлекеттик коопсуздукту сактоо үчүн зарыл болуп эсептелет. Ошондой эле, Пакттын 17-беренеси, жеке жана үй-бүлөлүк жашоого, турак-жайдын кол тийбестигине жана корреспонденцияга мажбурлап киришүүгө тыюу салат. Бул, Пакттын 17-беренесидеги кепилдикке алынган чектөө - улуттук укукта мыйзамдуу негизде каралбаса, мыйзамдуу деп таанылбайт дегенди түшүндүрөт.

Белгилүү болгондой, мамлекеттер, улуттук коопсуздукту сактоодо тигил же бул маалыматты жашыруун режимине киргизүүнү негиздеп беришет. Алар, негизинен тигил же бул маалыматты мамлекеттик сырга киргизүүнүн мыйзамдуулугун же болбосо адамдын негизги укуктарын чектөө үчүн улуттук коопсуздукка шилтеме келтирүүнүн негиздүүлүгүн, эл аралык органдар текшербешине умтулушат. Бирок, адам укуктары боюнча Комитет, мамлекеттерге бул чөйрөдө *carte blanche* бербейт жана мамлекеттерден, коркунуч келтирүү бар экендигин ишенимдүү далилдеп берүүсүн талап кылуу менен, улуттук коопсуздук шилтемелерин өтө катуу текшерет. Ошол эле учурда, Комитеттин тажрыйбасында, Пакт тарабынан кепилдикке алынган укуктарды жана эркиндиктерди чектөө үчүн мыйзамдуу негиздер бар экендиги абдан кыска гана талкууланат.

Тигил же бул маалыматты мамлекеттик сырга киргизүүнүн мыйзамдуулугуна баа берүү, мисалы, аны ачыкка чыгаргандыгы үчүн кылмыш жоопкерчили-

гине тартуу үчүн, маалыматтын жашыруун экендигин камтыган улуттук укуктун бар болуусу жана аны алдын-ала билдирүү, жеткиликтүү кылуу, улуттук коопсуздукту коргоо үчүн мыйзамдуу негиз бар экендиги, ошондой эле бул негизге жетүү үчүн мамлекет тарабынан кабыл алынган чаралардын зарыл экендиги камтылууга тийиш.

Эл аралык сот жана адам укуктарын коргоо боюнча органдардын, маалыматты мамлекеттик сырга киргизүү жөнүндөгү мамлекеттердин чечимдерин олуттуу түрдө карабай, ал эми эл аралык келишимдердин бузулушун өтө сейрек таанышы, күтүлбөстүк болуп эсептелбейт. Муну, адам укуктары боюнча Европа сотунун тажрыйбасы (АУЕС) көрсөтүп турат. Демек, сөз эркиндигине кийлигишүү үчүн мыйзамдуу негиздер бар деген, бул, мындай негиз мамлекеттин конституциясында камтылган болсо да, маалыматты жашыруун кылуунун бардык деталдары парламенттин актысы менен бекитилиши керек дегенди билдирбейт.

Паськонун Россияга каршы ишинде, маалыматты чет элдик чалгындоого бергендиги үчүн арыздануучунун соттолгондугу, федералдык мыйзам менен эмес, РФнын Президентинин жарлыгы менен маалымат мамлекеттик сырга киргизилгендиги, Европалык сотту канааттандырган. Мындан сырткары, Европалык сот, РФнын Өкмөтү менен макул болуп, соттолуу пропорционалдуу болгондугун, Григорий Пасько журналист катары эмес, аскер катары соттолгондугун тааныган. Ошондой эле, Европалык сот, улуттук соттордун, сыр ачыкка чыгарылганын аныктабаган, бирок аскердик өнүктүрүү боюнча маалыматтар сезимталдуу жана аны чет элдиктерге берүү жазаланууга жатат деп эсептеп, аскердик сырды берген деген өкүмүнө макул болушкан.

Бирок, буга чейин, ачыкка чыгарылган чалгындоо маалыматтарын жарыялоого тыюу салуу, ой-пикирди эркин билдирүү эркиндигин бузуу деп таанылган – мурунку жарыялоо маалыматты коргоо зарылчылыгын жокко чыгарган. Ал тургай, мамлекеттик сыр, укуксуз жол менен алынса жана ал жарыяланса, бул маалыматты көчүрүп алып басып чыгаруу, жоопко тартуу үчүн негиз болуп эсептелбейт. Ошондой эле, жаранга аны депортациялоо жөнүндө эч кандай маалыматтар берилбей, улуттук коопсуздукка коркунуч келтириши мүмкүн деген негиз боюнча мамлекеттик сырга шилтеме келтирилген иштерде, жеке жана (же) үй-бүлөлүк жашоого карата укугун бузуу болуп саналат, себеби, мындай жашыруун кылуу, чет элдик жаранды депортациялоо жөнүндөгү чечимге даттануу келтирүүсүнө, ал эми Европалык сотко – анын мыйзамдуулугун текшерүүгө мүмкүнчүлүк бербейт.

Мамлекеттик сыр менен түздөн-түз байланыштуу чөйрөлөрдүн бири, тактап айтканда, атайын кызматтардын жашыруун ишмердүүлүгү менен түз байланыштуу чөйрөлөрдүн бири – телефондук сүйлөшүүлөрдү тымызын тыңшоо жана билдирүүлөрдү кармап алуу, адам укуктары боюнча Европалык сотто көп сандагы иштер үчүн негиз болуп берди. Мындай иштерде, сот, бир гана улуттук укукта маалыматтарды тыңшоо же чогултуу үчүн негиздер бар экендигин

гана текшербестен, ошондой эле бул аракеттер укуктуу негизде жүргүзүлгөндүгү боюнча механизмдерди да өзгөчө текшерет. Албетте, телефондору тыңшоодогу адам, бул тууралуу билбеши керек (болбосо тымызын тыңшоонун бардык мааниси бузулат) жана о.э. көп жылдар бою, ага карата жасалып жаткан чаралар жөнүндө эч качан маалыматтар берилбейт. Атайын кызматтардын ишмердүүлүгүн баалоого жөндөмдүү, көз карандысыз органдардын (акыйкатчылардын, комиссиялардын, соттордун) болуусу, мына ушул үчүн, улуттук системаны аныктоочу аспект катары болушат.

Билдирүүлөрдү кармап алуу боюнча британ Комиссары (Interception of Communications Commissioner, сөзсүз түрдө сот болуп иштөө тажрыйбасына ээ адам), жана тергөө укуктары боюнча Трибунал (Investigatory Powers Tribunal, соттордун арасынан минималдуу дегенде 10 жылдык тажрыйбасы бар мурунку соттордон жана адвокаттардан дайындалуучу), о.э. мүчөлөрү парламенттик комиссия тарабынан дайындалган, депутаттардан турган немецтик байкоочу Комиссиясы жана «G10 комиссиясы», ал эми төрагасы сот кызматында иштеген, дээрлик көз карандысыз жана жетиштүү ыйгарым укуктарга ээ деп таанылышкан, айрыкча, өзүм билемдикке каршы бир нече кепилдиктерди бекемдеген Федералдык Конституциялык соттун чечиминен кийин, өзгөчө Германиянын окуясы боюнча.

Бирок, россиялык жана болгар прокурорлору, тымызын тыңшоонун жыйынтыктарына кызыккан жана калыс көзөмөлдөөгө жөндөмсүз аткаруу бийлигинин бир бөлүгү катары бааланды, Молдава Парламенти жана Жогорку сотунун төрагасынын администрациясы – өздөрүнүн көзөмөлдөөчү ыйгарым укуктарын эч кандай ишке ашырбаган абдан инерттүү катары бааланышты; ал эми шведдик чалгындоонун Инспектораты (Statens inspektion för försvarsunderrättelseverksamheten, парламенттик топтор тарабынан көрсөтүлгөн соттордон жана мүчөлөрүнөн турат) жеткиликтүү ыйгарым укуктарга ээ катары таанылган жок.

1.2. Соттук териштирүүлөрдүн ачык болуусу жалпы эреже катары

Адам укуктары боюнча Комитет, №32 жалпы тартиптеги Эскертүүлөрүндө, кылмыш иштери боюнча соттук жыйындардын ачыктыгын жалпы эреже катары бекемдейт: «Кылмыш иштери боюнча бардык соттук териштирүүлөр же болбосо кайсы бир жарандык процесстер оозеки өткөрүлүүсү керек жана коом үчүн ачык болуусу зарыл. Кылмыш иштери боюнча бул укук айыпталуучуга дагы тиешелүү жана анын бузулгандыгы боюнча бир гана ал (аял/эркек) датана алат, бирок – жазык процессиндеги көптөгөн башка укуктардан айырмаланып – анда коомдук таразалоо бар. Комитеттин сөзү боюнча, жыйындардын ачык болуусу «сот өндүрүшүнүн жеткиликтүүсүн камсыз кылат жана бул аркылуу, ар бир жарандын жана жалпы эле коомдун кызыкчылыктарынын маанилүү кепилдиги катары кызмат кылат». Сот процесстеринин ачык болуусу, сот

бийлиги өзүм билемдик кылбастан, а колдонуудагы укуктук-ченемдердин негизинде аракеттерди жасаарына, коомдун, кызыккан өкүлдөрүнүн ишенүүлөрүнө жол ачат.

Жалпы тартиптеги №32 Эскертүүлөрдү кабыл алган убакта, соттук жыйындардын ачык болуусу жөнүндө билдирүүлөрдүн саны аз гана каралган. Алардын негизгилеринин бири, «Ван Мёрс Нидерланддарга каршы», эмгекке байланыштуу талаш-тартыштардын жабык сот жыйынында каралганына тиешелүү болгон. Комитет демек, мындай талаш-тартыштар соттор тарабынан каралып жаткандыктан, алар ачык түрдө каралышы керек деген чечим чыгарган. Мындан сырткары, Комитет, соттук жыйындын ачык болуусу, кызыккан тараптын талаптарынан көз каранды болбоосу зарыл, о.э. ал кадимки эле мыйзамдар жана сот тажрыйбасы аркылуу кепилдикке алынуусу керек деп белгилеген. Комитеттин бул корутундусунун жыйынтыгы катары, коом так маалымат алуусу үчүн, соттор, оозеки угуулардын убактысы жана өткөрүү орду боюнча тиешелүү маалыматтарды берүүлөрү зарыл, ошондой эле коомдун кызыккан өкүлдөрүнүн акылга сыярлык чектерде катышуусуна мүмкүнчүлүктөрдү түзүүлөрү керек, тактап айтканда, иштин жыйынтыгына жана оозеки угуулардын мөөнөттөрүнө потенциалдуу кызыкчылыгы бар жактарга. Бул жобо Жалпы тартиптеги №32 Эскертүүлөрдө караштырылган жана кадимки эле жыйындардын ачык болуусун камсыз кылуудагы соттордун милдеттерин, өзүнүн керт башынан өткөндөрүнө таянып Ван Мёрс мыкты образда түшүндүргөн. Иштеги факттарда, Пакттын 14-беренесин бузуу аныкталган эмес, себеби жыйын жабык болгонбу же ага жөн гана эч ким келген эмеспи, так аныкталган эмес.

«Хаджиев Туркменистанга каршы» кылмыш процессиндеги билдирүүдө, сот имаратына баруучу жолду физикалык түрдө тосууга байланыштуу болгон, анда билдирүүнүн авторунун эжеси – Борбордук банктын төрагасынын мурунку орун басары Огулсапар Мурадова соттолуп жаткан. Жыйын формалдуу түрдө ачык болгону менен, соттолуучунун достору дагы, туугандары дагы, коомчулуктун өкүлдөрү дагы (мамлекеттик эмес уюмдар, дипломатиялык кызматкерлер) сотко кире алышкан эмес. Мамлекет тарабынан, автор тарабынан келтирилген факттарды четке кагуу болбогондуктан, Комитет Пакттын 14-беренесин бузулгандыгын аныктаган.

Ошондой эле, аскер бөлүгүнүн аймагында формалдуу түрдө ачык өткөрүлгөн соттук жыйын, Пакттын 14-беренесин бузуу болуп эсептелет, «Аширов Кыргызстанга каршы» иш боюнча кароонун токтомуна келсек, ага катышууну каалагандар – мисалы соттолуучунун туугандары – сот залына кире алышкан эмес. Мамлекет Комитетке, соттолуучунун туугандарын процесске катышуусуна уруксат бербегендигинин себептерин эч нерсе менен түшүндүрүп бере алган жок.

Комитеттин тажрыйбасынын корутундусу боюнча, соттук жыйындардын

ачык болуусу жалпы эреже катары гана болбостон, ошондой эле аны ишке ашыруу учурунда, кызыккан тараптардын талаптарынан көз каранды эмес болуусу зарыл. Пакттын катышуучу-мамлекеттеринин мыйзамдары, жыйындардын кадимкидей эле ачык болуусун, ал эми соттор – муну иш тажрыйбасында ак-ниеттүү түрдө колдонушаарын караштырат. Соттук отурум формалдуу түрдө гана ачык деп угузулуп коюлбастан, ага катышууну каалагандардын баары, кирүү мүмкүнчүлүгү менен камсыз кылынуусу зарыл.

Пакттын 14-беренеси, соттук отурумдун ачык болуусуна чектөөлөрдү коюнун катарына, моралдуулукту, коомдук тартипти жана мамлекеттик коопсуздукту белгилейт. Мына ушул түшүнүктөрдүн негизинде гана ачык сот отурумуна же анын бир бөлүгүнө киргизилбеши мүмкүн. Кылмыш ишиндеги мамлекеттик сыр, ачык болууга чектөө коюу, коомдук тартип же мамлекеттик коопсуздук түшүнүктөрү менен негизделиши зарыл (А). Бирок, иш кайсы инстанцияда каралып жатканына байланыштуу, Комитет тарабынан кошумча чектөөлөргө жол берилет (Б).

А) Мамлекеттик сыр менен байланыштуу чектөөлөр

Соттук жыйындын ачык болуусу жалпы эреже болуп саналат, ошол эле учурда коомдук тартип жана мамлекеттик коопсуздук түшүнүктөрү - өзгөчө учур болуп саналат. Комитет, жалпы тартиптеги №32 Эскертүүлөрдө, мындай өзгөчө учурлар жок учурларда, териштирүү коомчулук үчүн, анын ичинде массалык маалымат каражаттарынын өкүлдөрү үчүн кенен ачык болуусун жана адамдардын айрым категориялары менен гана чектелип калбоосун эскертет (мисалы, айыпталуучулардын жакын туугандарына гана кирүүгө уруксат берилиши).

«Саидов Таджикстанга каршы» ишинде тажик оппозициянын лидерлеринин бири Жогорку соттун жабык отурумунда соттолгон. Анын иши, тергөө материалдарында мамлекеттик сыр бар болгондуктан «жашыруун» деп жарыяланган. Адвокаттар өкүмдүн көчүрмөсүн, алар анын мазмунун ачыкка чыгарбоо жөнүндө кол кат беришкенден кийин гана алышкан. Иштин жашыруундуулугу, соттолуучунун мурунку министр деген макамына ылайык, ошондой эле, ишке жашы жетелек өспүрүм жабырлануучу болуп катышып жаткандыгы менен негизделген. Комитет, бул себептер соттук териштирүүнүн бир бөлүгүн коом үчүн жабык болгонун тааныган, бирок мисалы, алдамчылык үчүн айыпталып жаткан отурумдарга эмес. Мындан сырткары, катышуучу-мамлекет bona fide «жашырындуу» териштирүүнүн бир бөлүгүн жабууну актай ала турган башка негиздерди көрсөткөн жок. Мындан сырткары, мамлекет, жаран Саидовдун адилеттүү жана коомдук териштирүү укуктарына, мамлекет өлчөмсүз түрдө чектөө колдонду деген корутунду чыгарган; андыктан Саидовдун, Пакттын 14-беренесинин 1-бөлүгүндө каралган укуктары бузулган.

Адам укуктары боюнча Комитеттин тажрыйбасы, адам укуктары боюнча Европа сотунун тажрыйбасы сыяктуу эле багытта жүрүүдө. «Николова жана Вандова Болгарияга каршы» ишинде, кылмыш иш толугу менен жабык отурумда каралган, себеби мамлекеттик сырды камтыган. Кээ бир документтердин жашырындуу болушу, соттук отурумдун бардык эле учурун жабык түрдө кароого негиз болбойт деп АУЕС белгилеген жана анын ачык болуу талабы бузулгандыгын тааныган, себеби улуттук соттор бардык процессти автоматтык түрдө жабышкан, бирок айрым гана жыйындарды жабуу түрдө кароо мүмкүн болгон же болбосо жашыруун маалыматтарды изилдөөдө, угуучуларды соттун отурумунан чыгарып койуу мүмкүнчүлүгү да болгон деп белгилеген. Айыптоо үчүн маанилуу болгон далилдер менен коргоочу тарап алдын-ала таанышкан болсо жана аны соттук отурумда оозеки угузбай койуу, адилеттүү соттук териштирүү укугун бузуу белгилеринин бири болуп эсептелет.

Ошондой эле, Европалык сот, коргоочу тараптын, мамлекеттик сырлар камтылган кылмыш иштин материалдарына жетүүсү чектелген учурларды, адилеттүү соттук териштирүү укугунун бузулуусу катары тааныйт, анткени жазуулар, тергөө изоляторунун жана соттун сейфтеринде сакталууга милдеттүү, себеби бул талаптар, иштин бир гана мамлекеттик сырды камтыган бөлүгү үчүн гана эмес, бардык документтерге жана жазууларга карата колдонулган. Кошумча мыйзам бузуулар, иш боюнча адвокаттын жана айыпталуучунун кат жазышуусу жана алар жолугушуу учурунда алмашкан кандай гана документтер болбосун, алардын мазмунун тергөө изоляторунун кызматкерлери тарабынан сөзсүз түрдө окуган цензурага байланыштуу аныкталды.

Б) Өндүрүштүн стадиясына карата ачык кароону чектөө

Бул Пакттын текстинде түз көрсөтүлбөгөнү менен, адам укуктары боюнча Комитет, жалпы тартиптеги №32 Эскертмелерде, отурумдардын коом үчүн ачык болуу талабы, жазуу жүзүндөгү сунуштамалардын негизинде жүргүзүлө турган апелляциялык (кассациялык, көзөмөлдүк ж.б.) өндүрүштөрдүн баарында сөзсүз түрдө колдонулбасын белгиледи. Бирок, эгерде экинчи инстанциядагы сот, Пакттын 14-беренесине таасирин тийгизе турган олуттуу фактыларды карап жаткан болсо, апелляциялык инстанциянын сотунда да оозеки угуу талап кылынуусу мүмкүн. Андыктан, «Карттунен Финляндияга каршы» ишинде, автор, кылмыш ишти карап жаткан райондук соттун курамындагы элдик заседателдин калыстыгы жок экендигин айтып даттанган. Чыгыш Финляндиянын Апелляциялык соту, ишти оозеки угуусуз карап чыгып, элдик заседатель ишти кароодон четтетилиши керек болчу деп макул болду, бирок райондук сот кесипкөй судьядан жана беш заседателдерден турганын эске алып, анын көз карашы иштин жүрүшүнө таасирин тийгизген жок деп эсептеген. Адам укуктары боюнча Комитет болсо, автор менен макул болуп, заседатель райондук соттун өкүмүнө таасирин тийгизе алдыбы деген суроо Пакттын

14-беренеси боюнча олуттуу суроо болгон жана Апелляциялык соттун чечими карама-каршы болгондуктан, бул суроо боюнча тараптарды угуу зарыл болгондугун белгилеген.

«Кавана Ирландияга каршы» ишинде, ачык кароо талабы бузулган эмес, анткени авторду атайын кылмыш сотуна берүү жөнүндөгү сотко чейинки чечим айыптоочу тарабынан, сотко чейинки стадияда кабыл алынган (соттун алдындагы тең укуктуулук принциби бузулса да, адистештирилген сотту чакыруу үчүн объективдүү себептер болгон эмес). Эгерде билдирүүнүн автору, өзү соттон, ишти административдик органга берүүнү суранып жатса, анда ал, ачык жана атаандашуучулук болгон жок деп, Пакттын 14-беренеси бузулган деп даттана албайт, себеби ал өзү административдик органда ачык угуу жок экендигин эске алуусу зарыл болгон.

1.3. Соттун чечимин ачык угузуу укугу

Пакттын 14-беренесинин 1-бөлүгүнүн акыркы ченеми, соттун чечимин ачык жарыялоо боюнча өзүнчө укукту камтыйт, муну менен катар, соттун отуруму ачык болдубу же жокпу, андан көз каранды эмес. Адам укуктары боюнча комитет эске салгандай, №32 жалпы тартиптеги Эскертүүдө, соттук териштирүү коом үчүн жеткиликсиз болгон учурда да, үй-бүлөлүк талаш-тартыштар же балдарды камкорчулукка алуу иштерден сырткары (жашы жетелектердин кызыкчылыктары тууралуу сөз болуп жаткан кырдаалдардан) бардык учурда, соттун токтому, анын ичинде негизги корутундулар, далилдер жана укуктук аргументтер ачык жарыяланышы керек.

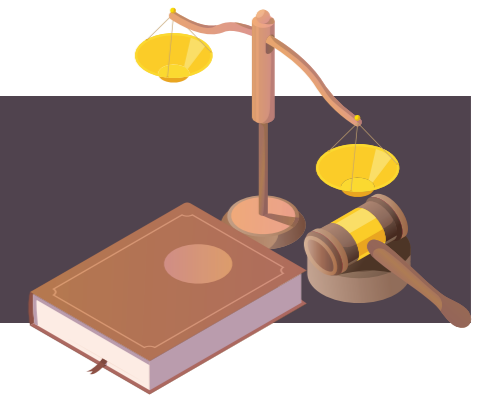
Комитеттин позициясы боюнча, соттун чечимин ачык жарыялоого чектөө киргизүү - жарым-жартылай болсо да – мамлекеттик сырларга тиешелүү иштерге карата колдонулбайт деп көрсөтүлгөн. Мындай иштер боюнча өкүмдөр, түздөн-түз сырдан турган негиздерди алып салуу менен ачык жыйында жарыяланышы керек.

Адам укуктары боюнча Европалык сот дагы, дал ушундай эле позицияны кармайт. Мамлекеттик сырды камтыган иш боюнча өкүмдөр же чечимдер, сырга тиешелүү жерлерин алып салуу менен, калган бөлүгү баары бир ачык жана маалымат каражаттарына жарыяланышы керек. Эл аралык кылмыш соту, сезимтал маалыматтар бар бөлүктөрүн алып салуу менен, өз чечимдерин үзгүлтүксүз түрдө жарыялап турат.

2

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМДАРЫНДАГЫ СОТ АДИЛЕТТИГИНЕ ЖЕТҮҮНҮН КЕПИЛДИКТЕРИ

Сот адилеттигин ишке ашырууда, адилеттүү соттук териштирүү укугу жана ага жетүүнүн кепилдиктери - эл аралык жана улуттук практикада актуалдуу бойдон калууда.

Адилеттүү соттук териштирүүгө ээ болуу укугу универсалдуу же аймактык мүнөздөгү ар бир эл аралык документте, анын ичинде адам укуктарынын жалпы Декларациясында, жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык Пактыда, КМШ мамлекеттеринин адам укуктары жана негизги эркиндиктери жөнүндө Конвенциясында жана бүгүнкү күндөгү көптөгөн демократиялык мамлекеттердин конституцияларында камтылган.

Теорияда, адилеттүү соттук териштирүү, көпчүлүк учурда эл аралык жана улуттук ченемдик-укуктук документтер менен камсыз кылынган жана кепилдикке алынган, процесстик укуктардын комплексинен турган, ишке ашыруу бийлик органдарынын жана ишке баа берген адамдардын жүрүм-турумдарынан жана колдонулган процесстик ченемдерден көз каранды болгон татаал субъективдүү укук катары түшүнүлөт. Көрүнүп тургандай, бул болушунча кенен, так эмес аныктама жана «адилеттүүлүк» түшүнүгүнүн мазмунун аныктоодо так критерийлердин жана тигил же бул көрүнүшкө же процеске адилеттүү катары баа берүү критерийлердин жок экендиги менен байланыштуу. Чындыгында эле, соттук териштирүүнүн адилеттүүлүгү, баа бериле турган категория болуп эсептелет, аны, эл-аралык укуктук документтерде же мамлекеттердин улуттук мыйзамдарындагы алкакта болсун, улуттук жана чет элдик юристтер да кандайдыр бир формалдуу алкакка киргизүүгө аракет кылышат. Бирок, эл аралык акттар дагы, өзүнчө бир өлкөлөрдүн конституциялары, анын ичинде Кыргызстандын Конституциясы дагы «адилеттүү соттук териштирүү укугу» түшүнүгүн так жана комплекстүү аныктама менен камтыбайт. Бул түшүнүк, бир катар өзүнчө кепилдиктерди өзүнө камтыйт, алар баары биригип, анын мазмунун аныкташат. Башкача айтканда, адилеттүү соттук териштирүү укугу бир нече элементтерден турат, алардын ар бирин ишке ашыруу, бул укукту жалпы ишке ашырууга алып келет.

Белгилей кетчү нерсе, акыйкат сот адилеттиги укугунун бардык элементтери, БУУнун алкагында кабыл алынган конвенцияларда дагы, ошондой эле

аймактык эл аралык уюмдардын документтерде дагы жана өзүнчө мамлекеттердин негизги мыйзамдарында дагы окшош түшүнүктөргө ээ.

Демек, акыйкат сот адилеттиги же адилеттүү соттук териштирүү укугу төмөнкү элементтерди камтыйт:

1. Сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгү — өзүнүн бузулган укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо үчүн соттук териштирүүнү демилгелөө жана сотко кайрылуу укугу. Бул адилеттүү соттук териштирүү түшүнүгүндөгү негизги элемент, ансыз адилеттүү соттук териштирүү укугуна байланыштуу бардык башка кепилдиктер жана укуктар маанисин жоготот.

2. Ишти көз карандысыз жана калыс сот кароосуна ээ болуу укугу. Соттордун көз карандысыздыгы жана калыстыгы, сотторду көзөмөлдөөнүн же аларга таасир этүүнүн жоктугу дегенди түшүндүрөт, же болбосо соттук эмес түзүмдөр болобу же иш боюнча тараптардын бирөөсүнүн байланыштарынын ар кандай түрлөрү болобу, тышкы факторлордун сотко түздөн-түз таасир этүүлөрүнүн жоктугу дегенди түшүндүрөт. Сот кыйшаюусуз түрдө баш ийген, жападан жалгыз объект, мыйзам болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы

94-берене

Соттор көз карандысыз жана бир гана Конституцияга жана мыйзамдарга баш ийишет.

...Сот адилеттигин ишке ашыруу боюнча ар кандай кийлигишүүлөргө тыюу салынат.

95-берене

1. Кыргыз Республикасынын бардык сотторунун судьялары жүрүш-турушу кынтыксыз болуп турганда кызмат орундарын ээлеп турат жана өз ыйгарым укуктарын сактап калат. Судьянын кынтыксыздык талаптарды бузуусу конституциялык мыйзам менен аныкталган тартипте судьяны жоопкерчиликке тартуу үчүн негиз болот.

Соттордун көз карандысыздыгы жана калыстыгы, соттук ишмердүүлүктүн негизги принциптеринин бири катары «Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө» конституциялык Мыйзамда бекитилген. Аталган Мыйзамдын 3-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык, сот бийлигин эч кимдин эркине карабастан соттор Кыргыз Республикасынын Конституциясына жана мыйзамга гана баш ийип, өз алдынча жүзөгө ашырат; сот адилеттигин жүзөгө ашырууга катышкан судьялар, сот арачылары көз карандысыз, Конституцияга жана мыйзамга гана баш ийишет; Кыргызстанда соттордун өз алдынчалыгын, судьялардын көз карандысыздыгын кысымга алуучу мыйзамдар жана башка ченемдик укуктук актылар кабыл алынышы мүмкүн эмес.

3. Күнөөсүздүк презумпциясы. Сот, адамдын айыптуулугу жазык-укуктук мыйзамда каралган тартипте чогултулган жана өткөрүлүп берилген далилдердин негизинде далилденмейинче, аны күнөөлүү деп тааный албайт. Муну менен чогуу эле, айыпты далилдөө түйшүгү толугу менен айыптоо тарабында болот, ал эми айыпталуучу тигил же бул укук бузууну жасагандыгы боюнча өзүнө каршы келген көрсөтмөлөрдү берүүгө же өзүн айыптуу деп таанууга мажбурлануусу мүмкүн эмес.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы

57-берене

1. Ар бир адам анын күнөөсү мыйзамда каралган тартипте далилденмейинче жана мыйзамдуу күчүнө кирген соттун өкүмү менен аныкталмайынча, кылмыш жана/же жорук жасаганга күнөөлүү деп эсептелбейт. Бул принциптин бузулушу материалдык чыгымдын жана моралдык зыяндын ордун сот тартибинде толтуруп берүү үчүн негиз болот.
2. Эч ким өзүнүн күнөөсүздүгүн далилдөөгө милдеттүү эмес. Күнөөлүүлүгүнө карата ар кандай күмөн саноолор айыпталуучунун пайдасына чечмеленет.
3. Эч ким кылмыш жасаганын өзү мойнуна алгандыгынын негизинде гана соттолушу мүмкүн эмес.
4. Күнөөнү далилдөө түйшүгү айыптоочуга жүктөлөт. Мыйзамды бузуу менен алынган далилдер айыптоону негиздөө жана соттун чечимин чыгаруу үчүн пайдаланылышы мүмкүн эмес.
5. Эч ким жеке өзүнө, жубайына жана мыйзам менен аныкталуучу жакын туугандарына каршы күбө болууга жана көрсөтмө берүүгө милдеттүү эмес.

4. Өзүн жеке же өзү тандап алган жактоочу аркылуу коргоо укугу. Жактоочунун жардамынан пайдалануу укугу, соттук коргоого болгон укуктун эң маанилүү элементтеринин бири болуп саналат, анткени, адам укуктарын жана эркиндиктерин тиешелүү деңгээлде ишке ашыруу жана аны колдонуу үчүн атайын билим талап кылат. Адвокаттын сотко чейинки өндүрүшкө катышуусу жана айыпталуучуга адвокат менен конфиденциалдуу сүйлөшүү мүмкүнчүлүгүн берүү, акыйкат сот адилеттигине жетишүүгө жол берген маанилүү элементтердин бири болуп эсептелет.

5. Иштин акылга сыярлык мөөнөттө каралышына ээ болуу укугу — тигил же бул мамлекеттин же институттун укуктук системасына карата, соттук иштердин кароо мөөнөттөрү ар түрдүү болушу мүмкүн, бирок ал, сөзсүз түрдө акылга сыярлык жана негиздүү болуусу зарыл. Мисалга, адам укуктары боюнча Европалык сотто түзүлгөн тажрыйбадан алып караганда, адилеттүү соттук териштирүүнү акылга сыярлык мөөнөттө кароо негизги критерий болуп саналат: иштердин татаалдыгы – көлөмү жана көп эпизоддуулук; ишти караган инстанциялардын саны; тараптардын жана мамлекеттик органдардын жүрүм-турумдары; соттун ишинин уюштуруучулугунун деңгээли. Акылга сыярлык эмес болуп, кайсы бир ишти кароо убактысы негизсиз чоюлгандыгы гана эмес, ошондой эле негизсиз тездетилген учур дагы болуусу мүмкүн.

6. Акыркы жана туруктуу, ошондой эле жүйөөлүү соттук чечимге ээ болуу укугу. Бул укукта, ишти кайрадан каратуу жана жаңы токтом кабыл алдыруу максатында, кайсы гана тарап болбосун, акыркы жана мыйзамдуу күчүнө кирген токтомдун кайтадан каралуусун талап кыла албайт. Жогорку инстанциядагы соттордун кайтадан карап чыгуу укугу, каралган чечимди алмаштыруу үчүн эмес, а соттук каталарды, мыйзамсыз сот чечимдерин оңдоп-түзөө үчүн колдонулуусу керек. Соттук чечимдин жүйөөлүү жана негиздүүлүгү, соттун, өзү кабыл алган чечимин негиздеп берүү милдетин караштырат, анткени соттун ушундай чечимди кайсы мыйзамдын негизинде кабыл алганын, процесстин катышуучулары түшүнүү керек.

7. Соттук чечимди аткаруу укугу — адилеттүү соттук териштирүү укугун түзгөн бөлүктүн бири, мурунку элемент менен түздөн-түз байланыштуу, себеби соттук териштирүү чечимдин кабыл алынышы менен аякталды деп эсептелбейт, ошондой эле ал, иш жүзүндө жүзөгө ашырылгандан кийин гана аякталды деп эсептелет. Иш жүзүндө жыйынтыктын жоктугу же анын аткарылбай калышы, сот адилеттүүлүгүнө жетүү укугунун ишке ашырылуусун күмөн абалда калтырат.

8. Соттук чечимдге даттануу келтирүү укугу. Бул укуктун негизги максаттарынын бири, адамга, каралган иш боюнча «соттук каталарды», «мыйзамсыз соттук чечимдерди», ошондой эле «орчундуу кемчиликтерди» оңдоо кепилдиктерин берүү болуп эсептелет. Мисалы, Кыргызстандын Жазык-процесстик кодекси, медициналык мүнөздөгү мажбурлоо чараларды колдонуу жөнүндөгү жүргүзүлгөн же жүргүзүлүп жаткан өндүрүш боюнча - соттолгон адамга, акталган адамга жана алардын жактоочуларына, мыйзамдуу өкүлдөрүнө, мамлекеттик айыптоочуга же андан жогорку прокурорго, жабыр тарткан адамга жана анын өкүлүнө, соттун чечи-

мине даттануу келтирүү укугун берет, ошондой эле аны ишке ашыруунун тартибин аныктайт.

9. Зыянды калыбына келтирүү укугу. Моралдык зыяндын залакаларын калыбына келтирүү жана эмгек, пенсиондук, турак-жайга карата жана башка укуктарды калыбына келтирүүчү укуктар. Кыргызстандын жазык сот өндүрүшүндөгү адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин сактоо принциптеринин арасында, кылмыш иши боюнча өндүрүш учурунда, жарандын укуктарынын жана эркиндиктеринин бузулуусунун натыйжасында келтирилген зыяндарды, мыйзамда бекитилген тартипте калыбына келтирүүнү караштырган принцип дагы бар. Калыбына келтирүүгө карата укукту ишке ашыруу, мыйзамсыз жана негизсиз түрдө кылмыштык териштирүүгө кабылган жарандын реабилитация болуу укугунун бөлүгү болуп эсептелет. Жаранга кылмыштык териштирүү жүргүзүүнүн натыйжасында келтирилген зыян алгачкы текшерүү органынын, тергөөчүнүн, прокурордун жана соттун күнөөсүнөн көз карандысыз түрдө мамлекет тарабынан толук өлчөмдө калыбына келтирилет.

10. «Non bis in idem» (лат. тили.) же болбосо **эч ким бир кылмыш үчүн эки жолу жазага тартылбашы керек** — конституциялык жана жазык укуктун принциптеринин бири, ага ылайык бир жолу жасалган айып үчүн, эки жолу жаза-чарасы колдонулбоосу керек. Кайталап юридикалык жоопкерчиликке тартуу – адилеттүү соттук териштирүү укугунун жалпы кепилдиги менен байланыштуу атайын кепилдиктердин бири.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы

27-берене

3. Эч ким бир жолку укук бузуу үчүн кайталап юридикалык жоопкерчилик тартпоосу керек.

Акыйкат сот адилеттигинин жогоруда саналып өткөн элементтери, аларды так жана эч кыйшаюусуз сактаганда дагы, эгерде, *ачык жана айкын соттук териштирүү укугу жана тараптардын атаандаштык жана процессуалдык тең укуктуулугу* сыяктуу принциптери маанилүү катары эске алынбаса жана ишке ашырылбаса, анда сот адилеттигин жүргүзүү натыйжасыз болуусу мүмкүн.

11. Ачык жана айкын (транспаренттүү) соттук териштирүүгө болгон укукту, адилеттүү соттук териштирүүнүн негизги принциптеринин бири деп атоого болот, ал, сот адилеттигине коомдук көзөмөлдү камсыз кылуу жана калктын ишенимин жогорулатуу максаты катары саналат. Аталган талаптар бир гана соттук отурумдарга гана жайылтылбастан, ошондой эле соттун чечимин кабыл алууга, соттук документтердин жана материалдардын жеткиликтүүлүгүнө дагы жайылтылуусу зарыл.

Сот отурумунун ачыктыгы - бул баарынан мурун, соттук териштирүүнүн коомго жеткиликтүүлүгү жана көзөмөлдө болуусу. Ачык айкын кароо (транспаренттик) боюнча белгилеп кетүү зарыл, бул сөз «transparency» англис сөзүнөн алынган, орус тилине которгондо «ачык», «чагылдыруучу» «айкын», «так угулган», «отчеттуу» дегенди түшүндүрөт. Ефремов Т.Ф тарабынан түзүлгөн орус тилинин заманбап түшүндүрмө сөздүгү транспаренттүүлүктү - түшүнбөстүктөрдү жана жашыруун сырларды камтыбаган өзүнчө бир нерсе катары аныктайт.

Сот өндүрүшүнүн ачыктыгы жана тарнспаренттүүлүгү жөнүндө айтканда, биз бул элементтер ачык болуунун түзүүчү бөлүгү катары роль ойногон, сот өндүрүшүнүн коомдук болуусу жөнүндө айтабыз: эгерде ачык болуу ачыктыкты түшүндүрсө, анда тарнспаренттүүлүк - бул айкындуулук. Адилеттүү сот өндүрүшүнүн түзүүчү элементтери катары роль ойногон, жогоруда саналган принциптерди жана укуктарды ишке ашыруунун деңгээли, коомчулук тарабынан дал ушул ачыктык жана транспаренттүүлүк принциптери аркылуу бааланат.

12. Тараптардын атаандаштык жана процессуалдык тең укуктуулугу принциби

Кыргыз Республикасынын Конституциясы

100-берене

3. Сот өндүрүшү тараптардын тең укуктуулугунун жана атаандаштыгынын негизинде жүзөгө ашырылат.

Бардык адамдар мыйзам алдында тең укуктуу жана эч кандай айырмачылыксыз мыйзам тарабынан бирдей коргоого ээ болууга укуктуу. Мыйзам тарабынан бардык коргоого ээ болуу укугуна, кандай гана басмырлоо болбосун ага тыюу салат – «de jure» «de facto» -анын ичинде соттук териштирүүнүн жүрүшүндө. Бул, кайрылуулардын бардык түрлөрү басмырлоочу болуп эсептелет дегенди билдирбейт; алардын ичинен мыйзамдуу багытка жетүү үчүн ченемдүү болбогон, ошондой эле орундуу жана объективдүү критерийлер менен негизделбеген учурлар гана басмырлоочу болот дегенди билдирет.

Бирок, биз кылмыш же жарандык иштердеги карама-каршы тараптардын ортосундагы процессуалдык тең укуктуулук жана атаандаштык принцибин сактоо тууралуу айтканда, баарынан мурун, ар бири тең укуктуу мүмкүнчүлүктөргө жана шарттарга ээ болуусу тууралуу сөз жүрөт, ага ылайык соттук териштирүүнүн бардык тараптары иш боюнча өз позицияларын сунуштай алышмак жана тараптардын бирөө дагы каршылаш тарапка салыштырганда, кандайдыр бир орчундуу артыкчылыктардан колдоно алмак эмес.

Бирдей мүмкүнчүлүктөр жана шарттар укугунун мазмунунун кенен түшүндүрмөсү БУУнун адам укуктары боюнча Комитети тарабынан жалпы тартиптеги №32 Эскертүүдө сунушталган. Демек, тең укуктуулук, минималдуу кепилдиктердин негизи катары жалпы маанисинде, бирдей жеткиликтүүлүк укугун жана атаандаш мүмкүнчүлүктөрдүн тең укуктуулугун кепилдикке алат жана мындай териштирүүлөрдө тараптардын кайрылуулары кандайдыр бир басмырлоолордон эркин болуусун камсыз кылат.

Буга тиешелүү атаандаштык мүмкүнчүлүктөр, соттолуучуну иш жүзүндө ыңгайсыз абалга алып келбеген жана аны башка адилетсиз мамилеге түртпөгөн мыйзам аркылуу караштырылган болсо жана объективдүү жана орундуу негиздер менен акталуусу мүмкүн болгон учурлардан сырткары, бардык тараптар бирдей процессуалдык укуктар менен камсыз болуулары керек дегенди түшүндүрөт. Демек, соттолуучуга эмес, бир гана айыптоочуга кайсы бир чечимдин үстүнөн даттанууга же өзүнчө бир процессуалдык аракеттерди жүргүзүүгө уруксат берилсе, атаандаштык мүмкүнчүлүктөрүнүн тең укуктуулугу жок болот. Тараптардын бирдей мүмкүнчүлүктөрүнүн болуусу адилеттүү соттук териштирүү жана атаандаштык мүмкүнчүлүктөрүнүн тең укуктуулугу принциби колдонулгандыгынын кепилдигинин маанилүү элементи болуп эсептелет.

Белгилей кетчү маанилүү нерсе, бирдей мүмкүнчүлүктөр деген, иш үчүн негизги мааниге ээ документтер жана далилдер менен таанышууга мүмкүнчүлүктүн бар экендигин дагы түшүндүрөт. Ошону менен катар эле, жеткиликтүүлүк, айыптоочу сотто айыпталуучуга же айыпталуучуну актоого каршы көрсөтүүгө пландаштырып жаткан бардык материалдарга карата камсыз кылынуусу керек.

Белгилей кетчү нерсе, актоочу материалдар бир гана күнөөсүнүн жок экендигин тастыктаган гана материалдарды камтыбастан, ошондой эле коргоого жардам бере турган башка далилдерди дагы камтуусу мүмкүн (мисалы, айыбын моюнга алуу ыктыярдуу эмес болгондугун белгилөө).

Мына ошентип, «адилеттүү соттук териштирүү» түшүнүгүнүн бирдей, жалпы түшүндүрмөсү жок болгонуна карабастан, анын мазмунун жана маанисин түшүнүүгө эл аралык-укуктук документтер дагы, Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдары дагы бирдей маани берип жатат. «Акыйкат сот адилеттигинин» мазмуну, жогоруда саналган бардык элементтерди топтоштуруп караган бирдиктүү көз карашты түшүндүрөт.

3

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК СЫРЛАРДЫ КОРГОО ЖӨНҮНДӨ МЫЙЗАМДАРЫ

Кыргыз Республикасынын Конституциясы өлкөнүн негизги мыйзамы болуу менен бирге, адамдын укуктарын жана эркиндиктерин, дээрлик адам укуктары боюнча эл аралык стандарттарда, ошондой эле эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптери жана ченемдеринде корголгон көлөмдөгүдөй эле кепилдикке алат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы

23-берене.

1. Адам укуктары жана эркиндиктери ажыратылгыс жана алар ар бир адамга төрөлгөндөн баштап таандык. Алар абсолюттук, ажыратылгыс жана кимдир бирөөнүн кол салуусунан мыйзам жана сот аркылуу корголгон деп таанылат.

Адам укуктары жана эркиндиктери Кыргыз Республикасынын жогорку баалуулуктарына кирет. Алар түздөн-түз колдонулат, бардык мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын ишинин мааниси менен мазмунун аныктайт.

55-берене.

Кыргыз Республикасында адамдын жана жарандын укуктары жана эркиндиктери эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптерине жана ченемдерине, ошондой эле Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп саналган, мыйзамдарда белгиленген тартипте күчүнө кирген эл аралык келишимдерге ылайык таанылат жана кепилденет.

Конституция ошондой эле, ар бир адам маалыматты эркин издөөгө, алууга, сактоого, пайдаланууга жана аны оозеки, жазуу түрүндө жана башка жол менен жайылтууга укуктуу; ар бир адам, мамлекеттик органдардагы, жергиликтүү

өз алдынча башкаруу органдарындагы, мекемелердеги жана уюмдардагы өзү жөнүндө маалыматтар менен таанышууга укуктуу; ар бир адам, мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардагы кызмат адамдарынын, мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары катышкан юридикалык жактардын, ошондой эле республикалык жана жергиликтүү бюджеттен каржыланган уюмдардын ишмердүүлүгү жөнүндө маалымат алууга укуктуу. Муну менен катар эле, маалымат берүү тартиби мыйзам менен аныкталат (33-берене).

Кыргыз Республикасынын укуктук системасында, жогоруда белгиленген сөз эркиндигинин, маалыматтын жеткиликтүүлүгүнүн жана аны жайылтуу эркиндигинин мазмунун кенен ачып бере турган бир катар мыйзам актылары иштейт.

Кыргыз Республикасынын «Маалыматка жетүүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө» Мыйзамы, ар бир жарандын маалыматка жетүү укугуна кепилдик берет, Мамлекет ар кимдин маалымат издөө, алуу, иликтөө, жаратуу, берүү жана жайылтуу укуктарын коргойт. Маалыматка жетүүгө жана жайылтууга чек коюу мыйзам тарабынан гана белгиленет (3-берене).

Буга окшош жобо, «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагында турган маалыматтарга жетүү жөнүндөгү» Мыйзамда камтылган (3-берене).

Мыйзам, мамлекеттик органдарга, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына, коомдук бирикмелерге, ишканаларга, мекемелерге, уюмдарга жана кызмат адамдарына ар бир жаранга анын укуктарына жана мыйзамдуу таламдарына тиешеси бар документтер, чечимдер жана башка материалдар менен таанышуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууну милдеттендирет.

Маалыматка жетүү мыйзамда тыюу салынбаган бардык жолдор аркылуу, анын ичинде төмөнкү жолдор менен камсыз кылынат : 1) тийиштүү материалдарды жарыялоо жана таратуу; 2) кабыл алынган социалдык маанилүү чечимдер, анын ичинде жарандарга, юридикалык жактарга жаңы милдеттерди жүктөөчү, жоопкерчиликти белгилөөчү же күчөтүүчү ченемдик укуктук актылар боюнча жалпыга маалымдоо каражаттарында маалыматтык-түшүндүрүү иштерин жүргүзүү; 3) суроо-талаштын негизинде маалыматтарды берүү; 4) өз иши жөнүндө маалыматтарды элге жарыялоо; 5) документтерге жана материалдарга түздөн-түз жетүүнү камсыз кылуу; 6) мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ачык жыйналыштарына түздөн-түз жетүүнү камсыз кылуу.

Муну менен катар эле, Конституция дагы адамдын укуктарын жана эркиндиктерин укуктук негизде чектөө мүмкүнчүлүгүн караштырат. Тактап айтканда, Конституциянын 23-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык, *улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти*, калктын ден-соолугун жана руханий адеп-ахлагын, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо максатында адамдын укук-

тары жана эркиндиктери Конституция тарабынан чектелиши мүмкүн. Ошондой эле чектөө, аскердик же башка мамлекеттик кызмат өтөөнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен киргизилиши мүмкүн. Муну менен бирге, киргизилген чектөөлөр, көрсөтүлгөн максаттарга чен өлчөмдүү болушу зарыл.

Мындай түрдөгү чектөөлөргө - мамлекеттик органдардын же жеке сектордогу уюмдардын карамагындагы, ошондой эле аталган субъекттердин ишмердүүлүгү жөнүндө маалыматтардын жарандар үчүн жеткиликтүү болуусуна байланыштуу, жогоруда аталган укуктар чектөөлөргө кирет.

Под подобного рода ограничения подпадают в определенной мере упомянутые права, связанные с доступом граждан к информации, которая находится в ведении государственных органов или организаций частного сектора, а также о деятельности указанных субъектов.

Кыргыз Республикасынын «Маалыматка жетүүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө» Мыйзамы

9-берене. Берүүгө болбой турган маалымат

Мамлекеттик органдар, жергиликтүү өзалдынча башкаруу органдары, коомдук бирикмелер, ишканалар, мекемелер, уюмдар жана кызмат адамдары мамлекеттик же мыйзам тарабынан корголуучу башка жашыруун сырды камтыган маалыматтарды, ошондой эле жетүүгө чек коюлган маалыматты берүүгө укуксуз.

Жогоруда белгиленгендей, маалыматтын жеткиликтүүлүгүнө чектөө - улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын ден-соолугун жана руханий адеп-ахлагын, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо максатында киргизилет.

Мыйзам кабыл алуучу, маалыматтарга карата жеткиликтүүлүккө чектөөнү киргизет:

1) мамлекеттик сырларды коргоо жөнүндө мыйзам менен аныкталган мамлекеттик сырлар жөнүндө; 2) жеке мүнөздөгү маалымат жөнүндө мыйзам менен аныкталган жеке мүнөздөгү; 3) изин суутпай издөө иштери тууралуу, мыйзам менен белгиленген учурларда кылмыш-жаза иши боюнча өндүрүш жөнүндө; 4) мыйзам менен корголуучу (коммерциялык, банктык, нотариалдык, врачтык, адвокаттык жана башка) сырларды камтыган.

Көрсөтүлгөн бул тизмедеги жеткиликтүүлүккө чектөөлөр коюлган маалыматтардын категориясында эң негизги орунду мамлекеттик сырлар ээлейт.

Бул баарынан мурун, мындай маалыматтын коом жана мамлекет үчүн, өзгөчө коопсуздукту камсыз кылуу кызыкчылыктары үчүн, өзгөчө маанилүү экендиги менен байланыштуу. Маалыматтарды мамлекеттик сырларга киргизүүнүн, аларды коргоо системасынын, мындай маалыматтарды жашыруун кылууга жана ачыкка чыгарууга байланыштуу мамилелердин укуктук жана уюштуруучулук негиздери, ошондой эле улуттук коопсуздуктун кызыкчылыктары үчүн мамлекеттик сырлар чөйрөсүндөгү башка ишмердүүлүктөр «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамы менен аныкталат.

Аталган мыйзамга ылайык, мамлекеттик сырларга, сактоонун кандай гана түрлөрүндө болбосун сакталган жана ордунан которулуп туруучу, Кыргыз Республикасынын коргонуу жөндөмдүүлүгүнө, коопсуздукка, экономикалык, илимий-техникалык жана саясий кызыкчылыктарына тиешеси бар, мамлекеттин контролунда болгон жана ушул Мыйзамга жана Кыргыз Республикасынын башка мыйзамдарына ылайык иштелип чыккан атайын тизмектер жана эрежелер менен чек коюлуучу маалыматтар кирет (1-берене). Мамлекеттик сырлардын аныктамасына таянып, алардын кийинкидей белгилерин бөлүп көрсөтсөк болот:

- мамлекеттик сырлар – бул коргонуу жөндөмдүүлүгү, коопсуздук, экономикалык, илимий-техникалык чөйрөдөгү жана саясий чөйрөдө, мамлекеттин ишмердүүлүгүндөгү өзгөчө маанилүү маалыматтар;
- бул маалыматтар мамлекеттин көзөмөлүндө жана коргоосунда болот, тактап айтканда тиешелүү маалыматка карата аны коргоонун конкреттүү укуктук режим белгиленет жана аны уруксатсыз тараткандыгы үчүн юридикалык жоопкерчилик белгиленет;
- бул маалыматтарды жайылтуу мамлекеттин кызыкчылыктарына зыян алып келүүсү мүмкүн;
- мындай маалыматтар атайын тизмелерде жана эрежелерде бекирилген;
- бул маалыматтар жеткиликтүүлүк чектелген маалыматтарга кирет.

Ошондой эле, *Өкмөттүн, 1995-жылдын 7-июлдагы №267/9 токтому менен бекитилген «Мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын Тизмеси» жана «Жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин аныктоо жана маалыматтардын жашыруундуулук категорияларынын деңгээлин аныктоонун тартиби*

жөнүндө” Жобо, ошондой эле Өкмөттүн 1997-жылдын 4-февралындагы №55/2 токтому менен бекитилген “Коомдук жайылтууга жатпаган маалыматтардын” Тизмеси, мамлекеттик сырлар чөйрөсүндөгү укуктук мамилелерди жөнгө салууда зор мааниге ээ.

Мыйзам кабыл алуучу, маалыматты мамлекеттик сырларга киргизүүнүн үч негизги принцибин аныктаган: 1) мыйзамдуулук - колдонуудагы мыйзамдарда, белгиленген тартипте маалыматтарды жашыруун кылууну жүзөгө ашыруу; 2) негиздүүлүк - маалыматтарды жашыруун кылуунун максатка ылайыктуулугун мамлекеттин жана жарандардын кызыкчылыктарына эксперттик баа берүү жолу менен аныктоо; 3) өз убагында - маалыматты жайылтууга чектөөлөрдү, алар түзүлгөн учурдан баштап белгилөө.

Каралып жаткан Мыйзамдын легалдуу аныктамасында, тигил же бул маалыматтарды мамлекеттик сырлар катары аныктаган бир гана орчундуу белгиси белгиленген – бул атайын тизмелер жана эрежелер менен чектелген маалымат. Бул аркылуу, мыйзам кабыл алуучу, укук-ченем жаратуучу органдарга, эң негизгиси Өкмөткө тигил же бул маалыматты мамлекеттик сырларга кошуу суроосунда кеңири мүмкүнчүлүктү берген. Башкача сөз менен айтканда, атайын тизмелерде камтылган кандай гана маалыматтар болбосун мамлекеттик сырларга кирип калуусу мүмкүн.

Өз кезегинде, аталган Тизме, мамлекеттик сырларга киргизилген маалыматтын 8 ар түрдүү типтерин бөлүп көрсөтөт, тактап айтканда мамлекеттик сырлар орун алган мамлекеттин 8 ишмердүүлүк чөйрөсүн: 1) резервдерди мобилизациялык даярдоо жөнүндө маалыматтар; 2) аскердик мүнөздөгү маалыматтар; 3) экономикалык мүнөздөгү маалыматтар; 4) илим жана техника боюнча маалыматтар; 5) транспорт жана байланыш боюнча маалыматтар; 6) каржылык суроолор боюнча маалыматтар; 7) сырткы саясат, сырткы соода жүргүзүү жана эл аралык - илимий-техникалык байланыштар суроолору боюнча маалыматтар; 8) ар түрдүү маалыматтар.

Акыркы пункт, башка пункттарга кирбеген башка бардык чөйрөлөрдөгү маалыматтарды камтыйт. Демек, мисалы, сегизинчи пунктта жалпы республика боюнча оңдоп-түзөөчү-эмгек мекемелернин жайгашкан жерлери, абалы жана иштеринин жыйынтыктары жөнүндө маалыматтар, жалпы республика боюнча жүргүзүлгөн жашыруундук режимин жана мамлекеттик сырдын иш жүзүндө камсыз кылынуусу жана уюштурулушу жөнүндөгү маалыматтар жана Өкмөттүн маанилүү улуттук максаттарга максималдуу түрдө жетүүгө умтулган эл аралык сүйлөшүүлөрдү даярдоого жана жүргүзүүгө тиешелүү маалыматтар белгиленген.

Биз көрүп тургандай, бул тизме маалыматты жашыруундук категориясына киргизүү үчүн конкреттүү негиздерди жана критерийлерди камтыбайт. Мындан сырткары, ал ар түрдүү маалыматтарга киргизүүгө боло турган чөй-

рөлөрдүн кеңири спектрин караштырат. «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 9-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырлары аларды түзгөн маалыматтардын маанилүүлүк деңгээли боюнча эки категорияга бөлүнөт: *мамлекеттик сырды түзгөн маалыматтар жана кызматтык сырды түзгөн маалыматтар*.

Мыйзам тарабынан ошондой эле маалыматты жашыруун кылуу үчүн үч деңгээл бекитилген жана аталган маалыматтарды алып жүрүүчүлөр үчүн, бул деңгээлдерге дал келген жашыруундук грифи бекитилген: «*өзгөчө маанилүү*», «*өтө жашыруун*» жана «*жашыруун*». Мамлекеттик сырды түзгөн маалыматтарга «*өзгөчө маанилүү*», «*өтө жашыруун*» жашыруундук грифтери менен белгиленет. Кызматтык сырдан турган маалыматтарга «*жашыруун*» жашыруундук грифи ыйгарылат. Кызматтык сыр, мамлекеттик сырга тиешелүү өзүнчө маалыматтардын мүнөзүнө ээ жана аларды толугу менен ачып бербейт.

Бул Мыйзамда жок, мамлекеттик жана кызматтык сырдын аныктамалары, жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундук деңгээлин аныктоо жана маалыматтардын жашыруундук категорияларынын деңгээлин аныктоонун тартиби жөнүндө Жободо келтирилген. Демек, Жобонун 3-пунктуна ылайык, мамлекеттик сырды ачыкка чыгаруу (өткөрүп берүү, таратып жиберүү ж.б.) Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарына *өтө олуттуу зыян*, а кызматтык сырды ачыкка чыгаруу Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарына *олуттуу зыян* алып келүүсү мүмкүн. Ошентип, мамлекеттик сыр кызматтык сырдан келтирилген зыянын өзгөчө олуттуу критерийи боюнча гана айырмаланышы мүмкүн жана маалыматтын жашыруундук аныктоодо аны бирдей колдонууга мүмкүндүк бербейт. Аталган Жобо башка айырмалоочу критерийлерди камтыбайт.

Мындан сырткары, Жободо мамлекет тарабынан корголгон маалыматтардын өзүнчө түрү бөлүп көрсөтүлгөн – *ачыкка чыгарууга жатпаган маалыматтар*, буларга уруксаты жок ачыкка чыгаруу мамлекеттин кызыкчылыктары үчүн жагымсыз деп таанылган маалыматтык материалдар кирет.

Ушуга байланыштуу белгилеп кетүү зарыл, биринчиден мыйзамда каралбаган мыйзам алдындагы акттарды, мамлекеттик сырлар категориясына киргизүү, Конституцияны бузуу болуп саналат. Маалыматты жашыруун кылуу, Конституциянын 33-беренесинде караштырылган конституциялык укуктарды жана эркиндиктерди чектөө болуп эсептелет, тактап айтканда, ар бир адамдын маалыматты эркин издөөгө, алууга, сактоого, пайдаланууга жана аны оозеки, жазуу түрүндө жана башка жол менен жайылтуу укугун; мамлекеттик органдардагы, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарындагы, мекемелердеги жана уюмдардагы өзү жөнүндө маалыматтар менен таанышуу укугун; мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардагы кызмат адамдарынын ишмердүүлүгү жөнүндө маалымат алуу

укугун; мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын карамагында болгон маалыматка жеткиликтүүлүк кепилдиги укугун чектөө болуп саналат. Буга удаа эле, Конституциянын 23-беренесинин 2-3-бөлүктөрүнө ылайык, мындай чектөөлөр Конституциянын өзү же мыйзамдар тарабынан бекитилиши мүмкүн, жана конституцияда жалпы мааниге ээ максаттарга дал келгендей болуусу зарыл. Конституция адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин чектеген мыйзам алдындагы ченемдик-укуктук актыларды кабыл алууга түздөн-түз тыюу салат. Экинчиден, ошол эле кызматтык сыр сыяктуу мамлекеттик сырлардын бул категориясын аныктаган түшүнүктөр жана критерийлер Жободо аныкталган эмес.

3.1. Маалыматтарды мамлекеттик сырларга киргизүүнүн тартиби жана жашыруун кылуу процедурасы

Жашыруун кылуу процедурасы - мыйзам тарабынан жөнгө салынган маалыматтарды коргоо, аларды уруксатсыз таратууга тоскоол боло турган чаралардын системасын бекитүү жана ишке ашыруу процесси. Белигенип өткөндөй, маалыматтарды жашыруун кылуу процедурасы, жашыруун кылууга кирген маалыматтардын тизмесине дал келүүгө, ошондой эле мыйзамдуулук, негиздүүлүк жана өз убагындалык принциптерге негизделет.

Муну менен катар эле, Мыйзам тарабынан маалыматтын өзүнчө түрлөрүн жашыруун кылууга чектөөлөр бекитилген, аларга төмөнкү маалыматтар кирет:

- жарандардын коопсуздугуна жана ден-соолугуна коркунуч түзүүчү табигый кырсыктар жана өзгөчө окуялар жөнүндө;
- кыйроолор жана алардын кесепеттери жөнүндө;
- экологиядагы, жаратылыш ресурстарын пайдалануудагы, саламаттык сактоодогу, са-нитариядагы, маданияттагы, айыл чарбасындагы, билим берүүдөгү, соодадагы жана укук тартибин камсыз кылуудагы абал жөнүндө;
- мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана уюмдардын, алардын кызмат адамдарынын мыйзам бузгандыгынын фактылары жөнүндө;
- жарандардын укуктарына жана мыйзамдуу кызыкчылыктарына доо кетириүүчү, ошондой эле алардын жеке коопсуздугуна коркунуч түзүүчү фактылар жөнүндө.

Мамлекеттик сырлар жөнүндөгү Мыйзамда аталыштардын негизинде маалыматты мамлекеттик сырларга киргизүү суроолорун жөнгө салган жана аны

жашыруун кылуунун тартибин жөнгө салган 7-берененин бар экендигине карабай, бул берене шилтеме мүнөзгө ээ. Жашыруун кылуу тартиби жана процедурасы «Жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин аныктоо» Жобосунда чагылдырылган.

Демек, «өзгөчө маанилүү» жана «өтө жашыруун» маалыматтар үчүн жашыруундуулук деңгээли мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын Тизмесинде бекитилет. Бул Тизме Улуттук коопсуздук боюнча Мамлекеттик комитетинин (мындан нары -УКМК), Коргоо министрлиги жана башка кызыктар министрликтер, мамлекеттик комитеттер, администрациялык ведомстволор менен биргелешкен сунуштамасы боюнча Өкмөт тарабынан бекитилет.

Жашыруун кылууга жаткан маалыматтардын ведомстволук тизмеси тиешелүү министр, мамлекеттик комитеттин төрагасы, администрациялык ведомствонун жетекчиси тарабынан Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук боюнча Мамлекеттик комитети, ошондо эле Кыргыз Республикасынын Коргоо министрлиги менен макулдашуунун негизинде бекитилет. Мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын Тизмесинен чыккан министрликтердин, мамлекеттик комитеттердин, администрациялык ведомстволордун ишмердүүлүгүнө тиешелүү өзгөчө маанилүү жана өтө жашыруун маалыматтар үчүн, ошондой эле жашыруун маалыматтар үчүн жашыруундуулук деңгээли маалыматтардын ведомстволук тизмесинде бекитилет. Жашыруун кылууга жаткан маалыматтардын ведомстволук тизмеси тиешелүү министр, мамлекеттик комитеттин төрагасы, администрациялык ведомствонун жетекчиси тарабынан УКМК, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Коргоо министрлиги менен макулдашуунун негизинде бекитилет.

Жобого ылайык, маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин бекитүүдө, мамлекеттик органдар, мамлекет үчүн чыныгы маанилүү жашыруун сыр болгон маалыматтын сакталышын камсыз кылууга бардык көңүлдү буруулары керек жана муну менен катар эле, илимдин жана техниканын жаңы жетишкендиктерин жана коргонуу, электрондук жана космостук өндүрүштүн алдыңкы тажрыйбаларын эл чарбачылыгында көбүрөөк кеңири колдонуу үчүн шарттарды түзүүгө дагы бардык көңүлдү буруулары зарыл.

Жашыруундуулук грифи, мамлекеттик сырды түзгөн негизги маалыматтардын Тизмесине, жана жашыруун кылууга жаткан маалыматтардын ведомстволук Тизмесине өтө так дал келүүнүн негизинде, ал эми башка учурларда – ушул тизмеге негизделген ишти жүргүзүү тапшырмалары бөлүмүнүн талаптарына дал келтирүүнүн негизинде, ушул документте же буюмда камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлине кылдат баа берүүнүн негизинде *документтин аткаруучусу* же буюмду иштеп чыгарган тарабынан документке же буюмга берилет.

Документке жана буюмга жашыруундуулук грифин туура берүү жоопкерчилиги, документтердин аткаруучуларына, буюмдарды иштеп чыгуучуларга жана ошол документтерге кол койгондорго же бекиткендерге жана ошол буюмдардын техникалык документациясына кол койгондорго жүктөлөт.

Аталган Мыйзамдын 5-беренеси, мамлекеттик сырларды коргоо чөйрөсүндөгү мамлекеттик жөнгө салууну жана башкарууну Өкмөт, Координациялык кеңеш, улуттук коопсуздук маселелерин тескөөчү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан жүзөгө ашырылат деп аныктайт.

Демек, Өкмөттүн ыйгарым укуктарына, мамлекеттик сырларды коргоо чөйрөсүндөгү жалпы саясатты иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу, мамлекеттик сырларды коргоо маселелери боюнча Координациялык кеңеш түзүү, ошондой эле мамлекеттик сырларды коргоого тиешелүү нускамаларды, тизмелерди, тартиптерди жана башка документтерди бекитүү кирет.

Өкмөт тарабынан түзүлгөн Координациялык кеңеш, мамлекеттик сырларды коргоо боюнча иштерди уюштуруу жана көзөмөлдөө функциясын аткарат, ошондой эле өзүнүн ыйгарым укуктарына ылайык бардык мамлекеттик органдарга, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарына жана уюмдарга аткаруу үчүн милдеттүү болгон чечимдерди кабыл алат. Муну менен катар эле, Мыйзамда бул чечимдер кандай түрдө жана канда формада кабыл алынары такталбаган.

Өз кезегинде, Улуттук коопсуздук маселелерин тескөөчү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган, мамлекеттик сырлардын сакталышын камсыз кылууга көзөмөлдү уюштурат; мамлекеттик сырларды коргоону камсыз кылуу субъектеринин ишин координациялайт жана көзөмөлдөйт, мамлекеттик органдарда, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында жана уюмдарда жашыруундук режимин текшерүүнү жүзөгө ашырат жана мамлекеттик сырларды коргоо маселелеринде методикалык жана практикалык жардам көрсөтөт, мамлекеттик сырларды түзүүчү маалыматтарга жетүүнү жол-жоболоштурууда Кыргыз Республикасынын жарандарын текшерүү иш-чараларын жана башка иштерди жүзөгө ашырат.

3.2. Мамлекеттик сырларды ачыктоонун тартиби

Мамлекеттик сырларды түзүүчү маалыматтарды ачыктоо, мурда жашыруун кылынган маалыматты таратууга коюлган чекти алуу боюнча, мамлекет тарабынан бекитилген иш-чаралардын жыйындысынан турат.

Мамлекеттик сырлар жөнүндө Мыйзамдын 10-беренесинин жоболоруна таянсак, мамлекеттик жашыруун сырларды түзүүчү маалыматтар кийинки учурларда ачыкталуусу мүмкүн (же болбосо жашыруун кылуу мөөнөтү узартылышы мүмкүн) 1) маалымат аныкталган мөөнөткө жашыруун кылынган

жана бул мөөнөт аяктаганда; 2) маалыматты жашыруун кылуу мөөнөтү аяктаган жок, бирок муну Кыргыз Республикасынын саясий, экономикалык, илимий-техникалык кызыкчылыктары талап кылса; 3) маалыматты оңдоп-түзөө зарылчылыгын пайда кылган факторлор пайда болгон учурда эртерээк ачыктоо.

Ачыктоо (жашыруундук мөөнөтүн узартуу) жөнүндө чечимди Кыргыз Республикасынын Өкмөтү, кызыккан мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана уюмдардын сунуштамалары боюнча кабыл алат (10-берененин 1-бөлүгү).

Жогоруда белгиленген Мыйзамдын 10-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык, мамлекеттик сырларды түзүүчү маалыматтарды ачыктоонун тартиби Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталат, бирок бул маалыматты ачык жеткиликтүүлүктө табуу мүмкүн болгон жок.

Өздөрүнүн иш-аракет чөйрөсүндөгү маалыматтарды мамлекеттик сырларга киргизүүгө жетекчилерине ыйгарым укук берилген мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана уюмдар жашыруун кылууга жатуучу маалыматтардын ведомстволук тизмектеринин мазмунун мезгил-мезгили менен, бирок кеминде беш жылда бир жолу маалыматтарды жашыруун кылуунун негиздүүлүгү жана алардын мурда белгиленген жашыруундук даражасына ылайык келүүсү бөлүгүндө кайра карап турууга милдеттүү.

Мамлекеттик органдарда, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында жана уюмдарда колдонулуп жаткан, жашыруун кылууга жатуучу маалыматтардын ведомстволук тизмектерин өзгөртүү укугу, аларды бекиткен жетекчилерге берилет, алар маалыматтарды ачыктоо боюнча өздөрү кабыл алган чечимдердин негиздүүлүгү үчүн жеке жоопкерчилик тартат. Аталган жетекчилердин жашыруун кылууга жатуучу маалыматтардын ведомстволук тизмектерин өзгөртүүгө байланышкан чечимдери Өкмөт аныктаган тартипте макулдашылууга тийиш.

3.3. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын түзгөн маалыматтардын жеткиликтүүлүгү

Мамлекеттин кызыкчылыгы үчүн жогорку мааниге ээ маалымат, анын жеткиликтүү болушуна чектөө коюлган жана өзгөчө коргоодо болуп эсептелет. Мамлекеттик сырларга жетүүгө уруксат берүү - жарандын, мамлекеттик сырларды түзүүчү маалыматтарга жетүү укугун же болбосо мамлекеттик органдын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын, менчигинин формасына карабастан ишканалардын, мекемелердин жана башка уюмдардын, мамлекеттик сырларды пайдалануу менен ишти жүзөгө ашыруу укугун тариздөөнүн жол-жобосу (процедурасы).

Өз кезегинде, мамлекеттик сырларды түзгөн маалыматтарга жетүү, бул ыйгарым укуктуу кызмат адамынын, башка конкреттүү адамды, мамлекеттик сырларды түзгөн маалыматтар менен тааныштыруусу.

Маалыматтарды мамлекеттик сырларга киргизүүгө ыйгарым укук берилген мамлекеттик органдарга, мамлекеттик сырларга уруксат берүү, мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана уюмдардын Өкмөт тарабынан бекитилүүчү Тизмегине киргизүүнүн негизинде жүргүзүлөт. Аты аталган түзүмдөрдүн ишмердүүлүктөрү, мамлекеттик сырды түзүүчү маалыматтарды пайдалануу менен байланыштуу болгон учурларда, ал улуттук коопсуздук маселелерин тескөөчү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган жана анын аймактык бөлүктөрү берүүчү уруксаттын негизинде жүзөгө ашырылат. Мындай уруксат Өкмөт тарабынан аныкталуучу тартипте текшерүүнүн, ошондой эле алардын жетекчилерин аттестациялоонун натыйжаларынын негизинде берилет.

Кызматтык милдеттерин аткарууда мамлекеттик сырлар менен иштөөгө зарыл болгон кызмат адамдарына жана жарандарга мындай сырларга уруксат берүү, тиешелүү түрдө жол-жоболоштурулат.

Муну менен катар эле, кызмат адамдарына жана Кыргыз Республикасынын жарандарына уруксат берүү, белгиленген талаптарды аткарууда да мүмкүн. Мындай талаптарга кирет: 1) өзүнө ишенип берилген, мамлекеттик сырларды түзүүчү маалыматтарды ачыкка чыгарбоо боюнча мамлекет алдында өзүнө жазуу жүзүндөгү милдеттенме алуусу; 2) мамлекеттик сырлар жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын нормалары, анын ичинде аларды бузгандык үчүн жоопкерчиликти кароочу нормалары менен таанышуусу жана аларды сактоосу. 3) Мамлекеттик сырлар жөнүндө Мыйзамдын 19-беренесине ылайык алардын укуктарын чектөөгө макулдук берүүсү.

Мындан сырткары, мамлекеттик сырлардын жеткиликтүүлүгү зарыл болгон кызмат адамдарына жана жарандарга карата, алардын жазуу жүзүндөгү макулдугу менен, белгилеген тартипте текшерүү иш-чаралары жүзөгө ашырылат. Жумушчу менен жумуш берүүчүнүн ортосундагы эмгек мамилелери үчүн эмгек келишимин (контракт) түзүү талап кылынган учурларда, аны бир гана улуттук коопсуздук маселелерин тескөөчү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган, текшерүү иш-чараларын бүтүргөндөн кийин гана түзүүгө мүмкүн. Администрациянын жана жол-жоболоштурулуп жаткан адамдын өз-ара милдеттенмелери, анын ичинде жашыруун сырга тиешелүү маалыматтарга туура мамиле кылууга тиешелүү милдеттери, эмгек келишиминде (контрактта) каралууга тийиш, а эгерде мындай келишимди (контрактты) жокко чыгаруу учурунда, кызмат адамына же жаранга мамлекеттик сырларга уруксат берүү, жеткиликтүүлүк токтотулат.

Текшерүү иш-чараларынын көлөмү, жол-жоболоштурулуп жаткан адамга уруксат бериле турган маалыматтардын жашыруундук даражасына жараша болот. Мамлекеттик сырларды камтыган маалыматтардын жашыруундуулугунун үч даражасына, жарандарга мамлекеттик сырларга уруксат берүүнүн үч формасы белгиленген: өзгөчө маанилүү, өтө жашыруун же жашыруун маалыматтарга. Жарандарда, жашыруундуктун кыйла жогорку даражасындагы маалыматтарга уруксаттын берилиши, алардын кыйла төмөнкү даражадагы жашыруун маалыматтарга жетүүсүнө негиз болуп саналат.

Чет жердик жарандарга мамлекеттик сырларга уруксат берүү бир гана Кыргыз Республикасы катышуучу болгон мыйзамда бекитилген тартипте, күчүнө кирген эл аралык келишимдерди ишке ашыруунун алкагында мүмкүн.

Чет жердик жарандарга мамлекеттик сырларга уруксат берүүнүн тартиби, кызмат адамдарына жана Кыргыз Республикасынын жарандарына мамлекеттик сырларга уруксат берүүнү жол-жоболоштуруу же кайрадан жол-жоболоштуруу тартиби, ошондой эле текшерүүчү иш-чараларды жүргүзүүнүн тартиби, Өкмөт тарабынан аныкталат. Аталган документтерди дагы ачык жеткиликтүүлүктө табууга мүмкүн болгон жок.

Муну менен катар эле, мыйзамда улуттук коопсуздук маселелерин тескеген ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган менен макулдашпастан жана текшерүү иш-чараларын жүргүзбөстөн эле, өздөрүнүн ыйгарым укуктарын жана кызмат орундук милдеттерин аткаруу мезгилинде мамлекеттик сырларга уруксат берилген адамдардын тизмеси бекитилген. Аларга кирет:

- айрым саясий мамлекеттик кызмат орундарын ээлеп турган адамдарга; Кыргыз Респуб-ликасынын Президенти, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Төрагасы, Кыргыз Республикасынын Премьер-министри; Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттары жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн мүчөлөрү; Кыргыз Респуб-ликасынын Президентинин Аппараты, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Аппараты, Кыргыз Респуб-ликасынын Өкмөтүнүн Аппаратынын жетекчиси; Кыргыз Респуб-ликасынын Президентине караштуу мамлекеттик органдын жетекчиси, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу администрациялык ведомствонун жетекчиси, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн карамагындагы башка органдын жетекчиси;
- айрым атайын мамлекеттик кызмат орундарын ээлеп турган адамдарга: Жогорку соттун төрагасы; Жогорку соттун Конституциялык

палатасынын төрагасы; Куралдуу Күчтөрдүн Генералдык штабынын начальниги; Коопсуздук кеңештин катчысы; Башкы прокурор; Улуттук банктын төрагасы; Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясынын төрагасы; Эсептөө палатасынын төрагасы; Акыйкатчы (Омбудсмен).

Бардык белгиленген жарандар, анын ичинде Президентти, Жогорку Кеңештин Төрагасын, Премьер-министрди (Министрлер Кабинетинин Төрагасын) Конституциялык соттун жана Жогорку Соттун төрагаларын кошпогондо, өздөрүнүн ыйгарым укуктарын аткарууга байланыштуу, аларга белгилүү болгон мамлекеттик сырларды ачыкка чыгарбоосу жана аларды ачыкка чыгарган учурда жоопкерчиликке тартылышы эскертилет, бул тууралуу алардан тийиштүү милдеттенме алынат.

Мындай учурларда, мамлекеттик сырлардын сакталышы, аталган адамдардын жоопкерчилигин, мыйзамдарда белгилөө жолу менен да кепилденет.

Ушул эле убакта, мыйзам кабыл алуучу, кызмат адамына же жаранга мамлекеттик сырлардын жеткиликтүүлүгүнө уруксат берүүдөн баш тартуунун негиздерин дагы аныктаган.

Андыктан, чет өлкөдө туруктуу жашап туруусу, чет өлкөлүк жарандыкты алуусу, кош жарандуулугунун болуусу же Кыргыз Республикасынын жарандыгынан чыгуу үчүн тийиштүү мамлекеттик органдарга кайрылуусу, чет өлкөлүк жарандыкты алуу жөнүндө өтүнүч менен кайрылуусу, мындай баш тартууга негиз болот. Ошондой эле, сот тарабынан, атайылап кылмыш жасагандыгы үчүн шектүү, айыпкер, соттолуучу катары тартылышы, ошондой эле, мыйзамда белгиленген тартипте мындай кылмыш үчүн алып салынбаган же жоюлбаган соттуулугунун болушу; аракетке жөндөмсүз, аракетке жөндөмдүүлүгү чектелген деп таанылышы жана аларда медициналык каршы көрсөтмөлөрдүн болушу, мамлекеттик сырлар менен иштөөдөн баш тартууга негиз болот.

Текшерүү иш-чараларынан четтөөсү жана (же) өздөрү же жакын туугандары жөнүндө билип туруп жалган маалыматтарды билдирүүсү, ошондой эле текшерүү иш-чараларынын натыйжасында, текшерилип жаткан адамдардын, Кыргыз Республикасынын коопсуздугуна коркунуч түзүүчү аракеттеринин айкындалышы дагы, мамлекеттик сырлардын жеткиликтүүлүгүнөн баш тартуу үчүн негиз болуусу мүмкүн.

Кызмат адамына же жаранга мамлекеттик сырларды түзгөн маалыматтардын жеткиликтүүлүгүн уюштуруу, мамлекеттик сырларды коргоо боюнча мамлекеттик органдын, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органынын же уюмдун, ошондой эле алардын структуралык бөлүмдөрүнүн жетекчилерине жүктөлөт. Муну менен катар эле, аталган бөлүмдөрдүн жетекчилери, белгиленген гана

өлчөмдө кызмат адамды же жаранды мамлекеттик сыр менен тааныша тургандай шартты түзүү үчүн, жеке жоопкерчиликте болот.

Мамлекеттик сырлар жөнүндө Мыйзамдын 18-беренесине ылайык, кийинки жагдайлар пайда болгон учурда, кызмат адамдарына жана жарандарга мамлекеттик сырларга уруксат берүү токтотулат: 1) эмгек келишими (контракт) боюнча мамлекеттик сырларды коргоого байланышкан милдеттенмелер бузулганда; 2) өзүнчө саясий жана атайын мамлекеттик кызматтарды ээлеген (мамлекеттик сырлар жөнүндө Мыйзамдын 16-беренесинин 1-бөлүгүн карагыла) саналган адамдардын ыйгарым укуктарынын мөөнөтү токтогондо; 3) жаранга мамлекеттик сырларга уруксат берүүдөн баш тартуу үчүн негиздер болуп саналуучу жагдайлар келип чыкканда (мамлекеттик сырлар жөнүндө Мыйзамдын 17-беренесинин карагыла); 4) улуттук коопсуздук маселелерин тескөөчү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган мамлекеттик органдарга, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жана уюмдарга кызмат адамына же жаранга мамлекеттик сырларга уруксат берүүнү токтотуу жөнүндө жазма эскертүү киргизгенде.

Мамлекеттик сырларга уруксат берүүнү токтотуу, кызмат адамынын же жарандын, мамлекеттик сырды камтыган маалыматтарды ачыкка чыгарбоо боюнча өздөрү алган милдеттенмелерден бошотпойт.

«Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларды коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 25-беренесине ылайык, мамлекеттик сырларды коргоого контролду улуттук коопсуздук маселелерин тескөөчү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган жана анын аймактык органдары, маалыматтарды мамлекеттик сырларга киргизүү укугу берилген, ошондой эле мамлекеттик сырларды пайдалануу менен ишти жүзөгө ашыруучу мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана уюмдар өз ыйгарым укуктарынын чектеринде, Өкмөтү тарабынан аныкталуучу тартипте камсыз кылат.

Муну менен чогуу эле, улуттук коопсуздук маселелерин тескөөчү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган бардык мамлекеттик органдарда, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында жана уюмдарда, мамлекеттик сырларды коргоонун абалын контролдоого укуктуу. Көрсөтүлгөн органдын мамлекеттик сырларды коргоонун абалын текшерүүнүн натыйжасында киргизген сунушталмалары кызмат адамдарынын аткаруусу үчүн милдеттүү болуп саналат.

3.4. Мамлекеттик сырларды коргоо чөйрөсүн бузгандыгы үчүн кызматкерлердин жоопкерчилигинин түрлөрү

Мамлекеттик сырларды коргоонун тартибин бузгандыгы үчүн юридикалык жоопкерчилик каралган. Мисалы, жашыруун маалыматтарды ачыкка чыгаргандык, алардын жашыруундук даражасын укук ченемсиз жогорулаткандык

же төмөндөткөндүк, жашыруундук режимин бузгандык, ошондой эле ушул Мыйзамдын талаптарын бузгандыгы үчүн күнөөлүү адамдар келтирилген зыяндын оордугуна жараша, Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарына ылайык жазыктык, администрациялык, тартиптик жоопкерчиликке тартылат.

Мамлекеттик сырларды мыйзамсыз жашыруун кылгандыгы үчүн жоопкерчилик - мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана уюмдардын жетекчилерине жүктөлөт.

Муну менен чогуу эле, мамлекеттик сырларга карата мыйзамсыз аракеттер үчүн, анын ичинде, мамлекеттик же аскердик сырды ачыкка чыгаруу үчүн жоопкерчиликтин кылмыштык-укуктук жактан жөнгө салынгандыгы өзгөчө көңүлдү бурдурат (Жазык кодексинин 316-беренеси), Мамлекеттик же аскердик сырды камтыган маалыматтарды алып жүрүүчүлөрдү жоготуу (Жазык кодексинин 317-беренеси), Кызматтык сырды түзгөн маалыматтарды чет өлкөлүк уюмдарга берүү же берүү максатында чогултуу (Жазык кодексинин 318-беренеси), ошондой эле, Мамлекеттик чыккынчылык кылуу (Жазык кодексинин 307-беренеси), жана тыңчылык (Жазык кодексинин 308-беренеси).

Ошентип, мамлекеттик же аскердик сырды түзгөн маалыматтарды ачыкка чыгаргандыгы үчүн жоопкерчилик - ушул маалыматтар ишенип берилген же кызматы же иши боюнча белгилүү болгон адам тарабынан ачыкка чыгаруу болсо, мамлекеттик чыккынчылыктын же тыңчылыктын белгилери жок болсо, ошондой эле мындай жосун этиятсыздыктан оор зыян келтирсе, анда, ошондой жосун үчүн жоопкерчилик жогорулайт.

Мамлекеттик сырлар жөнүндө Мыйзамдын 1-беренесине ылайык, жашыруун маалыматты ачыкка чыгаруу - кызматы же жумушу боюнча тиешелүү маалыматтар белгиленген тартипте ишенип берилген кызмат адамдары же жарандар атайылап же абайлабай жасаган, жашыруун маалыматка уруксат берилбеген адамдарга аны билдирүү, берүү, көрсөтүү, жөнөтүү, жарыялоо же башка ыкма менен жеткирүү түрүндөгү укукка каршы аракеттер эсептелет.

Мына ошентип, жашыруун маалыматка уруксат берилбеген адамдарга кандай гана жашыруун маалымат болбосун аны билдирүү, берүү, көрсөтүү, жөнөтүү, жарыялоо же башка ыкма менен жеткирүү түрүндөгү укукка каршы аракеттер үчүн кылмыш жоопкерчилигине тартылат.

Белгилеп кетчү маанилүү нерсе, мыйзам кабыл алуучу, жогоруда каралган беренедеги диспозициясында, кылмыштын курамындагы милдеттүү белгини көрсөтөт - мамлекеттик чыккынчылык кылуу жана тыңчылык. Бул баарынан мурун, көрсөтүлгөн эки жосунда тең, өз алдынча кылмыштын курамдары каралгандыгы жана өзүнчө жаза чарасына байланыштуу.

Кыргыз Республикасынын жараны тарабынан мамлекеттик чыккынчылык кылуу, тактап айтканда, мамлекеттик же аскердик сырды берүү, тыңчылык же болбосо Кыргыз Республикасынын тышкы коопсуздугуна зыян келтирген ишмердүүлүктү жүргүзүү менен, чет элдик мамлекетке же чет элдик жаранга башкача жардам көрсөтүү - 7,5 жылдан 10 жылга чейинки мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга жазаланат. Жоопкерчиликти оорлоткон жагдай катары, мындай аракеттерди согуш убагында жасоо болуп саналат.

Чет өлкөлүк жаран же жарандыгы жок адамдар тарабынан жасалган мамлекеттик же аскердик сырды түзгөн маалыматтарды чет өлкөлүк мамлекетке, чет өлкөлүк уюмга же алардын өкүлдөрүнө берүү максатында өткөрүп берүү чогултуу, уурдоо же сактоо, ошого тете, чет өлкөлүк чалгындоонун тапшырмасы боюнча Кыргыз Республикасынын коопсуздугуна зыян келтирүүгө колдонуу үчүн башка маалыматтарды берүү, чогултуу же уурдоо - шантаж жасоо деп эсептелет. Мындай жосунду жасагандыгы үчүн каралган жаза, мындай жосунду согуш убагында жасагандыгы үчүн оорлотуучу жагдай сыяктуу эле, мамлекеттик чыккынчылык кылуу үчүн каралган жазалар менен окшош.

Мыйзам кабыл алуучу ошондой эле, Жазык кодексинин 307-308-беренелерине өзүнчө эскертүү берген. Бул эскертүүгө ылайык, мамлекеттик чыккынчылык же тыңчылык кылган жаран, бул жосундар үчүн, ага каралган жазык жоопкерчилигинен бошотулат, эгерде ал бийлик органдарына ыктыярдуу түрдө жана өз убагында билдирүү же башка жол аркылуу Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарына зыян келтирүүнү токтотуп калган болсо.

Мамлекеттик же аскердик сырды түзгөн маалыматтарды алып жүрүүчүлөрдү колдонууга карата белгиленген эрежелерин атайылап же этиятсыз бузуу, мамлекеттик же аскердик сырды камтыган маалыматтарды алып жүрүүчүлөрдү кызматы, иши, же болбосо мыйзамда каралган башка негиздер боюнча ишенип берилген адам тарабынан этиятсыздыктан жоготууга алып келүү кылмыш жоопкерчилигине тартууга алып келет. Ушул сыяктуу эле күчөтүлгөн жоопкерчилик чарасы караштырылат, эгерде ушул эле жосун этиятсыздыктан оор зыян келтирсе .

Жазык кодексинин 318-беренеси кызматтык сырды түзгөн экономикалык, илимий-техникалык же башка маалыматтарды ушул маалыматтар кызматы же иши боюнча ишенип берилген же башка жол менен билип калган адам тарабынан этиятсыздыктан оор зыян келтирген чет өлкөлүк уюмдарга же алардын өкүлдөрүнө берүү же берүү максатында чогултуу үчүн жоопкерчиликти караштырат.

4

**ЖАЗЫК СОТ ӨНДҮРҮШҮНҮН
БАРДЫК СТАДИЯЛАРЫНДА
МАМЛЕКЕТТИК СЫРЛАРДЫ
КОРГОО СУРОЛОРУН ИЗИЛДӨӨ**

4.1. Жазык сот өндүрүшүнүн жалпы эрежелери

ОАдамдын сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгүнө ээ болуу укуктарынын негизги стандарттары жана принциптери Кыргызстандын Конституциясында чагылдырылган. Ошондой эле, Конституцияга ылайык, эл аралык укуктун жалпы кабыл алынган принципери жана ченемдери, мыйзамдарга ылайык күчүнө кирген эл аралык келишимдер, Кыргыз Республикасынын укуктук системасынын түзүүчү бир бөлүгү болуп эсептелет. Эл аралык келишимдерди жана эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптерин жана ченемдерин колдонуунун тартиби жана шарттары мыйзам тарабынан аныкталат (6-берененин 3-бөлүгү). Кыргыз Республикасында адамдын жана жарандын укуктары жана эркиндиктери эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптерине жана ченемдерине, ошондой эле Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп саналган, мыйзамдарда белгиленген тартипте күчүнө кирген эл аралык келишимдерге ылайык таанылат жана кепилденет (55-берене). «Кыргыз Республикасынын эл аралык келишимдери жөнүндө» Мыйзамына ылайык, эл аралык келишимдер күчүнө киргенден баштап Кыргыз Республикасы тарабынан кыйшаюусуз сакталат жана аткарылат (31 жана 32-беренелер).

Муну менен катар эле, Кыргызстан, адам укуктары чөйрөсүндөгү негизги эл аралык 9 келишимдин ичинен 8ине кошулган, ошондой эле аларга карата 9 факультативдик протоколдун ичинен бсына кошулган. Мындан сырткары республика, эл аралык келишимдердин укугу жөнүндөгү Вена Конвенциясынын катышуучусу болуп эсептелет, анда күчүндө турган ар бир келишим анын катышуучулары үчүн милдеттүү болуп эсептелет жана алар тарабынан ак ниеттүү түрдө аткарылуусу керек деп бекитилген (26-берене Pacta sunt servanda). Муну менен катар эле, катышуучу өзү тараптан келишимди аткарбоо үчүн, актануу катары, өзүнүн ички укугунун жоболоруна шилтеме келтире албайт (27-берене). Мына ошентип, Кыргыз Республикасы, өзүнүн улуттук мыйзамдарына, адам укуктарынын эл аралык стандарттарын тиешелүү деңгээлде имплементациялоо (аткаруу), ошондой эле аларды иш жүзүндө сактоо милдетин ыктыядуу түрдө өз мойнуна алган.

Жазык-процесстик кодекске ылайык, жазыктык сот өндүрүшү, конкреттүү жазык иши жана (же) жорук жөнүндө иш боюнча сотко чейинки өндүрүштүн,

соттук териштирүүнүн жүрүшүндө жана тергөө судьясынын токтомун, соттун чечимин аткарууда жүзөгө ашырылуучу процесстик иш-аракеттердин жана чечимдердин жыйындысы деп түшүндүрүлөт (5-берененин 51-пункту). Кыргыз Республикасында жазык сот өндүрүшү, укук үстөмдүгү принцибин сактоо менен ишке ашырылат, ага ылайык адам, анын укуктары жана эркиндиктери эң жогорку баалуулуктар деп таанылат. Алгачкы текшерүү органынын ыйгарым укуктуу кызматкери, тергөөчү, прокурор, тергөө судьясы, сот, жазык сот өндүрүшүнө катышышкан башка органдар жана адамдар Конституциянын, жогоруда аталган Кодекстин жоболорун жана башка мыйзамдарды кыйшаюусуз сактоого милдеттүү. Күнөөнү далилдөө түйшүгү айыптоочуга жүктөлөт. Мыйзамды бузуу менен алынган далилдер айыптоону негиздөө жана соттун чечимин чыгаруу үчүн пайдаланылышы мүмкүн эмес (Конституциянын 57-беренесинин 4-бөлүгү, Жазык-процесстик кодексин 82-беренеси).

Соттук териштирүүнүн ачыктыгы. Бардык соттордо иштерди териштирүү ачык жүзөгө ашырылат. Ишти жабык жыйналышта угууга мыйзамда каралган учурларда гана жол берилет. Соттун чечими ачык жарыяланат (Конституциянын 100-беренесинин 1-бөлүгү).

Соттор тарабынан, иштердин ачык териштирилүүсү камсыз кылынууга жатат, ачык териштирүүнү камсыз кылууга бул учурларда жол берилбейт, эгерде ал, мамлекеттик же башка мыйзам тарабынан корголуучу сырдын, маалыматтардын ачыкка чыгып кетүүсүнө алып келе турган болсо, ошондой эле Жазык-процесстик кодекске караштырылган башка учурларда.

Иштерди жабык соттук жыйындарда териштирүү, сот өндүрүшүнүн бардык эрежелерин сактоо менен ишке ашырылат. Иштерди жабык жыйында териштирүү жөнүндөгү соттун жүйөлөнгөн токтому, соттун аныктамасы териштирүүнүн бардык учуруна же анын тиешелүү бөлүгүнө карата чыгарылышы мүмкүн. Соттун, ишти жабык соттук жыйында териштирүүнү жүргүзүү жөнүндөгү аныктамасы чыгарылгандан жана угузулгандан кийин, сот залында отурган, бирок процесстин катышуучусу эмес адамдар залдан чыгарылышат, бул жөнүндө сот жыйынынын протоколунда көрсөтүлөт. Эгер сот тарабынан, иштин кайсы бир бөлүгүн териштирүүнү жабык сот жыйынында жүргүзүү жөнүндө чечим кабыл алынса, анда процесстин катышуучулары болуп эсептелбеген адамдар, соттук териштирүүнүн ушул гана бөлүгүнө киргизилбейт. Соттун өкүмү бардык окуяларда ачык жарыяланат. Судьянын токтомунун, соттун аныктамасынын негизинде, жазык ишти жабык сот отурумда караган учурда, өкүмдүн кириш жана корутунду бөлүгү гана жарыяланат (Жазык-процесстик кодексин 281-беренеси).

Мына ошентип, жазык-процесстик мыйзам, соттук териштирүүлөрдү жабык режимде өткөрүү аркылуу, мамлекеттик сырларды коргоо зарылдыгын түз караштырган. Ошол эле учурда, мына ушундай сот өндүрүштөрү, жогоруда белгиленип өткөн бардык эрежелерди сактоо менен ишке ашырылат, т.а.,

процесстин катышуучуларын процесстик жактан кепилдикке алуу толук кандуу сакталат.

Коргоо укугуна ээ болуу. Адамдын соттук коргоого ээ болуу укуктарынын эл аралык стандарттарынын мазмуну Жазык-процесстик кодекске имплементацияланган (киргизилген), ага ылайык шектүү, айыпталуучу бул укукка ээ болушат. Сот, прокурор, тергөөчү, алгачкы текшерүү органы шектүүгө, айыпталуучуга ушул Кодексте белгиленген каражаттар жана ыкмалар менен коргонуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууга милдеттүү (19-берененин 1-бөлүгү). Коргоо укугуна ээ болуу, болжолдуу түрдө кылмыш жасагандыгы боюнча мамлекет тарабынан айыпталып жаткан адамга, өз ишин аткарып жатышкан тиешелүү кызматкерлер, аны бардык мыйзамда каралган жолдор аркылуу өз укугун коргоо мүмкүнчүлүгү менен камсыз кылууга милдеттүү. Тактап айтканда, аларга кирет: өзү тандап алган адвокаттын жардамы аркылуу коргоо, ошондой эле сотко чейинки өндүрүш аяктаганга чейин, иштин бардык материалдары менен таанышуу жана көчүрмөлөрүн алуу, суроолорду берүү, далилдерди изилдөөгө катышуу ж.б. укуктары кирет. (Жазык-процесстик кодексинин 45-беренесинин 1-бөлүгүнүн 5,20-пунктулары, 47-берененин 1-бөлүгүнүн 9,12-пунктулары). Мына ошентип, жазык ишин кароо стадиясында сот тарабынан шектүү, айыпталычуу, ошондой эле алардын адвокаттары иштин бардык материалдары менен жеткиликтүү камсыз кылынышы керек.

Бул изилдөөнүн контекстинде, БУУнун адам укуктары боюнча Комитети тарабынан даярдалган жана №32 жалпы тартиптеги Эскертүүлөрүндө баяндалган, Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык Пакттын 14-беренесинин мазмунун түшүндүрүүгө өзгөчө көңүл буруу маанилүү. Тактап айтканда, БУУнун адам укуктары чөйрөсүндөгү абройлуу эксперттери мындай деп белгилешет, «3-пунктта» е) 14-беренедө кылмыш иши боюнча айыпталуучулардын аларга каршы көрсөтмө берген күбөлөрдү суракка алуу укугу же болбосо ал күбөлөр суракка алынуу укугу, жана өздөрүнүн күбөлөрүн аларга каршы көрсөтмө берген күбөлөр үчүн каралган шарттагыдай суракка алынуусуна ээ болуу укугу кепилдикке алынат. Атаандаштык мүмкүнчүлүктөрдүн тең укуктуулук принцибин колдонуунун варианты катары, бул кепилдик, айыпталуучуларга жана алардын жактоочуларына натыйжалуу коргоону камсыз кылуу үчүн чоң мааниге ээ, жана ушул аркылуу айыпталуучуга күбөлөрдүн катышуусун талап кылуу жана айыптоочуунун күбөлөрү менен кайчылаш суракка алууну талап кылганга юридикалык ыйгарым укук кепилдиги берилет. Муну менен катар эле, бул кепилдик, айыпталуучулардын же алардын адвокаттарынын талабы боюнча бардык эле күбөнү процеске катышууга тартуу жаатындагы чексиз укугун бербейт, бул бир гана коргонуу үчүн маанилүү күбөлөрдү киргизүү укугун берет дегенди түшүндүрөт, ошондой эле сот өндүрүшүнүн стадияларынын бирөөсүндө, аларга каршы көрсөтмө берген күбөлөрдүн билдирүүлөрүн талашуу жана сурап тактоо мүмкүнчүлүгүн берүү үчүн гана колдонулат. Ушул чектерде жана 7-беренени бузуу жолу менен алынган моюнга алуучу көрсөт-

мөлөрдү жана башка далилдерди, арыздарды колдонууга тиешелүү чектөөлөрдөн көз карандуу түрдө, далилдердин орундуулугун аныктоо жана аларды соттор кандайча баалоосу, эң биринчи кезекте, катышуучу-мамлекеттердин ички мыйзамдуу органдарына тиешелүү».

Тараптардын тең укуктуулугу жана атаандаштыгы принциби. Сот өндүрүшү тараптардын тең укуктуулуктарынын жана атаандаштыктарынын негизинде ишке ашырылат. Сот процессинин катышуучуларынын процесстик укуктары, ошондой эле соттордун чечимдери менен укуктарына жана кызыкчылыктарына тиешеси бар жактардын укуктары, анын ичинде чечимдерге, өкүмдөргө даттануу укугу, ошондой эле аларды жүзөгө ашыруунун тартиби мыйзам менен аныкталат (Конституциянын 100-беренесинин 3-бөлүгү). Бул принцип Жазык-процесстик кодексинде кенен ачылып берилген, анда жазык сот өндүрүшүнө катышуучу тараптар тең укуктуу. Сот, процесстик чечимди, аны изилдөөгө катышуучу ар бир тараптын бирдей катышуусу камсыз кылынган далилдерге гана негиздейт беп бекитилген (18-берененин 4-бөлүгү). Айыптоочу, адвокат, ошондой эле жабыр тарткан адам, моралдык зыянды жана (же) моралдык залалды калыбына келтирип берүү үчүн жооптуу адам баш тартууну жана өтүнүктөрдү билдирүүдө, далилдерди келтирүүдө, аларды изилдөөгө катышууда, соттук жарыш сөзгө чыгууда бирдей укуктардан пайдаланышат, ошондой эле, ишти соттук териштирүүдө пайда болгон бардык суроолорду кароого катышуу үчүн дагы бирдей укуктарга ээ. Соттун өкүмү сот отурумунда иликтөөгө алынган же далилдерди депонирлөөнүн жыйынтыгында алынган ошол далилдерге гана негизделиши мүмкүн (280-берене).

Жазык сот өндүрүшүндө мамлекеттик сырларды коргоонун жалпы эрежелери. Эл аралык-укуктук стандарттар жана Кыргызстандын улуттук мыйзамдары, мыйзамда түз караштырылуусу керек болгон айрым учурларда, жабык сот жыйындарын өткөрүүгө уруксат берүү менен соттук териштирүүлөрдүн ачыктыгы принцибинен чегинүүгө жол берет. Мисалга алсак, соттук териштирүү, балдардын эң мыкты кызыкчылыктарын камсыз кылуу, жеке жашоонун, мыйзам тарабынан коргоого туура келген башка маалыматтын кол тийбестигин коргоо максатында соттук териштирүү жабык режимде өтүүсү мүмкүн. Маалыматтын аныкталган бир категориясын коргоонун зарылдыгы, талашсыз болуп саналат, бул ошондой эле адам укуктарынын эл аралык жана конституциялык стандарттарына жана алар жол берген чектөөлөргө дал келет. Жашыруундуулук грифин коюу адамдын негизги укуктарын чектөө, анын ичинде маалыматтын жеткиликтүүлүгүнүн жана таратуунун эркиндигинин кепилдигин чектөө, ошондой эле сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгүнүн кепилдиги болуп эсептелген соттук териштирүүнүн ачыктыгы принцибин чектөө болуп эсептелет. Муну менен катар эле маалыматты жашырындoo институту, адам укуктарын чектөөнүн мыйзамдуулугу, Конституциянын ченемдеринде негизделген талаптарга жоо берүүсү керек жана айрым бир маанилүү маалыматты коргоо максатында анын жеткиликтүүлүгүн чектөө зарылдыгы,

адилеттүү жана ачык соттук териштирүүнүн зарылдыгы кепилдиктерин сактоо милдеттеринин ортосундагы орундуу тең салмактуулукту камсыз кылуусу зарыл, мисалы Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугун.

Жалпы эрежелерге ылайык, жазык иши боюнча сотко чейинки териштирүүнүн жүрүшүндө алынган көрсөткүчтөр ачыкка чыгарылбайт. Мамлекеттик, аскердик жашыруун сыр менен байланышкан иштер боюнча өндүрүштө, коргоочу же өкүл катары катышкан адвокат, мамлекеттик, аскердик жашыруун сырды түзгөн маалыматтарды ачыкка чыгарууга жол берилбестик жөнүндө эскертилип, бул жөнүндө тиешелүү тил кат алат. Мамлекеттик, аскердик жашыруун сырды камтыган маалыматтар так аныкталууга жана жашыруун эмес материалдардан өзгөчө бөлүнүүгө тийиш (Жазык-процесстик кодекстин 160-бер. 1,3-бөлүктөрү). Мындан, адвокатка, кесипкөйлүк милдеттерин аткаруу максатында жазык ишинин материалдарында камтылган мамлекеттик жашыруун сырларга уруксат берилиши керек экендигин түшүндүк.

4.2. Жазык сот өндүрүшүндө мамлекеттик сырларды коргоонун укук колдонуу тажрыйбасын изилдөө

Укук колдонуу тажрыйбасынын жазык-процесстик мыйзамдын талаптарына жана «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамынын талаптарына сакталуусуна дал келүүсү боюнча анча чоң эмес анализ жүргүзүлүп, анда кылмыш иштерди мыйзамсыз жана негизсиз эле жашыруун кылууга түртүп жаткан негизги маселелердин бири, бийлик органдарына маалыматтарды жашыруун кылуу, өзгөчө кылмыш иштерин жашыруун кылуу боюнча (1-7-беренелер) кеңири дискрециондук ыйгарым укуктарды берген жогорудагы Мыйзамдагы ачык жана так эмес аныктамалар экендигин көрсөтүүдө. Аталган Мыйзамдын жоболорунан алып караганда, маалыматтардын аныкталган категорияларына жашыруундук грифин бкоюу жөнүндө чечимдин кабыл алынышына негиз болуп жаткан көбүрөөк маанилүү, негизги критерийлердин бири, аларды Өкмөт (Министрлер Кабинети), ошондой эле өзүнчө мамлекеттик органдар тарабынан бекитилген мамлекеттик сырларды түзгөн маалыматтардын тизмесине киргизүү фактысы болуп жатат. Мындай шарттарда маалыматты жашыруун кылуу зарылчылыгына түздөн-түз таасирин тийгизе турган, тигил же бул маалыматтын реалдуу баалуулугун жана маанилүүлүгүн объективдүү аныктоо суроосу экинчи планга жылып калуусу мүмкүн.

Бул жерде маалыматтын, коммуникациянын жеткиликтүүлүгү жана конфиденциалдуу маалыматтарды коргоо суроолорун изилдөө чөйрөсүндөгү белгилүү эксперт Дэвид Банисардын «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» пикирин келтирүү орундуу болуп турат: «Мыйзамдын негизги кемчилиги предметке кенен мамиле кылуу болуп саналат. Анын маз-

мунда камтылган аныктамалар бүдөмүк, мындан улам бөлүү, айырмалоо дээрлик мүмкүн эмес, ал эми мамлекеттик чоң кызматтагыларга (чиновниктерге) болсо дээрлик кенен дискрециондук ыйгарым укуктар берилген. Мындан сырткары, ал улуттук коопсуздукка тиешеси жок чөйрөлөрдө кеңири колдонулууда».

Мындай жагдайларда, Мамлекеттик сырлар жөнүндө Мыйзамды колдонуу тажрыйбасында анын талаптарын сактоого байланыштуу олуттуу суроолор пайда болуусу мүмкүн, ага ылайык маалыматты мамлекеттик сырларга кошуу мыйзамдуулук жана негиздүүлүк принциптерине негизделет. Негиздүүлүк принциби, маалыматтарды жашыруун кылуунун максатка ылайыктуулугун, мамлекеттин жана жарандардын кызыкчылыктарын эксперттик баа берүү жолу менен аныктоону түшүндүрөт (8-берене). Коомдук мейкиндикте мындай эксперттик баа берүү жүргүзүлүп жаткандыгы тууралуу ишенимдүү маалыматты табуу мүмкүн болгон жок. Бирок, коомчулуктун өкүлдөрү, Жогорку Кеңештин өкүлдөрү, тажрыйбалуу адвокаттар кылмыш иштерди ачык түрдө эле негизсиз жашыруун кылууга, анын ичинде паракордук боюнча кылмыш иштерин жашыруун кылууга байланыштуу, ошондой эле жашыруундук грифин максаттуулугуна эксперттик баа берүүсүз эле коюуга байланыштуу сын пикирлерин мезгил-мезгили менен айтып келе жатышат.

Мындан сырткары, адвокаттар катышышкан айрым кейстер, маалыматты жашыруун кылуунун, кандай болсо да мамлекеттик бийлик органдары тарабынан жасалган паракорчулук (коррупция) фактыларын изилдөөгө байланыштуу маалыматтарды иликтөөгө байланыштуу көрсөткүчтөрдү жашыруун кылуунун мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө көзөмөл жүргүзүү системасында кемчилик бар экендигин ачык көрсөтүп турат. Аталган Мыйзам, маалыматты жашыруун кылуунун мыйзамдуулугуна көзөмөл жүргүзүүнүн так жана ачык механизмдерин камтыбайт, жалпы мүнөздөгү бир жобо гана бар, ал жашыруун маалыматтарды ачыкка чыгаргандык, алардын жашыруундук даражасын укук ченемсиз жогорулаткандык же төмөндөткөндүк, жашыруундук режимин бузгандык, ошондой эле ушул Мыйзамдын талаптарын бузгандык үчүн күнөөлүү адамдар келтирилген зыяндын оордугуна жараша, Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарына ылайык жазыктык, административиялык, тартиптик жоопкерчиликке тартыларын караштырат (28-берене). Жалпысынан, бул Мыйзамда негизинен мамлекеттик жашыруун сырларды коргоого багытталган жоболор камтылган, анда улуттук коопсуздук органдарына бул багытта негизги роль берилген. Мисалы, улуттук коопсуздук маселелерин тескөөчү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган өз компетенциясынын чектеринде мамлекеттик сырларды коргоо боюнча ченемдик укуктук актылардын талаптарын иштеп чыгуу жана аткаруу кызыкчылыгында мамлекеттик сырларды коргоону камсыз кылуу субъектеринин ишин координациялайт жана контролдойт, мамлекеттик органдарда, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында жана уюмдарда жашыруундук режимин текшерүүнү

жүзөгө ашырат, Кыргыз Республикасынын аймагында мамлекеттик сырларды коргоо боюнча укуктук, администрациялык, экономикалык, техникалык, программалык жана криптографиялык чаралардын системасын аткарууга контролду жүзөгө ашырат (5-беренесинин 4-бөлүгүнүн 2,3,4-пунктулары).

Муну менен катар эле, Конституциянын 105-беренесинде, Кыргыз Республикасынын прокуратурасы мыйзамдардын жана башка ченемдик-укуктук актылардын так жана бирдей аткарылышына көзөмөл жүргүзөт деп көрсөтүлгөнүнө карабастан, мамлекеттик сырлар жөнүндөгү Мыйзамда анын талаптарынын аткарылышына прокурордук көзөмөл жүргүзүүнү ишке ашырууну караштырган жоболор жок. Ушуга байланыштуу, эгерде прокуратура органдарынын кызматкерлерине, алардын кызматы мамлекеттик сырды жана мыйзам менен корголгон башка купуялыктарды түзгөн маалыматтарды пайдаланууга байланышса, аларга маалыматтарды белгиленген тартипте алуу укугун берет, ошондой эле мамлекеттик сырды жана башка мыйзам менен корголуучу сырды түзгөн маалыматтарды жайылтпоого милдетин жүктөйт («Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө» конституциялык Мыйзамынын 57-беренесинин 4-бөлүгүнүн 6-пункту, 6-бөлүгүнүн 7-пункту). Мисалы, көзөмөл жүргүзүүнүн буга окшош атайын механизмдери, Россия Федерациясынын мамлекеттик башкаруу системасында каралган. Демек, РФнын «Мамлекеттик сырлар жөнүндө» Мыйзамына ылайык, мамлекеттик сырларды коргоону камсыз кылуудагы жана ушул боюнча чечимдерди кабыл алуудагы мыйзамдуулуктун сакталышына көзөмөл жүргүзүүнү РФнын Башкы прокурору жана ага баш ийген прокурорлор ишке ашырышат (32-берене).

УКМК бардык мамлекеттик органдар жана мекемелер, жеке жана юридикалык тараптар тарабынан мамлекеттик сырлардын сакталышын коргоо жөнүндө мыйзамдын сакталышына көзөмөл жүргүзүүнү ишке ашырган негизги мамлекеттик институт болуп эсептелет. Муну менен катар эле, УКМК укук коргоочулук кеңири функцияларга ээ, анын ичинде ыкчам-издөө иш-чараларын жана кылмыш иштерин иликтөө, анын ичинде экстремисттик, террористтик жана паракорчулук мүнөзүндөгү кылмыштарды камтыган кылмыш иштерин иликтөөнү ишке ашыруу боюнча укук коргоочулук кеңири функцияларга ээ. Мына ошентип, улуттук коопсуздук органдарынын тиешелүү кызматкерлери ар түрдүү материалдарды жана кылмыш иштерин жашыруун кылуу боюнча мүмкүнчүлүктөргө ээ, мисалы ведомстводон сырткары көзөмөл жүргүзүүнү ишке ашыруу мүмкүнчүлүктөрү бир топ төмөндөтүлгөнүндө дагы паракорчулук багыттары боюнча. Мындай кырдаал, кызмат абалынан кыянаттык жана сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгүнө карата адам укуктарынын бузулуу тобокелчилигин олуттуу түрдө жогорулатат.

Ушуга байланыштуу, сот адилеттүүлүгүнүн жеткиликтүүлүгүнүн негизги элементтеринин бири, бул, кылмыш жасалгандыгы тууралуу бардык маалыматтарга бийлик органдары тиешелүү деңгээлде таасир этүүгө, чара көрүүгө мил-

деттүү экендигин белгилеп кетүү маанилүү. Мамлекет ошондой эле, тергөө жана прокуратура органдарынын аракеттерин жана чечимдерин сотко даттанууга реалдуу мүмкүнчүлүк берүү менен соттук коргоого ээ болуу укугун камсыз кылуусу зарыл. Ушуга байланыштуу, 1999-жылдагы Кылмыш-процесстик кодексте, тергөөчү менен прокурор кылмыштын белгилери билинген учурлардын бардыгында өз кызмат укугунун чектеринде жазык ишин козгоого, кылмыш окуясын, кылмыш жасаган адамды аныктоо үчүн мыйзамда каралган чаралардын бардыгын көрүүгө милдеттүү. Тергөөчү жана прокурор, кылмыштан жабыр тарткандарга, сот адилеттигине жетүүнү камсыз кылууга милдеттүү (24-берене). Алгачкы текшерүү органынын, тергөөчүнүн, прокурордун жана соттун аракеттерине жана чечимдерине, ушул Кодексте белгиленген тартипте даттанылышы мүмкүн (25-берененин 1-бөлүгү). Мындан сырткары, аталган Кодексте, кызматкерлер, жазык ишти козгоодон баш тартканда, даттануунун тартибин түшүндүрүү менен токтомдун күбөлөндүрүлгөн көчүрмөсүн арыз берүүчүгө жиберет. Кабыл алынган чечим тиешелүү кабарландыруу алынган учурдан тартып, жети күндүк мөөнөттө арыз берүүчү тарабынан көзөмөлдөөчү прокурорго же сотко даттанылышы мүмкүн (1561-берене). Ошондой эле, даттануу тартиби жана мындай чечимдерди соттук кароонун тартиби бекитилген, ага ылайык тергөөчүнүн, прокурордун жазык ишин козгоодон баш тартуу тууралуу, жазык ишин кыскартуу жөнүндө токтому, ошого тете, алардын жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын конституциялык укуктарына жана эркиндиктерине зыян келтирүүгө жөндөмдүү же жарандардын сот адилеттигине жетишүүсүн кыйындатуучу чечимдери жана аракеттери (аракетсиздиктери) териштирүү өндүрүшүнүн жери боюнча сотко даттанылышы мүмкүн. Муну менен катар, даттануу - арыздануучу, анын жактоочусу, мыйзамдуу өкүлү же өкүлү тарабынан түздөн-түз, болбосо тергөөчү же прокурор аркылуу сотко берилиши мүмкүн. Судья тергөөчүнүн, прокурордун аракеттеринин (аракетсиздиктеринин) мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн, даттануу түшкөн күндөн тартып беш суткадан кечиктирбестен сот отурумунда, арыздануучунун жана анын жактоочусунун, эгер алар жазык ишине катышып жатышса, мыйзамдуу өкүлүнүн же өкүлүнүн жана даттанылып жаткан аракеттерде (аракетсиздиктерде) же чечимдерде кызыкчылыктарына түздөн-түз доо кетип жаткан жана башка адамдардын, ошондой эле прокурордун катышуусу менен текшерет. Даттанууну кароонун убактысы жөнүндө өз убагында кабарландырылган жана алардын катышуусу менен каралуусун талап кылышпаган адамдардын келбей калуусу, соттун даттанууну кароосу үчүн тоскоолдук болуп саналбайт. Даттанууну териштирүүнүн жыйынтыктары боюнча судья тергөөчүнүн, прокурордун кылмыш ишин козгоодон баш тартуу, жазык ишин кыскартуу тууралуу чечимдерин мыйзамсыз деп таанууга жана жазык ишинин материалдарын мыйзамдуу чечим кабыл алуу үчүн прокурорго жиберүүгө укуктуу. Судьянын токтому тергөө, прокуратура органдары тарабынан токтоосуз аткарылууга тийиш, ошондой эле кассациялык тартипте жана көзөмөлдөө тартибинде каралышы мүмкүн (131-132-берене).

Адамдын сот адилеттүүлүгүнүн жеткиликтүүлүгүнө ээ болуудагы, эл аралык-укуктук документтерде жана Кыргызстандын Конституциясында коргоого алынган маалыматтын жеткиликтүүлүгүнө ээ болуудагы негизги укуктарынын бузулушуна жол бербөө максатында, анык жана так аныктамаларды жазуу аркылуу, мамлекеттик сырлардын түшүнүктөрүнүн аныктамалары, ошондой эле маалыматты жашыруун кылуунун негиздери жана тартиби аныкталып берилген «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамынын жоболорун жеткиликтүү иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгүн караштырып чыгуу максатка ылайыктуу болот. Ошондой эле Мыйзамда маалыматты жашыруун кылуунун, кандай болсо да кылмыш иштеринин материалдарын жашыруун кылуунун мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө көзөмөл жана прокурордук көзөмөл жүргүзүүнүн көбүрөөк натыйжалуу механизмдерин карап чыгуу керек.

Укук коргоо, көзөмөлдөө жана сот органдары, адамдын сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгү укугунун Конституция тарабынан кепилдикке алынгандыгын толук кандуу сактоолору зарыл. Тактап айтканда, кызыккан тараптардын жазык-процесстик мыйзамда караштырылган бардык процесстик укуктары иш жүзүндө камсыз кылынуусу керек, анын ичинде сот өндүрүшүнүн жүрүшү тууралуу өз убагында билдирүү алуу укугу, маанилүү процесстик документтерди алуу укугу, ошондой эле жогоруда белгиленген бийлик институттарынын кызматкерлеринин аракеттеринин жана чечимдеринин үстүнөн даттануу укугу иш жүзүндө камсыз кылынуусу керек. «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамына караганда, Жазык-процесстик кодекси бир топ жогорку күчкө ээ экендигин эске алуу керек, демек, жазык-сот өндүрүшүндө биринчи кезекте аталган Кодекстин жоболору колдонулушу зарыл.

Кыргызстандын укук колдонуу тажрыйбасында, айрым бир документтерге же жалпы жашыруундук грифи коюлган иштерде, мамлекеттик сырларды коргоо зарылчылыгына байланыштуу адвокаттарга, иштин материалдарынын жеткиликтүүлүгүнөн баш тарткан окуялар кездешет. Мисалы, 2018-жылдын февралында адвокат Султаналиев М.Б., 1997-жылдагы Жазык кодексинин 1-беренесинин бөлүгүндө караштырылган «Паракорчулук» кылмышын жасады деп айыпталган жаран А.А.Мамбековдун укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргогон. Кесипкөйлүк милдеттерин аткаруунун алкагында адвокатка, анда мамлекеттик сырларга карата тиешелүү уруксат кагазы жок болгондуктан, ага кылмыш ишинин материалдары менен таанышууга жана алардын көчүрмөсүн алууга уруксат берилген эмес. Ушуга байланыштуу, адвокат М.Б.Султаналиев Жогорку соттун Конституциялык палатасына кайрылган, анда ал, адвокатта мамлекеттик сырларга тиешелүү маалыматтарды камтыган материалдарга уруксаты бар болуусу зарылчылыгы тууралуу соттун талап кылуусу, бул негизинен, адвокаттын, соттук процеске катышуусуна тыюу салуу жана жарандардын квалификациялуу юридикалык жардам алууга жана коргоочуну өз алдынча тандоого карата конституциялык укуктарын чектейт

деп көрсөткөн. Бул укук, Кыргыз Республикасынын укуктук системасынын түзүүчү бөлүгү болуп эсептелген Жарандык жана саясий укуктар жөнүндөгү эл аралык Пакттын 14-беренесинде бекитилген. Бул кайрылууну карап чыгуунун жыйынтыгында, Жогорку соттун Конституциялык палатасынын 2018-жылдын 1-ноябрындагы чечими менен, «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 15-беренеси, жазык сот өндүрүшүндө коргоочу катары катышып жаткан адвокаттарга, ар бир жарандын соттук коргоого ээ болуу укугуна кепилдик берген Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жоболоруна карама-каршы келет деп таанылды. Конституциялык көзөмөл органы өзүнүн чечимин төмөнкүдөй негиздеди: «Жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын макамы, бир гана тармактык ченемдер менен гана аныкталбастан, ошондой эле Конституциянын талаптары менен дагы аныкталат, алардын ичинде конституциялык-укуктук мазмундан турган процесстик жобосу, мындай маалыматтарга атайын жол-жоболоштурулган уруксаттын болуусу менен байланыштуу эмес ыкмалар аркылуу мамлекеттик сырдан турган конкреттүү маалыматтардын жеткиликтүүлүгүн жокко чыгарбайт, ошол эле учурда мамлекеттик сырларды коргоо мыйзамда караштырылган каражаттар аркылуу камсыз кылынат. Мындай болбогондо мамлекеттик сырларга уруксаты жок адвокаттардын иштин материалдарында жашыруундук грифи берилген маалыматтар бар болгон учурда соттук коргоо укугу чектелип калат («Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 1 жана 9-беренелери)». Соттолуучу тарабынан чакырылган адвокатка иштин жашыруундук грифи берилген материалдары менен тааныштыруудан, анын мамлекеттик сырларга уруксат алуусу жол-жоболоштурулган эмес деген жүйөө менен баш тартуу, жарандардын квалификациялуу юридикалык жардам алууга карата конституциялык укуктарын ченелгис түрдө чектелүүсүнө алып келет, ошондой эле тараптардын атаандаштык жана тең укуктуулук принциптеринин бузулуусуна дагы түртөт, себеби Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 18-беренесинин 7-бөлүгүнө ылайык, сот өзүнүн процесстик чечимин ар бир тараптын тең укуктуу катышуусунун жыйынтыгында алынган далилдерге гана негиздөөсү керек. Албетте, буга ылайык сот адилеттигинин максаттарына жетишүүгө түздөн-түз катышып жаткан субъекттер катары адвокаттарга карата талаш-тартышты жараткан ченемдердин жайылтылуусу жана аларды мамлекеттик сырларга уруксат берүү жол-жоболоштурулган эмес деп юридикалык жардам көрсөтүүгө киргизбөө, адамдардын квалификациялуу юридикалык жардам алуусунун ченелгис түрдө чектелүүсүнө алып келет жана жыйынтыгында алардын эч кандай чектөөгө кабылбашы керек болгон, соттук коргоого ээ болуу конституциялык укугунун бузулуусуна алып келет. Мына ушуга байланыштуу, мыйзам кабыл алуучу, адвокаттын, шектүүнүн, айыпталуучунун, соттолуучунун соттук коргоого ээ болуу жана алардын квалификациялуу юридикалык жардам алуу укугуна байланыштуу өзгөчө макамына жана мамлекеттик сырлар менен байланыштуу иштер боюнча катышып жаткан адвокаттын уруксатты башка жолдор менен

алуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууга көңүл буруусу керек, аны «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 16-беренесинде көрсөтүлгөн жарандардыкындай «текшерүүчү иш-чараларды жүргүзбөстөн, жашыруундуулук грифи бар кылмыш иштери боюнча өндүрүшкө байланыштуу ага белгилүү болгон мамлекеттик сырды ачыкка чыгарбоо жана аны ачыкка чыгаргандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилиги караштырылгандыгы жөнүндө эскертүү берүү» менен камсыз кылууга көңүл буруусу керек.

Конституциялык палатанын 2019-жылдын 1-октябрындагы бул чечимин аткаруу үчүн, Юстиция министрлиги тарабынан Мыйзамдын долбоору мамлекеттик органдарга макулдашуу үчүн жөнөтүлгөн, анда «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамына өзгөртүү киргизүү караштырылган. Долбоордун 2-беренесин, Мыйзамдын 16-беренесин кийинкидей мазмундагы 11-бөлүк менен толуктоо сунушталган: «11. Мамлекеттик сырлардан түзүлгөн маалыматтар менен байланыштуу иштер боюнча кылмыш сот өндүрүшүнө коргоочулар катары катышып жатышкан адвокаттарга, ага текшерүүчү иш-чаралар жүргүзүлбөстөн, улуттук коопсуздук суроолорун алып барган ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын билдирмеси менен уруксат берилет».

Бирок, бул көрсөтүлгөн өзгөртүүлөр, аталган Мыйзамга киргизилбеген бойдон калды. Бул окуяда, мамлекеттик сырларга уруксат алуу жол-жоболоштуруунун жоктугуна байланыштуу адвокатка иштин материалдарын жеткиликтүү кылуудан баш тартуу, соттук коргоого ээ болуу укугунун эл аралык жана улуттук стандарттарын ченелгис жана жол берилгис түрдө чектөө болуп эсептелет жана жаран А.А.Мамбекованын, жарандык жана саясий укуктар жөнүндөгү эл аралык Пактынын 14-беренесинин 3-бөлүгүндөгү өзү тандаган коргоочунун кызматынан пайдалануу укугун (b пунктунун 1-бөлүгү), 2010-жылдын 27-июнундагы Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 40-беренесинин 1-бөлүгүндөгү, 20-беренесинин 5-бөлүгүнүн 8-пунктундагы 1999-жылдагы Жазык-процесстик кодекстин 20-беренесинин 1-бөлүгүндөгү акыйкат сот адилеттигинин жеткиликтүү болуусу укуктарын чектөө болуп саналат.

Аталган эл аралык стандарттардын мазмунун түшүндүрүү менен БУУнун Адам укуктары боюнча комитети, жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык Пактынын 14-беренесине карата №32 жалпы тартиптеги Эскертүүлөрүндө, «жеткиликтүү мүмкүнчүлүктөр» документтердин жана башка далилдердин жеткиликтүүлүгүн камтуусу керек; мындай жеткиликтүүлүк, айыптоочунун айыпталуучуга каршы же айыпталуучуну актоо үчүн сотко берилип жаткан бардык материалдарга тиешелүү деп белгиленген. Актоочу материалдар бир гана айыптуу эмес экендигин тастыктаган материалдарды гана камтыбастан, ошондой эле коргоого жардам бере турган башка далилдерди дагы (мисалы, айыбын мойнуна алуу ыктыярдуу болгондугун баса белгилөө) камтуусу мүмкүн экендигин түшүнүү керек.

Бул кейсти кароо менен, тараптардын атаандаштыгынын жана тең укуктуулугунун негизинде ишке ашуучу конституциялык кепилдиктерге (2010-жылдын 27-июнундагы 99-берененин 3-бөлүгү) дал келбөөчүлүк сот өндүрүшүндө бар экендигин дагы белгилеп кетүү зарыл.

Бул принцип жазык-процесстик мыйзамда кенен ачылып берилген, тактап айтканда жазык сот өндүрүшү айыптоочу жана коргоочу тараптардын атаандаштыктарынын жана тең укуктуулуктарынын негизинде ишке ашырылат, а сот болсо, объективдүүлүктү жана калыстыкты сактоо менен тараптардын өздөрүнүн процесстик укуктарын жана милдеттерин ишке ашыруу үчүн зарыл шарттарды түзөт. Муну менен катар эле, жазык сот өндүрүшүнө катышкан тараптар тең укуктуу. Сот процесстик чечимдерди, ар бир тараптын изилдөөгө бирдей негизде катышуусу камсыз кылынган далилдерге гана негиздейт (1999-жылдагы Жазык-процесстик кодекстин 1,6,7-бөлүктөрү)

Мындан сырткары, кылмыш ишинин материалдарын жашыруун кылуунун негиздүүлүгүнө карата суроолор дагы эле актуалдуу, бул ишке жашыруундуулук грифин берүүнүн максаттуулугу жана мындай зарылчылык эмнеге негизделгендигине эксперттик баа берүү жүргүзүлгөнбү белгисиз. Мындан сырткары, аталган иштин алкагында адвокат Султаналиев М.Б. коргоп жаткан жаран А.А.Мамбековго, 1997-жылдагы Жазык кодексинин 303-беренесинин 1-бөлүгү боюнча «Коррупция» кылмышын жасагандыгы боюнча айып коюлгандыгына көңүл буруу керек. Бул берененин диспозициясы коррупция түшүнүгүн - материалдык, ар кандай башка дөөлөттөрдү жана артыкчылыктарды укуксуз алуу, ошондой эле алар тарабынан бул дөөлөттөрдү жана артыкчылыктарды жеке адамдарга жана юридикалык жактарга берүү максатында, бийлик ыйгарым укугуна ээ болгон бир же бир нече кызмат адамынын, айрым адамдар же топтор менен туруктуу байланышын билдирген, коомдун жана мамлекеттин таламдарына коркунуч келтирген атайын жасалган жосундар катары ачып берет. Ошол эле учурда, «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 11-беренесинин 4-пунктуна ылайык мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана уюмдардын, алардын кызмат адамынын мыйзам бузгандыгынын фактылары жөнүндө маалыматтар жашыруун кылууга жатпайт. Мына ошентип, бул окуяда А.А.Мамбековго тиешелүү кылмыш ишинин материалдарын жашыруун кылуунун мыйзамдуулугуна тиешелүү суроолор пайда болот, себеби Жазык кодексинин 303-беренеси кызматтык кылмыштар категориясына кирген коррупция үчүн жоопкерчиликти караштырат.

Бул кейстин мисалында, сот адилеттигинин жана соттук коргоонун жеткиликтүүлүгү жаатындагы адам укуктарын, ошондой эле мыйзамдын жана соттун алдындагы жалпы тең укуктуулук, сот процессинде тараптардын тең укуктуулугу жана атаандаштыгы принциптерин тиешелүү деңгээлде камсыз кылуу максатында, адвокаттардын иштин материалдарына толук жеткиликтүүлүгүн,

анын ичинде алар коргогон адамдардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо үчүн зарыл учурларда мамлекеттик сырларга жеткиликтүү болуусу үчүн, мыйзамга тиешелүү толуктоолорду киргизүү максатуу. Мамлекеттик сырлар менен байланыштуу иштер боюнча катышып жаткан адвокатка уруксатты башка жолдор менен алуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу үчүн «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамынын 16-беренесинде көрсөтүлгөн, жарандардыкындай «текшерүүчү иш-чараларды жүргүзбөстөн, жашыруундуулук грифи бар кылмыш иштери боюнча өндүрүшкө байланыштуу ага белгилүү болгон мамлекеттик сырды ачыкка чыгарбоо жана аны ачыкка чыгаргандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилиги караштырылгандыгы жөнүндө эскертүү берүү» деген сыяктуу тиешелүү оңдоп түзөтүүлөрдү мыйзамга кабыл алуу керек.

Муну менен катар эле укук коргоо, көзөмөлдөө жана сот органдары, аталган Мыйзамды, мамлекеттик органдар, жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары жана уюмдар, алардын кызматкерлери тарабынан мыйзам бузуу фактылары тууралуу маалыматтарды жашыруун кылууга жол берилбестиги тууралуу талаптарын так сактоону камсыз кылуулары зарыл.

Сот системасынын ишмердүүлүктөрүнүн ар түрдүү аспектилери менен иш алып барган «Коомдук анализ институту» КБ маалыматы боюнча, 2018-жылы Чүй облустук сотунда Ю.М.Пиригамды Жазык кодексинин 247-беренесинде каралган (баңги каражаттарын өндүрүү же аларды өндүрүү максатында аларды даярдоо, сатып алуу, сактоо) кылмышты жасоого айыптоо боюнча кылмыш иши каралган. Ошондой эле Ю.М.Пиригамдын арызы боюнча башка кылмыш иши козголгон жана сотко өткөрүлгөн, анын алкагында Токмок шаарынын ички иштер бөлүмүнүн (ИИБ) эки ыкчам кызматкери Жазык кодексинин 305, 351-беренелери «Кызматтык ыйгарым укуктардан аша чабуу» жана «Кыйноолор» боюнча жоопкерчиликке тартылышкан. Муну менен катар эле, экинчи кылмыш ишин иликтеген УКМКнын тергөөчүсү аны сотко өткөрүүдө материалдарды жашыруун кылган жана соттук тергөө жабык режимде өткөн.

Бул окуяда, «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамдагы маанилүү юридикалык түшүнүктөрдүн, ашыкча кеңири аныктамаларына карата айтылган ой-пикирлер актуалдуу көрүнөт. Ошондой эле, иштин бардык материалдарын жашыруун кылуу үчүн негиз катары кызмат кылган себептер такталбай калууда. Негизи аталган кылмыш ишиндеги милиционерлерге карата мамлекеттик сырларды түзгөн негизги көрсөткүчтөрдүн Тизмесин салыштырган учурда, материалдарды жашыруун кылуу үчүн зарыл болгон негиздер бар экендигине алып келбейт. Белгилей кетсек, мамлекеттик органдардын кызматкерлери кыйноолорду колдонгондугу үчүн жана башка кызматтык укуктардан аша чапкандыгы үчүн айыпталып жаткан кылмыш иштердин мындай категориялары боюнча, маалыматты жашыруун кылуунун максаттарын тактап түшүндүрбөстөн жабык режимде кароо, укук

коргоо органдарынын, соттордун жалпы эле мамлекеттик институттардын ишмердүүлүгүнө карата болгон калктын ишенимине терс таасирин тийгизет.

2018-жылдын февраль айында Баткен облусунун Баткен райондук соту тарабынан Ж. А.Абдыжапаровго (ИИМдин курсанты), М.Ж.Гапыровго (укук коргоо органынын кызматкери) карата Жазык кодексинин, анын ичинде «Кызматтык ыйгарым укуктардан аша чабуу» 304-беренесин, «Баңги каражаттарын өндүрүү же аларды өндүрүү максатында аларды даярдоо, сатып алуу, сактоо» 247-беренесин кошкондо ар түрдүү беренелеринин бир катары боюнча кылмыш иши каралган. Андан ары кылмыш иши Бишкек шаарынын Ленин райондук сотуна берилген, ал жактан сот ишти жабык сот отурумунда кароо чечимин кабыл алгандыгы аныкталган. Укук коргоочулардын суроо талабына, сот, тергөө органдары тарабынан бул кылмыш иштин мамлекеттик сырдан турган айрым материалдарына «жашыруун» деген гриф коюлгандыгын билдирген. Ушунун негизинде 1999-жылдагы Жазык-процесстик кодексинин 254-беренесинин негизинде, 2018-жылдын 23-мартында Бишкек шаарынын Ленин райондук соту кылмыш ишти жабык соттук отурумда кароо тууралуу чечимди кабыл алган.

Белгилей кетүүчү нерсе, 1999-жылдагы Жазык-процесстик кодексинин 254-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык ишти жабык соттук отурумда териштирүү, сот өндүрүшүнүн бардык эрежелерин сактоо менен ишке ашырылат. Ишти жабык жыйында териштирүү тууралуу соттун аныктамасы (судьянын токтому) бардык териштирүүгө же анын айрым бөлүктөрүнө карата чыгарылуусу мүмкүн. Тергөө органдары тарабынан жашыруундуулук грифи иштин айрым гана материалдарына коюлгандыгын эске алуу менен, ошондой эле соттук териштирүүнүн ачыктыгы жалпы принцибин көңүлгө алуу менен, бул кылмыш иш ачык режимде каралуусу керек болчу, ал эми жабык сот отурумун жашыруун кылган материалдарга тиешелүү учурларда гана өткөрсө болмок.

Муну менен катар эле бул окуяда, бул иш 2018-жылдын февралында Баткен райондук соту тарабынан ачык режимде каралгандыгы фактысына көңүл буруу керек, ошол убакта анын айрым бир материалдары 2017-жылдын декабрында тергөө органдары тарабынан жашыруун кылынган. Ишти жабык режимде кароо тууралуу токтом 2018-жылдын мартында гана судья К.К.тарабынан чыгарылган. Мына ошентип, жашыруун кылынган материалдардан сырткаркы башка учурларда, ишти ачык режимде кароо үчүн реалдуу мүмкүнчүлүк бар болгондугу тууралуу жогоруда айтылган корутунду тастыктады.

Каралган кейстерде, Мыйзамдагы аныктамалардын жетишсиздигине тиешелүү, ошондой эле иштин материалдарын жашыруун кылуунун мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө тиешелүү, анын ичинде мамлекеттик сырды түзгөн негизги маалыматтардын Тизмесине дал келүү суроосун кошкондо, жогоруда белгиленип өткөн ой-пикирлер кайрадан актуалдуу болууда.

Мындан мурунку иштегидей эле, мамлекеттик органдар, укук коргоо органдарынын кызматкерлери, өздөрүнүн бийлик кызмат абалынан кыянаттык менен пайдалангандыгы жана баңги заттарын мыйзамсыз таркаткандыктары үчүн кылмыш жоопкерчилигине тартылып жаткан иштерди жашыруун кылышкан, ал эми ушул эле учурда, «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамы, мамлекеттик органдар жана алардын кызмат адамдарынын мыйзам бузгандыгынын фактылары жөнүндө маалыматтарды жашыруун кылууга тыюу салат (11-берененин 4-пункту). Бийлик органдары, аталган кылмыш иштерин жашыруун кылуунун максаттарына жана зарылчылыгына тиешелүү кандайдыр бир түшүндүрмөлөрдү беришпегендиктен, калк арасында бул иштерге жашыруундук грифин коюунун мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө карата дагы шек саноолор пайда болуусу мүмкүн.

Муну менен катар эле, 10 соттун жана 4 прокурордун арасында экспресс-изилдөө жүргүзүүнүн жыйынтыктарына көңүл буруу зарыл, алар кийинкилерди белгилешти.

Жазык процессинин сотко чейинки стадиясында, адамдын жана жарандын укуктарын, эркиндиктерин сактоо чөйрөсүндөгү мыйзамдардын так жана бирдиктүү аткарылышына, кылмыштардын иликтенишине жана ыкчам-издөө ишмердүүлүгүнүн ишке ашырылуусуна көзөмөл жүргүзүү прокуратура органдары тарабынан ишке ашырылат. Башкы прокурор жана алар тарабынан ыйгарым укуктуу прокурорлор, ошондой эле райондордун прокурорлору, ыкчам-издөө ишмердүүлүгүн ишке ашырган органдар тарабынан мыйзамдардын сакталуусуна көзөмөл жүргүзүүнү ишке ашырышат. Прокурорлорго жашыруун материалдарга жеткиликтүүлүгү, кызмат ордуна жараша берилет. Сотко катышкан бардык прокурорлор мындай жеткиликтүүлүккө ээ эмес.

Соттор адатта, жашыруун маалыматтар камтылган материалдары бар кылмыш иштерди, айыптоочу тараптын өтүнүчү боюнча жабык сот жыйынында карашат. Мындай кылмыш иштерин кароонун тартиби КРнын Жазык-процесстик кодексинде өзгөчө спецификага ээ. Соттордун ой-пикирлери боюнча, адвокаттарга жана прокурорлорго материалдын жеткиликтүүлүгү боюнча кыйынчылыктар жаралат, бул болсо соттук жыйындарды башка картка жылдыруу үчүн негиз болуп эсептелет. Окуялардын көпчүлүгүндө жашыруундук грифине ээ материалдардын прокурор үчүн жеткиликтүү болуп катышуусунда татаалдыктар бар. Мындай иштер боюнча сот иш боюнча катышып жаткан адамдардын макулдугу боюнча жыйынды жабык өткөрүү жөнүндө аныктама кабыл алат.

Жашыруундук грифине ээ кылмыш иштер боюнча, ишти жабык соттук отурумда кароо - соттук отурумду дайындоо жөнүндөгү токтомдо көрсөтүлөт жана ал токтом даттанууга жатпайт. Жарандык иштерди жабык соттук жыйында кароо жөнүндө аныктаманы, апелляциялык инстанциядагы сотко, иш боюнча жыйынтыктоочу соттук чечим менен чогуу даттанууга болот. Су-

рамжылоого катышышкан бардык соттордун ой-пикирлери боюнча, соттун ишти жабык соттук отурумда кароо жөнүндө чыгарган аныктамасынын үстүнөн даттануу фактылары жолуккан эмес. Эрежеге ылайык, материалдарды жашыруун кылуунун мыйзамдуулугу сот тарабынан текшерилбейт, бул суроо боюнча процессуалдык акт кабыл алынбайт.

Сурамжылоого катышкан соттордун байкоосу боюнча, кылмыш иштердин материалдарын, көпчүлүк учурда улуттук коопсуздук органдары жашыруун кылышат. Алардын айырмдарынын ой-пикирлери боюнча, бул органдар, айрым далилдерди чогултуунун жолдору жөнүндө ачыктыкты каалабаган учурда, бул органдар өз документтерин жашыруун кылышкан.

Белгилей кетчү нерсе, жашыруун маалыматтардын жеткиликтүүлүгү боюнча уруксат бардык эле сотторго берилбейт. Эрежеге ылайык, жашыруун маалыматтардын жеткиликтүү болуу уруксаты соттун төрагаларына берилет. Мисалы, Бишкек шаарынын райондук сотторунда 2ден сотко, жашыруун маалыматтардын жеткиликтүү болуусуна уруксат берилген. Мамлекеттик жашыруун сырларды камтыган иштерди соттун төрагасы (төрайымы) жашыруун маалыматтардын жеткиликтүү болуу уруксаты бар сотторго гана бөлүштүрүп берет. Кээде мындай соттордун жумушу көп болгон, ал эми башка соттор иштерди карай албаган учурлар болот, бул болсо жарандардын соттук коргоого ээ болуу укуктарынын бузулуусуна алып келет, ошондой эле соттордо мындай иштерди кароонун мөөнөттөрүнүн жана сапаттарынын бузулушуна байланыштуу уюштуруучулук көйгөйлөрдү пайда кылат.

5 | КОРУТУНДУЛАР ЖАНА СУНУШТАМАЛАР

5.1. **Корутунду.** Мамлекеттик жашыруун сырларды коргоо зарылдыгы талашсыз болуп эсептелет, бул ошондой эле адам укуктарынын эл аралык жана конституциялык стандарттарына жана алар жол берген чектөөлөргө дал келет. Ошол эле учурда, укук колдонуу тажрыйбасында, мамлекеттик сырларды коргоого тандама мамиле кылган окуялар кездешүүдө, адамдын маалыматка жеткиликтүү укугун, акыйкаттуу, ачык сот адилеттигине жана соттук коргоонун жеткиликтүүлүк принциптеринен олуттуу четтеп кетүүлөрдө да кездешүүдө. Айрым кылмыш иштеринин материалдарын жашыруун кылуунун мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө тиешелүү суроолор жоопсуз калып жаткандыгы, жүргүзүлгөн иликтөөлөрдүн жана сот процесстеринин объективдүүлүгүнө жана калыстыгына карата коомчулуктун ишенбөөчүлүгүн пайда кылат. Мындай окуялар, калктын укук коргоо жана сот системаларына, ошондой эле жалпы мамлекеттик бийлик институттарына ишенүү деңгээлин олуттуу түрдө төмөндөтөт. Айрым мыйзамдардын жоболорунун жеткиликсиз иштелгендиги, өзгөчө укуктук аныктык принцибинен четтөө, кылмыш иштерине жана материалдарга жашыруундуулук грифин өзүм билемдик менен коюуга жол ачкан жагымдуу шарттарды түзүүдө.

5.2. **Корутунду.** Маалыматты мыйзамсыз жана негизсиз жашыруун кылууга алып келген негизги көйгөйлөрдүн бири «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамдагы бийлик органдарынын өкүлдөрүнө маалыматтарды, өзгөчө кылмыш иштерин жашыруун кылуу боюнча (1,7-беренелер) ченелгис, ашыкча кеңири дискрециондук ыйгарым укуктарды берген, ачык жана так эмес аныктамалар болуп эсептелет. Аталган мыйзамдын жоболорунан алып караганда, маалыматтын айрым категорияларына жашыруундуулук грифин коюу жөнүндө чечим кабыл алуу үчүн негиз болуучу абдан маанилүү, негизги критерий, бул аларды Министрлер Кабинети (Өкмөт), ошондой эле, өзүнчө мамлекеттик органдар тарабынан бекитилген мамлекеттик сырларды түзгөн маалыматтардын тизмесине кошуу фактысы болуп эсептелет. Мындай шарттарда тигил же бул маалыматты жашыруун кылуу зарылчылыгына түздөн-түз таасирин тийгизе турган, анын реалдуу баалуулугун, маанилүүлүгүн жана объективдүүлүгүн аныктоо суроосу экинчи планга четтетилип калуусу мүмкүн.

Сунуштама. Мына ушуга байланыштуу, эл аралык-укуктук документтердин жана Конституциянын коргоосуна алынган, адамдын негизги укуктары болгон акыйкаттуу сот адилеттигинин жеткиликтүү болуу укугунун, ошондой эле маалыматтын жеткиликтүүлүгүнө ээ болуу укугунун бузулушуна жол бербөө максатында, мамлекеттик жашыруун сырлар түшүнүктөрүнүн аныктамаларын, ошондой эле маалыматтарды жашыруун кылуунун негиздерин жана тартибин ачып берген «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамынын жоболорун көбүрөөк ачык жана так аныктамаларды жазуу менен жакшыртып иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгүн карап чыгуу максаттуу болуп саналат.

5.3. **Корутунду.** Өкмөттүн 1995-жылдын 7-июлундагы №267/9 “Жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин аныктоо жана маалыматтардын жашыруундуулук категорияларынын деңгээлин аныктоонун тартиби жөнүндө” Жобонун 3-пунктуна ылайык, мамлекет тарабынан коргоого алынуучу маалыматтар жашыруундуулук деңгээли боюнча өзгөчө маанилүү маалыматтар, өтө жашыруун (мамлекеттик сыр), жашыруун (кызматтык сыр) жана ачыкка чыгарууга жатпаган деп бөлүнүшөт. «Ачыкка чыгарууга жатпаган» категориясына уруксаты жок ачыкка чыгаруу мамлекеттин кызыкчылыктары үчүн жагымсыз деп таанылган маалыматтык материалдар кирет.

Ушуга байланыштуу, мыйзамда каралбаган, мыйзам алдындагы актыларды мамлекеттик жашыруун сырлардын категориясына киргизүү, Конституциянын 23-беренесинин 2-3-бөлүктөрүнүн талаптарына дал келбейт, бул беренеге ылайык, адам укуктарын чектөө (мисалы, маалыматтын жеткиликтүү болуусуна ээ болуу же акыйкат, ачык сот адилеттигине ээ болуу укуктарын чектөө) бир гана Конституция тарабынан аныкталуусу мүмкүн же болбосо мыйзамдар тарабынан жана Конституцияда аныкталган максаттарга дал келүүсү керек. Муну менен чогуу эле, адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин чектеген мыйзам алдындагы ченемдик-укуктук актыларды кабыл алууга түздөн-түз тыюу салынган. Белгилей кетчү нерсе, бул Жобо анын негизинде маалымат «ачыкка чыгарууга жатпаган» катары аныкталуусу жана жашыруун кылынуусу мүмкүн болгон белгилерди жана критерийлерди камтыбайт.

Сунуштама. “Жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин аныктоо жана маалыматтардын жашыруундуулук категорияларынын деңгээлин аныктоонун тартиби” жөнүндө Жобону, Конституцияга жана «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамына дал келтирүү зарыл.

5.4. **Корутунду.** Жогоруда келтирилген мисалдарга анализ жүргүзүү менен, маалыматтарды, жалпылап айтканда бийлик органдарынын кызмат адамдары тарабынан жасалган паракорчулук жана башка кыянаттык кылуу фактыларын

иликтөөгө тиешелүү маалыматтарды жашыруун кылуунун мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө көзөмөл жүргүзүүнүн учурда иштеп жаткан системасы, жеткиликтүү түрдө иштелип чыкпагандыгы ачык көрүнүп турат. Кылмыш иштеринин материалдарында камтылган маалыматтардын, аларды жашыруун кылуу үчүн негиздердин, «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамынын жоболоруна жана мамлекеттик сырды түзгөн негизги маалыматтардын Тизмесине дал келүүсүнө карата суроолор жаралууда. Аталган Мыйзамга ылайык, негиздүүлүк принциби маалыматтарды жашыруун кылуунун максатка ылайыктуулугун, мамлекеттин жана жарандардын кызыкчылыктарында, эксперттик баа берүү жолу менен аныктоо дегенди билдирет (8-берене). Коомдук мейкиндиктен мындай эксперттик баалоо жүргүзүлгөндүгү жөнүндө чындыкка дал келген маалыматтык табуу мүмкүн болгон жок. Бирок, коомчулуктун өкүлдөрү, Жогорку Кеңештин депутаттары, тажрыйбалуу адвокаттар, кылмыш иштерин ачык эле негизсиз түрдө жашыруун кылуу, анын ичинде паракорчулук боюнча кылмыштарды дагы, ошондой эле жашыруундуулук грифин коюунун максаттуулугуна эксперттик баа берүү жүргүзбөстөн эле негизсиз түрдө жашыруун кылуу тажрыйбасы калыптанып калгандыгына үзгүлтүксүз түрдө сын-пикирлерин айтып келе жатышат. Бийлик органдарынын, анын ичинде укук коргоо органдарынын кызмат адамдары паракорчулук үчүн, кыйноолор жана баңги каражаттарын мыйзамсыз таркатуу үчүн кылмыш жоопкерчилигине тартылып жаткан кылмыш иштерин жашыруун кылуу тажрыйбасы орун алып жатат, ал эми ошол эле учурда болсо, жогоруда аталган Мыйзам, мамлекеттик органдардын жана алардын кызмат адамдарынын мыйзам бузгандыгынын фактылары жөнүндө маалыматтарды жашыруун кылууга түздөн-түз тыюу салат (11-берененин 4-пункту).

Сунуштама. Маалыматты жашыруун кылуунун мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө көзөмөлдү, ошондой эле прокурордук көзөмөлдү күчөтүү, анын ичинде жашыруундуулук грифин коюунун максаттуулугуна эксперттик баа берүү жүргүзүүнүн зарылдыгы жөнүндө, ошондой эле бийлик органдарынын кызмат адамдары тарабынан мыйзамдын бузулушу жөнүндө маалыматты жашыруун кылууга жол бербөөнүн зарылдыгы боюнча аталган Мыйзамдын талаптарына карата көзөмөлдү, ошондой эле прокурордук көзөмөлдү күчөтүү максаттуу болуп эсептелет.

Айрым маалыматтарды жашыруун кылууда адам укуктарын чектөөнүн ченемдүүлүгү негизги принцибин ишке ашырууну тиешелүү деңгээлде камсыз кылуу керек. Жашыруундуулук грифин коюуну ишке ашырган тергөө органдарынын аракеттеринин мыйзамдуулугуна көзөмөл жүргүзүү усулун даярдоо жана прокуратура органдарынын тиешелүү кызматкерлери үчүн окутуучу иш-чараларды жүргүзүү мүмкүн.

5.5 Корутунду. Укук колдонуу тажрыйбасына карама-каршы келгендиги менен татаалдашып жаткан мыйзамдык базанын жеткиликтүү түрдө иштелип

чыкпагандыгы, айрым учурларда сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгүн кепилдикке алуудан олуттуу түрдө алыстоого, анын ичинде кылмыш жасагандыгы үчүн жазадан кутулбастык принцибинен олуттуу түрдө алыстоого алып келүүсү мүмкүн. Мисалы, жогоруда каралган кейстер, укук коргоо жана прокуратура органдарынын кызмат адамдары тарабынан, бул белгиленген кепилдиктерди камсыз кылуу, тиешелүү деңгээлде аткарылбаган учурлар бар экендигин тастыктап турат, тактап айтканда, кылмыш ишин козгоодон баш тартуу жөнүндө чечим кабыл алуу менен тиешелүү билдирүүлөрдү жана материалдарды алуу суроолору жаатында, ошондой эле бул чечимдерди соттук тартипте даттануу жаатында дагы кепилдиктерди камсыз кылуу тиешелүү деңгээлде аткарылбаган учурлар бар экендигин тастыктап турат.

Сунуштама. Укук коргоо жана сот органдарына, адамдын, акыйкат сот адилеттигине жеткиликтүүлүгүнө ээ болуу укуктарынын конституциялык кепилдиктерин толук кандуу сактоо сунушталат. Тактап айтканда, кызыккан адамдардын жазык-процесстик мыйзамда караштырылган бардык процесстик укуктары иш жүзүндө камсыз болуусу керек, анын ичинде сот өндүрүшүнүн жүрүшү жөнүндө өз убагында маалымат алуу укугу, маанилүү процесстик документтерди алуу укугу, ошондой эле аталган бийлик институттарынын кызмат адамдарынын аракеттеринин жана чечимдеринин үстүнөн даттануу укугу иш жүзүндө камсыз болуусу зарыл. Муну менен катар эле, Жазык-процесстик кодекси «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамына караганда көбүрөөк жогорку юридикалык күчкө ээ экендигин эске алуу зарыл, демек кылмыш сот өндүрүшүнүн алкагында эң биринчи кезекте аталган Кодекстин жоболору колдонулуусу зарыл.

5.6. Корутунду. «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамынын жоболору жеткиликтүү түрдө иштелип чыкпагандыктан, адамдын, квалификациялуу юридикалык жардамдын жеткиликтүүлүгүнө ээ болуу укугун мыйзамсыз түрдө чектөөгө мүмкүнчүлүктөр түзүлүүдө. Адвокатка, анын мамлекеттик сырлардын жеткиликтүүлүгүнө уруксаты жок болгондуктан, иштин материалдарынын жеткиликтүү болуусунан баш тарткан окуялар катталууда, бул болсо адам укугунун эл аралык жана улуттук стандарттарынын соттук коргоого ээ болуу жана акыйкат сот адилеттигинин жеткиликтүүлүгү укуктарын ченелгис жана муну менен катар орунсуз түрдө чектөө дегенди түшүндүрөт, анын ичинде өзү тандап алган адвокаттын кызматынан колдонуу укугун жана сот процессиндеги тараптардын тең укуктуулугуна жана атаандаштык принцибин колдонуу укугун бузуу дегенди билдирет. Бул факт, Жогорку соттун Конституциялык палатасынын 2018-жылдын 1-ноябрындагы чечими менен бекемделет, ага ылайык, аталган Мыйзамдын 15-беренесинде аны аналогу боюнча кылмыш сот өндүрүшүндө коргоочу катары катышып жаткан адвокаттарга таратуу, ар бир жаранга соттук коргоо укугу кепилдигин берген Конституциянын жоболоруна карама-каршы келет деп таанылган.

Сунуштама. Адамдын, акыйкат сот адилеттигинин жана соттук коргоого ээ болуунун жеткиликтүүлүгүнө ээ болуу укугун, ошондой эле мыйзам жана сот алдындагы жалпы тең укуктуулук жана сот процессиндеги тараптардын тең укуктуулугу жана атаандаштыгы принцибин тиешелүү деңгээлде камсыз кылуу максатында, мыйзамга маалыматтын бул категориясы менен байланыштуу иштер боюнча катышкан адвокат үчүн мамлекеттик сырлардын жеткиликтүүлүгүнө ээ болуу мүмкүнчүлүгүн жол жоболоштурууну камсыз кылган толуктоолорду киргизүү максаттуу болуп саналат, башкача айтканда «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамдын 16-беренесинде каралган жактарга текшерүүчү иш-чараларды жүргүзбөстөн, жашыруундуулук грифине ээ кылмыш иши боюнча өндүрүшкө байланыштуу, ага белгилүү болгон мамлекеттик сырды ачыкка чыгарбоо жөнүндө эскертүү жана аны ачыкка чыгаргандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилиги бар экендигин эскертүү берүү жаатындагы толуктоо киргизүү.

5.7. Корутунду. Изилдөө процессинде, соттор, улуттук коопсуздук суроолорун алып барган ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар менен макулдашпастан жана текшерүүчү иш-чараларды жүргүзбөстөн эле мамлекеттик жашыруун сырлардын жеткиликтүүлүгүнө ээ боло ала турган, өзүнчө атайын мамлекеттик кызматтарды ээлеген жарандардын катарына киришпейт. Демек, жергиликтүү соттордун, Жогорку соттун судьялары, кадимки жарандар сыяктуу эле мамлекеттик жашыруун сырлардын жеткиликтүүлүгүнө ээ болушат, анда Конституциялык палатанын жогоруда белгиленип өткөн чечимине ылайык, адвокаттар дагы бул кесипке тиешелүүлүгүнөн улам, кылмыш иштердин материалдарынын жеткиликтүүлүгүнө автоматтуу түрдө ээ боло алышат. Мындан сырткары, изилдөөнүн жүрүшүндө мамлекеттик сырлардын жеткиликтүүлүгүнө ээ болуу мүмкүнчүлүгү берилген судьялар, жеткиликтүүлүктүн ар түрдүү деңгээлине ээ экендиги аныкталды, бул дагы судья тарабынан кабыл алынган чечимдердин мыйзамдуулугуна таасирин тийгизе алат.

Сунуштама. «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамына, бардык судьяларга, аларды мындай жоопкерчиликтүү кызматка дайындоодо же тандоодо ар тараптуу текшерүүдөн өткөн жарандар сыяктуу эле мамлекеттик жашыруун сырга жеткиликтүүлүгүнө ээ болууну караштырган тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүү сунуш кылынат.

5.8. Корутунду. Соттордун азыркы учурдагы абалы, алардын ишмердүүлүгү, прокурорлордон укуктук жактан көз каранды болгон абалда, себеби акыркы аталган сотторду белгилүү чектеги жаш куракка чейин кайра дайындоодо орчундуу пикирин билдире алат, анан дагы судьяга карата кылмыш ишин козгоого укуктуу, соттор айыптоочу тарап тапкан бардык далилдерге күмөн саноо ишин, анын ичинде жашыруундуулук грифине ээ иштер боюнча дагы өздөрүнүн милдеттерине ылайык толук кандуу алып бара албай жатышат. Сотторду укук коргоо органдарынын өзүм билемдигинен коргоо системасы-

нын натыйжасыз болуп жаткандыгы, соттордун жамааттарынын, анын өзүн-өзү башкаруу органдарынын жана жалпы эле калктын колдоо көрсөтүүсү жок болгондугу, мамлекеттик жашыруун сырларды өзүнө камтыган кылмыш иштерин карап чыгууга байланыштуу кырдаалды татаалдаштырып жатат.

Сунуштама. Сотторду тандоо жана коргоо системасын кайра карап чыгуу, сотторду коргоо жана аларга колдоо көрсөтүү боюнча соттук өзүн-өзү башкаруу органдарынын потенциалдарын күчөтүү, ошондой эле ММК жана социалдык түйүндөр аркылуу соттордун позитивдүү тажрыйбаларын жана алардын коомдун өнүгүүсүнө кошкон салымдарын калк арасында жайылтуу.

6 | ТИРКЕМЕЛЕР

1-тиркеме

КОЛДОНУЛГАН БУЛАКТАРДЫН ТИЗМЕСИ

Ченемдик-укуктук актылар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы, 2021-жылдын 5-майындагы (референдум аркылуу кабыл алынган (элдик добуш берүү аркылуу) 2021-жылдын 11-апрелиндеги);
2. Кыргыз Республикасынын Конституциясы, 2010-жылдын 27-июнундагы, Кыргыз Республикасынын 2016-жылдын 20-декабрындагы №218 Мыйзамынын редакциясында (референдум аркылуу кабыл алынган (жалпы элдик добуш берүү аркылуу) 2010-жылдын 27-июнунда);
3. Адам укуктарынын жалпы декларациясы (217 А резолюциясында кабыл алынган (III) БУУнун Башкы Ассамблеясы, 1948-жылдын 10-декабрдагы);
4. Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык Пакты, 1966-жылдын 16-декабры (1994-жылдын 12-январындагы Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин токтому менен кошулган, № 1406-XII);
5. Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө Эл аралык Пакты, 1966-жылдын 16-декабры, (Кыргыз Республикасы КРнын Жогорку Кеңешинин токтому менен кошулган, 1994-жылдын 12-январы, №1406-XII);
6. Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактыга Факультативдик протокол, 1966-жылдын 16-декабры (Кыргыз Республикасы КРнын Жогорку Кеңешинин токтому менен кошулган, 1994-жылдын 12-январы, №1406-XII);
7. Адам укуктары жана негизги эркиндиктери жөнүндө Көз карандысыз Мамлекеттердин Шериктештиги Конвенциясы (Кыргыз Республикасы КРнын Мыйзамы аркылуу 2003-жылдын 21-августунда кошулган);

8. Эл аралык келишимдердин укуктары жөнүндө Вена Конвенциясы, 1969-жылдын 23-майы (Кыргыз Республикасы КРнын №49 Мыйзамы аркылуу 1997-жылдын 5-июлунда кошулган);
9. БУУнун Адам укуктары боюнча Комитетинин жалпы тартиптеги №32 Эскертүүсү. Соттордун жана трибуналдардын алдындагы тең укуктуулук жана адилеттүү соттук териштирүү укугу/Адам укуктары боюнча эл аралык келишимдер. I том. Адам укуктары боюнча келишим органдары тарабынан кабыл алынган жалпы тартиптеги эскертүүлөрдүн жана жалпы сунуштамалардын Топтому;
10. Кыргыз Республикасынын «Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө» Конституциялык Мыйзам, 2008-жылдын 9-июлундагы, №141;
11. Кыргыз Республикасынын Жазык кодекси, 2017-жылдын 2-февралындагы № 19;
12. Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодекси, 2017-жылдын 2-февралындагы, №20;
13. Кыргыз Республикасынын Жазык кодекси, 1997-жылдын 1-октябрындагы, № 68;
14. Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодекси, 1999-жылдын 30-июнундагы, № 62;
15. «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамы, 2017-жылдын 15-декабрындагы №210;
16. Кыргыз Республикасынын «Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө» Мыйзамы, 2009-жылдын 17-июлундагы, № 224 (Кыргыз Республикасынын 2020-жылдын 24-августундагы №143 «Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө» Мыйзамына ылайык күчүн жоготту);
17. Кыргыз Республикасынын «Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик сырларды коргоо жөнүндө» Мыйзамы, 1994-жылдын 14-апрелиндеги, №1476-XII (2018-жылдын 5-январында күчүн жоготту);
18. Кыргыз Республикасынын «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагында турган маалыматтарга жетүү жөнүндө» Мыйзам, 2006-жылдын 28-декабры, № 213;
19. Кыргыз Республикасынын «Маалыматка жетүүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө» Мыйзам, 1997-жылдын 5-декабры № 89;
20. Кыргыз Республикасынын «Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук органдары жөнүндө» Мыйзамы, 1994-жылдын 11-январы № 1362-XII;

21. Кыргыз Республикасынын «Улуттук коопсуздук жөнүндө» Мыйзамы, 2003-жылдын 26-февралы № 44;
22. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн "Өтө жашыруун" грифин Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын Тизмесинен, «Жашыруун» грифин Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1995-жылдын 7-июлундагы № 267/9 "Мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын тизмегин жана Жумуштарда, документтерде жана буюмдарда камтылган маалыматтардын категорияларынын жашыруундуулук даражасын белгилөөнүн жана маалыматтардын жашыруундуулук даражасын аныктоонун тартиби жөнүндө жобону бекитүү тууралуу" токтомунан жана «Жашыруун» грифин Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1997-жылдын 4-февралындагы №55/2 токтому менен бекитилген Ачыкка чыгарууга болбоочу маалыматтардын тизмегинен "Жашыруун" грифин алып салуу жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2005-жылдын 27-сентябрындагы № 454/4 токтомунан алып салуу жөнүндө Токтому;
23. Коомдук ачыктоого жатпаган маалыматтардын тизмеси (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1997-жылдын 4-февралындагы №55/2 токтому менен бекитилген);
24. «Жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин аныктоо жана маалыматтардын жашыруундуулук категорияларынын деңгээлин аныктоонун тартиби жөнүндө" Жобо (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1995-жылдын 7-июлундагы №267/9 Токтому менен бекитилген);
25. Мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын Тизмеси (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1995-жылдын 7-июлундагы №267/9 токтому менен бекитилген);
26. Россия Федерациясынын «Мамлекеттик сырлар жөнүндө» Мыйзамы, 21-июль, 1993-жыл;
27. Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынын 2018-жылдын 1-январындагы Чечими.

Адабияттар:

28. Борн Г. Атайын кызматтардын ишмердүүлүктөрүнүн үстүнөн натыйжалуу демократи-ялык көзөмөл жүргүзүү жолунда: ар түрдүү мамлекеттердин иштөө тажрыйбаларын салыштырып өздөштүрүү – Женева, 2005;
29. Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Адам укуктары жөнүндө Европалык конвенция жана Европалык социалдык хартия: укук жана тажрыйба. М., 1998. 221-бет;

30. Коопсуздук секторунун үстүнөн жарандык көзөмөл // жарандык коом уюмдары үчүн окуу куралы. - Женева – Киев, 2010;
31. Атайын кызматтардын ишмердүүлүгү жана демократиялык көзөмөл – кесипкөйдүн көз карашы – Женева, 2003;
32. Дундуков М.Ю. Конгресстин АКШнын чалгындоо кызматтарына карата көзөмөлдөөчү ыйгарым укуктарын өнүктүрүү// Москва университетинин жарчысы. 11-серия. Укук. - 2014. - № 1- 104-б.;
33. Дэвид Банисар. «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» мыйзамга карата комментарийлер// Прайвеси интернешнл, ЕККУ, Сентябрь 2005-жыл;
34. КМШнын «Мамлекеттик сырлар жөнүндө» моделдик Мыйзамына комментарий //КМШнын МУА токтомуна карата тиркеме 27.11.2015-ж.. № 43-19;
35. Махаддинова Х.З. Кыргыз Республикасында адилеттүү соттук териштирүү укугун камсыз кылуу боюнча эл аралык стандарттарга, улуттук мыйзамдарга жана укук колдонуу тажрыйбасына анализ жасоо – Б.: 2018. – 106 бет.
36. Т.Ф. Ефремованын Орус тилинин заманбап түшүндүрмө сөздүгү;
37. Сооронкулова К. С. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын коопсуздук сектору боюнча ишмердүүлүктөрү жөнүндө маалыматтын жеткиликтүүлүгү боюнча улуттук мыйзамдарга бул секторго парламенттик жана коомдук көзөмөлдү ишке ашыруунун контекстинде анализ жүргүзүү. – Б.: 2019. 40-бет;
38. Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун расмий сайты соттук актыларды жайгаштыруу үчүн <http://act.sot.kg>;
39. КРнын Соттор кеңешинин алдындагы Дисциплинардык комиссиясынын расмий сайты <http://tartip.sot.kg>;
40. КРнын Президентинин расмий сайты <http://www.president.kg>;
41. Азаттык радиосу МА расмий сайты (Эркиндик) <https://rus.azattyk.org>;
42. «Коомдук анализ институту» КБ расмий сайты <http://www.koom.kg>;
43. «Кактус.медиа» МА расмий сайты <https://kaktus.media/doc>.

2-тиркеме

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ӨКМӨТҮНҮН ТОКТОМУ

1995-жылдын 7-июлу, №267/9

«Жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин аныктоо жана маалыматтардын жашыруундуулук категорияларынын деңгээлин аныктоонун тартиби жөнүндө Жобо жана мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын Тизмесин бекитүү жөнүндө»

(Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Токтомунун 21.11.2017-ж. №761, 12.03.2018-ж. №129 редакциясында)

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү токтом кылат:

1. Тиркелгендерди бекитүү:

Мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын Тизмеси;

Жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин аныктоо жана маалыматтардын жашыруундуулук категорияларынын деңгээлин аныктоонун тартиби жөнүндө Жобо.

2. Министрликтердин, мамлекеттик комитеттердин, администрациялык ведомстволордун жетекчилерин бул токтомдо бекитилген Жоболордун жана Тизмелердин талаптарын аткарылышын камсыз кылууга, ошондой эле жашыруун кылууга туура келген мурда иштелип чыккан маалыматтардын ведомстволук тизмесине өзгөртүү киргизүүгө милдеттендирүү.

3. Министрликтердин, мамлекеттик комитеттердин, администрациялык ведомстволордун, жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын, Бишкек

жана Ош шаарларынын жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын башчылары жашыруун иш кагаздары боюнча иш тажрыйбасында бекитилген Жобону жана Тизмени жетекчиликке алышсын.

4. Күчүн жоготту деп таануу:

- Кыргызстан Республикасынын Министрлер Кабинетинин 1992-жылдын 3-мартындагы №57/3 «Жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин аныктоо жана маалыматтардын жашыруундуулук категорияларынын деңгээлин аныктоонун тартиби жөнүндө Жобону жана мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын Тизмесин бекитүү жөнүндө» токтому;

- Кыргызстан Республикасынын Өкмөтүнүн 1993-жылдын 23-июнундагы №270/15 “Кыргызстан Республикасынын Өкмөтүнүн 1992-жылдын 3-мартындагы №57/3 токтому менен бекитилген мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын Тизмесине толуктоолорду жана өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” токтом.

Премьер-министр

А. Джумагулов

**Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн
токтому менен бекитилген
1995-жылдын 7-июлу, №267/9**

**МАМЛЕКЕТТИК СЫРДЫ ТҮЗҮҮЧҮ ЭҢ
НЕГИЗГИ МААЛЫМАТТАРДЫН ТИЗМЕСИ**

Бул Тизме ачыкка чыгаруу Кыргыз Республикасынын улуттук кызыкчылыктарына артыкчылыктуу түрдө олуттуу зыян алып келүүсү мүмкүн болгон маалыматтардын жашыруундуулугунун деңгээлин («Өзгөчө маанилүү» жана «Өтө жашыруун») бекитет.

Мындай маалыматтарды ачыкка чыгаргандыгы үчүн айыпталуучу жарандар мыйзамдын талаптарына ылайык жоопкерчиликке тартылышат.

Ушул Тизмеде көрсөтүлгөн маалыматтардын жашыруундуулугунун деңгээлин өзгөртүү, ошондой эле жашыруун кылууга кирген маалыматтардын ведомстволук тизмесин бекитүү жана жашыруундук деңгээлин өзгөртүү, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1995-жылдын №267/9 «Жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундук деңгээлин аныктоо жана маалыматтардын жашыруундук категорияларынын деңгээлин аныктоонун тартиби жөнүндө» Жободо аныкталган тартипте жүргүзүлөт.

Ушул Тизмеде караштырылбаган башка бардык маалыматтар ушул Тизменин тиешелүү пунктунда көрсөтүлгөн жашыруундуктун ошол эле деңгээлине ээ болуулары керек.

Ушул Тизмеде кыскача баяндоо үчүн кийинки терминдер колдонулат:

куралдандыруу – каршылаштын тирүү күчтөрүн, техникасын жана башка объекттерин талкалоого багытталган техникалык каражаттар;

аскер техникасы – согуш аракеттери, аскерлерди окутуу менен камсыз кылууга жана куралдандырууну жана аскер техникаларын (чалгындоо, байланышуу, башкарууну автоматташтыруу каражаттары, радиоэлектрондук техника, инженердик машиналар, автомобилдер, самолёттор, вертолёттор ж.б.) сыноого арналган каражаттар;

куралдандыруу жана аскер техникалары буюмдары – куралдандыруунун жана аскер техникасынын системасы, үлгүлөрү, орнотуу;

негизги комплектөөчү буюмдар – куралдандыруу жана аскер техникасы системасынын же буюмдарынын комплексинин курамына кирген агрегаттар, блоктор, түйүндөр, приборлор, материалдар, химиялык буюмдар, аппаратура ж.б.

I. Резервдерди мобилизациялык даярдоо жөнүндө маалыматтар

1. Жалпы республика, министрлик боюнча куралдандыруу, аскер техникасы жана комплектөөчү буюмдарды даярдоо боюнча өзүнчө, мобилдешкен кубаттуулук же бул кубаттуулуктарды түзүү же өстүрүү жөнүндөгү маалыматтар.	Өтө жашыруун
2. Аскер күчтөрү, Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук боюнча Мамлекеттик комитети жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги боюнча куралдандыруунун жана негизги комплектөөчү буюмдардын өзүнчө түрлөрүн мобилдештирип жеткирүү жөнүндө маалыматтар.	Өтө жашыруун
3. Аскерлерди, атайын түзүлүштөрдү мобилдештирип жайгаштыруу жөнүндө маалыматтар, анын ичинде Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугу боюнча Мамлекеттик комитети жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги, Улуттук гвардия, жарандык коргонуу, Куралдуу Күчтөр боюнча мобилдештирип жайгаштыруу жөнүндө маалыматтар.	Өтө жашыруун
4. Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугу боюнча Мамлекеттик комитети жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги, Улуттук гвардия, жарандык коргонуу, Куралдуу Күчтөр боюнча, мобилдештирип жайгаштырууну кабарлоо жана башкаруу системасын ачып бере турган мобилдештирүү жөнүндөгү, аскерлердин жеке курамдарын техника, материалдык-техникалык жана каржылык каражаттар менен камсыз кылуунун, аскерлерди ташууну камсыз кылуунун тартиби жана мөөнөттөрү.	Өтө жашыруун
5. Жалпы республика боюнча куралдандырууну, аскер техникасын жана негизги комплектөөчү буюмдарды өндүрүү үчүн жана эл чарбачылыгын мобилдештирип даярдоо боюнча иш-чараларды каржылоо жөнүндө маалыматтар.	Өтө жашыруун
6. Жалпы республика жана облустар боюнча бир жыл ичиндеги жана андан көбүрөөк убакыт аралыгындагы мобилдешкен же мамлекеттик материалдык резервдерди чогултуу жөнүндөгү пландык жана отчеттук көрсөткүчтөрдү ача турган табигый билдирүүдөгү маалыматтар.	Өтө жашыруун

<p>7. Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугу боюнча Мамлекеттик комитети жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги, Улуттук гвардия, жарандык коргонуу, Куралдуу Күчтөр боюнча мобилдештирилип жайгаштырылган аскерлердин куралдануу, аскер техникасы, сарпталуучу каражаттар (ракеталар, ок-дарылар, азык-түлүк, буюмдук каражаттар, жеке коргонуу каражаттары) менен камсыз болуусу жөнүндөгү маалыматтар.</p>	<p>Өтө жашыруун</p>
<p>8. Ракеталык кол салууну тынчтык жана аскердик убакта колдонуу жөнүндө же ракеталык кол салуу жөнүндө эскертүү системасынын каражаттарынын саны жөнүндөгү маалыматтар, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги жана Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугу боюнча Мамлекеттик комитети боюнча, республиканын Куралдуу Күчтөрү боюнча аскер техникасынын жана материалдык-техникалык каражаттарынын, химиялык-бактериологиялык коргонуу каражаттарынын жана куралдануунун башка түрлөрү, байланышуу каражаттары, радиотехникалык каражаттар, самолёттор, вертолёттер, ракеталык, артиллердик, бронетанктык куралдануу жөнүндөгү, куралдануунун, аскер техникасынын бардык түрлөрү жана материалдык-техникалык каражаттар жөнүндөгү маалыматтар.</p>	<p>Өтө жашыруун</p>
<p>9. Жалпы республика боюнча транспорт каражаттарына мобилдешкен муктаждык жөнүндөгү жана алардын эл чарбачылыгы менен мобилдешип камсыз болуусу жөнүндөгү маалыматтар.</p>	<p>Өтө жашыруун</p>
<p>10. Жалпы республика боюнча мобилизациялык багытта даярдалган кол тийгис кору жөнүндө жана мамлекеттик резервде дандын, ундун, акталган таруунун, конок, акталган арпа, күрүчтүн жана жем-чөп өсүмдүктөрүнүн бардыгы, топтоо жана жайгаштырылышы жөнүндөгү маалыматтар (табигый билдирүүдө).</p>	<p>Өтө жашыруун</p>
<p>11. Согуш убагында Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин аскердик өрттөн коргоосунун алдындагы эл чарбачылыгынын өзгөчө маанилүү объектилерин дислокациялоо жөнүндөгү жыйынды маалыматтар.</p>	<p>Өтө жашыруун</p>

<p>II. Аскердик мүнөздөгү маалыматтар</p>	
<p>12. Республиканын Куралдуу Күчтөрү боюнча аскердик аракеттердин ыкчам пландарын ачыкка чыгарган маалыматтар.</p>	<p>Өтө жашыруун</p>
<p>13. Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугу боюнча Мамлекеттик комитети жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги, Улуттук гвардия, жарандык коргонуу, Куралдуу Күчтөр боюнча жеке курамдын штаттык жана тизмелик саны жөнүндөгү, ошондой эле кезектеги чакыруунун контингенттеринин саны жана мүнөздөмөсү жөнүндөгү маалыматтар.</p>	<p>Өтө жашыруун</p>
<p>14. эл чарбачылыгынан сакталып коюлган (атайын каттоодо тургандар) аскерге милдеттүүлөрдүн саны жөнүндөгү, ошондой эле жалпы республика боюнча аскер башкармалыктары органдарында (военкомат) жалпы каттоодо турган аскерге милдеттүүлөрдүн саны жөнүндө жыйынды маалыматтар.</p>	<p>Өтө жашыруун</p>
<p>15. Республиканын Куралдуу Күчтөрү боюнча согуштук кызмат системасын (согуштук нөөмөттү) ача турган маалыматтар.</p>	<p>Өтө жашыруун</p>
<p>16. Республиканын Куралдуу Күчтөрү боюнча аскер бөлүктөрүнүн жана мекемелеринин саны же согуштук курамы, согуштук даярдыгы жөнүндө жыйынды маалыматтар.</p>	<p>Өтө жашыруун</p>
<p>17. Республиканын Куралдуу Күчтөрү боюнча куралдандырууну жана аскер техникаларын жеткирүүнүн мөөнөттөрү, баасы, саны, номенклатурасы жөнүндө маалыматтар.</p>	<p>Өтө жашыруун</p>
<p>18. Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүнө куралдарды жеткирүүнүн перспективалуу жана жылдык буйрутмалары жөнүндөгү маалыматтар, ошондой эле аларды иш жүзүндө жеткирүү (табигый маанисинде) жана куралдарды жана аскер техникасын оңдоодон өткөрүү жөнүндөгү маалыматтар.</p>	<p>Өтө жашыруун</p>

19. Радиоэлектрондук күрөшүү боюнча иш-чараларды уюштуруу жана пландаштыруу жөнүндөгү маалыматтар. Байланышунун бардык түрлөрүн уюштуруу жөнүндөгү, радиолокациондук жана радиосветотехникалык камсыз кылууну туташтырууларды, бөлүктөрүн, чыныгы аталыштары боюнча башкаруу пунктуларын белгилөө менен камсыз кылууну уюштуруу жөнүндөгү көрсөткүчтөр.	Өтө жашыруун
20. Республика боюнча аэродромдордун жана автомобилдик жолдордун негизги техникалык көрсөткүчтөрү, жайгашуусу, абалы жөнүндө жыйынды маалыматтар.	Өтө жашыруун
21. Республиканын аймагынын геодезиялык жана картографиялык өздөштүрүлүүсү жөнүндөгү маалыматтар, ошондой эле Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугу боюнча Мамлекеттик комитети жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги, Улуттук гвардия, жарандык коргонуу, Куралдуу Күчтөр боюнча геодезиялык жана картографиялык камсыз кылуу маалыматтары.	Өтө жашыруун
22. Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугу боюнча Мамлекеттик комитети жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги, Улуттук гвардия, жарандык коргонуу, Куралдуу Күчтөр боюнча иш жүзүндө сарпталган акча каражаттарынын жана бөлүнгөн каражаттардын өлчөмү жөнүндө маалыматтар.	Өтө жашыруун
23. Республиканын мамлекеттик чек арасын коргоонун абалын мүнөздөгөн жыйынды маалыматтар.	Өтө жашыруун
24. Республиканын жарандык коргонуу башкармалыктары пунктуларынын бар экендиги, дислокациялары, даярдыгынын жана корголуусунун деңгээли жөнүндө, ошондой эле жарандык коргонуу күчтөрү жана каражаттары жөнүндө, жалпы республика боюнча согуш убагында калкты жана экономиканын туруктуулугун коргоо жөнүндө.	Өтө жашыруун
25. Өнөр жай ишканаларында, бул ишканалар тарабынан жалпы республика боюнча чыгарылуучу аскер продукцияларынын мүнөзүн же номенклатурасын көрсөтүү менен аскердик өкүлчүлүктөрдүн дислокациясы жана саны жөнүндөгү маалыматтар.	Өтө жашыруун

26. аскердик радиоэлектроника каражаттарынын радио-жыштыгын жүктөө жана перспективдүү колдонуу жөнүндөгү маалыматтар, ошондой эле республиканын Куралдуу Күчтөрү боюнча радио-жыштыктардын диапазондору жана радиоэлектрондук каражаттардын дислокациясы жөнүндөгү жалпылаштырылган маалыматтар.	Өтө жашыруун
III. Экономикалык мүнөздөгү маалыматтар	
27. Жалпы республика, министрлик, өзгөчө маанилүү объект боюнча өндүрүштүк кубаттуулуктар, куралдандыруу, аскер техникасын жана негизги комплектөөчү буюмдарды чыгаруу (табигый маанисинде) жөнүндө пландык жана отчеттук көрсөткүчтөр.	Өтө жашыруун
IV. Илим жана техника боюнча маалыматтар	
28. Аскердик максатта колдонулушу мүмкүн болгон жана куралдануу жана аскер техникасынын мүмкүнчүлүктөрүнүн сапаттуу жаңы деңгээлин аныктоочу принципалдуу мааниге ээ, ошондой эле эл чарбачылыгынын ар түрдүү тармактарында принципалдуу жаңы буюмдарды жана технологиялык процесстерди түзүү жөнүндө маалыматтар. Аскердик максатта колдонулган учурдагы миналык-торпеддик куралдандырууну, радиотехникалык каражаттарды, байланышуу каражаттарын, гидролокациялык техниканы, автоматташкан башкаруу системасынын каражаттарынын, химиялык жана бактериологиялык коргонуу каражаттарынын, ок-дарылардын, порохтордун, жардыруу каражаттарынын мүмкүнчүлүктөрүнүн жогорулашына же жакшыртылып иштелүүсүнө жол ачкан маалыматтар.	Өтө жашыруун
29. Республиканы коргоо кызыкчылыктарында жүргүзүлгөн космикалык изилдөөлөрдүн багытын ачкан маалыматтар.	Өтө жашыруун
30. Куралдандыруу жана аскер техникасын иштеп чыгуучуларды жана даярдоочуларды кооперациялоо боюнча байланыштарды ача турган жыйынды маалыматтар.	Өтө жашыруун

31. Илимдин жана техниканын өнүгүүсүндөгү жаңы багыттарды аныктаган жана өндүрүштүн ар түрдүү тармактарында принципалдуу түрдөгү жаңы буюмдарды жана технологиялык процесстерди түзүүдө колдонулуусу мүмкүн болгон илимдин жана техниканын жаңы жетишкендиктери жөнүндөгү маалыматтар (анын ичинде ачылыштар, ойлоп табуулар, илимий жана илимий-техникалык чечимдер).	Өтө жашыруун
32. Ушул Тизменин 31-пунктунун экинчи абзацында көрсөтүлгөн куралдандыруу жана аскер техникасынын түрү боюнча негизги тактикалык-техникалык мүнөздөмөлөрдү ачып берүүчү маалыматтар.	Өтө жашыруун
33. Аскердик багыттагы иштелип чыгуучу жардыруучу заттардын негизги табияты, рецептуралары же технологиялары, өндүрүү жөнүндөгү маалыматтар.	Өтө жашыруун
34. Жалпы республика боюнча илимий-техникалык прогреске жана анын социалдык-экономикалык зыяндарына прогноздук баа берүү.	Өтө жашыруун
V. Транспорт жана байланышуу боюнча маалыматтар	
35. Жалпы республиканын жарандык авиациясы боюнча аскердик максаттагы самолетторду жана аэродромдорду жабдуулоо жөнүндө маалыматтар.	Өтө жашыруун
36. Куралдуу Күчтөрүнүн, Кыргыз Республикасынын укук коргоо органдарынын жана башка аскердик түзүмдөрдүн автотранспорттук каражаттарынын саны жана техникалык абалы жөнүндөгү маалыматтар.	Өтө жашыруун
37. Жалпы республика боюнча локомотивдердин (электровоздордун, тепловоздордун, паровоздордун) жана жүк ташуучу вагондордун инвентардык саны жана техникалык абалы жөнүндө жыйынды маалыматтар.	Өтө жашыруун

38. Кыргыз Республикасынын Баланышуу министрлиги боюнча кыска толкундуу магистралдык байланыштар, спутниктик байланыштар, өткөрүүчү радиостанциялар алардын кубаттуулугу, жайгашкан орду (географиялык координаттары) жөнүндө жыйынды маалыматтар, ошондой эле өкмөттүк байланышуу сызыктарынын багыттары жана түйүндөрү жөнүндө жыйынды маалыматтар.	Өтө жашыруун
39. Кыргыз Республикасынын Коргоо министрлиги, Улуттук гвардиясы, Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук боюнча Мамлекеттик комитети, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги тарабынан ижарага алынган байланышуу каражаттары жана каналдары жөнүндө жыйынды маалыматтар.	Өтө жашыруун
40. Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук боюнча Мамлекеттик комитети, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги, Коргоо күчтөрү, Кыргыз Республикасынын байланыштар Министрлиги боюнча радиообъектилер жана спутниктик баланышуу объектилери, шаар сыртындагы, облустук, шаар аралык станциялар, байланышуу түйүндөрүнүн кору, байланышуунун тармактык түйүндөрү, учурдагы жана резервдик байланышуу түйүндөрү жөнүндө жыйынды маалыматтар (географиялык координаттарды камтыган схемалар жана сүрөттөөлөр менен).	Өтө жашыруун
VI. Каржылык суроолор боюнча маалыматтар	
41. Алтындын, баалуу металдардын республикалык корлору жөнүндөгү, ошондой эле келип түшүүлөр жөнүндө – мамлекеттик фондго, бир жыл жанаандан көбүрөөк убакыт аралыгында аларды эл чарбачылыгынын керектөөсү үчүн коё берүү жөнүндө жыйынды маалыматтар.	Өзгөчө маанилүү
42. Илимий-изилдөөчүлүк жана тажрыйбалык-конструктордук иштерге, жаңы техниканы ишке киргизүү чыгымдары үчүн капиталдык салымдарды каржылоо пландары жана иш жүзүндөгү көлөмү, ошондой эле Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук боюнча Мамлекеттик комитетине, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигине коргоо тармагындагы өндүрүшкө бөлүнгөн каражаттар жөнүндө маалыматтар.	Өтө жашыруун

43. Улуттук валютанын банкнотторунун жана тыйындарынын долбоорлору жана өндүрүлүшү жөнүндөгү маалыматтар, төмөнкү маалыматтарды эске албаганда: - нумизматикалык банкноттор жана тыйындар боюнча; - кайрылууга чыккан банкноттор жана тыйындар боюнча.	Өтө жашыруун
44. Улуттук валютаны табигый жана акчалай түрүндө өндүрүүнүн пландык жана иш жүзүндөгү көлөмү жөнүндө маалыматтар, кийинкилерди кошпогондо Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы тарабынан Кыргыз Республикасынын мыйзамына ылайык анын каржылык отчеттуулугун бекемдөө максатында аудитордук компанияга берилген маалыматтар жана жүгүртүүгө чыгарылган монеталар боюнча маалыматтар.	Өтө жашыруун
45. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын резервдик фондунун сактоочу жайларындагы акча белгилеринин корун (запасын) ачкан маалыматтар.	Өтө жашыруун
46. Улуттук валютаны жана банкнотторду чет жердик валютада даярдоонун жана алып киргизүүнүн мөөнөттөрү жөнүндө маалыматтар.	Өтө жашыруун
VII. Сырткы саясат, сырткы соода жүргүзүү жана эл аралык- илимий-техникалык байланыштар суроолору боюнча маалыматтар	
47. Ачыкка чыгаруу Кыргыз Республикасынын сырткы саясатынын стратегиясын жана тактикасын ачып бере турган сырткы саясат суроолору боюнча, сырткы соода кылуу, бир же бир нече мамлекеттерге, бир же бир нече эл аралык уюмдарга карата илимий-техникалык байланыштар жөнүндө маалыматтар.	Өтө жашыруун
48. Республиканын өкүлдөрүнүн жана башка мамлекеттердин өкүлдөрүнүн ортосундагы эл аралык мамилелердеги бирдиктүү принципалдуу позицияны иштеп чыгуу жүнүндөгү конфиденциалдуу сүйлөшүүлөр жөнүндө маалыматтар, эгерде сүйлөшүүлөрдүн катышуучуларынын ой пикирлери боюнча бул маалыматтарды ачыкка чыгаруу тараптардын бирөөсүнө дипломатиялык татаалдыктарды алып келүүсү мүмкүн.	Өтө жашыруун

49. Бир же бир катар чет жердик мамлекеттерге карата саясий, аскердик, илимий-техникалык же экономикалык суроолор боюнча расмий эмес жол менен алынган маалыматтар, эгер аларды ачыкка чыгаруубул маалыматтарды алуу булагынын ачылуусуна алып келүүсү мүмкүн болсо.	Өтө жашыруун
VIII. Ар түрдүү маалыматтар	
50. Мамлекеттик шифрлер.	Өзгөчө маанилүү
51. Шифрлер жөнүндө жазышуулар.	Өтө жашыруун
52. Жалпы республика боюнча оңдоп-түзөөчү-эмгек мекемелернин дислокациялары, абалы жана иштеринин жыынтыктары жөнүндө жыйынды маалыматтар.	Өтө жашыруун
53. жалпы республика боюнча жүргүзүлгөн жашыруундуулук режимин жана мамлекеттик сырдын иш жүзүндө камсыз кылынуусу жана уюштурулушу жөнүндөгү маалыматтар.	Өтө жашыруун
54. Куралдандыруу жана аскер техникасын түзүүдө чет жердик чалгындоолордун техникалык каражаттарына комплекстүү каршы аракеттерди уюштуруу жана абалы жөнүндө маалыматтар.	Өтө жашыруун
55. ЭЭМге киргизилген жашыруун маалыматтар системасын, анын жеткиликтүүлүгүнө уруксаты жок ээ болуудан коргоо каражаттарын жана усулдарын ачуучу маалыматтар.	Өтө жашыруун
56. Жалпы республика боюнча Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук боюнча Мамлекеттик комитетинин органдарынын иштеринин абалы жана жыйынтыктары жөнүндө жыйынды маалыматтар.	Өтө жашыруун

57. Улуттук коопсуздук, аскер чалгындоо, ички иштер органдарынын абалы, усулдары жана ыкчам иштөө каражаттары жөнүндө маалыматтар; расмий түрдө башка министрликтердин, ведомстволордун жана уюмдардын кызматкерлери болуп саналган ыкчам кызматкерлердин бул органдарга тиешелүүлүгү жөнүндө маалыматтар, ошондо эле аталган органдар менен конспиративдик негизде кызматташкан же мурда кызматташкан жарандар жөнүндө маалыматтар.	
58. Жалпы жердик эллипсоиддин жана Жердин гравитациялык талаасынын, ошондой эле мурун кабыл алынган 1942 жылдагы координат системасынын багыттоо элементтеринин параметрлеринин так маанилери.	Өтө жашыруун
59. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү маанилүү улуттук максаттарга максималдуу түрдө жетүүгө умтулган эл аралык сүйлөшүүлөрдү даярдоого жана жүргүзүүгө тиешелүү маалыматтар.	Өтө жашыруун
60. Күчүн жоготту	
61. Күчүн жоготту	
62. Күчүн жоготту	
63. «Кыргыз Республикасынын электрондук-санариптик картасы» мамлекеттик интеграцияланган регистриндеги жыйынды маалыматтар (маалыматтар)	Өтө жашыруун
64. Күчүн жоготту	

(Тизмеге Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 21.11.2017-ж. №761, 12.03.2018-ж. №129 Токтомдоруна ылайык өзгөртүүлөр киргизилди)

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн
токтому менен бекитилген
1995-жылдын 7-июлу №267/9

Жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин аныктоо жана маалыматтардын жашыруундуулук категорияларынын деңгээлин аныктоонун тартиби жөнүндө

ЖОБО

I. Жалпы суроолор

1. Бул Жобо жумуштардагы*, документтердеги** жана буюмдардагы*** камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин аныктоо жана маалыматтардын жашыруундуулук категорияларынын деңгээлин аныктоонун республикадагы бирдиктүү тартибин караштырат жана бардык министрликтер, мамлекеттик комитеттер, администрациялык ведомстволор, ишканалар, мекемелер жана уюмдар үчүн милдеттүү болуп эсептелет.

2. Жашыруундуулук деңгээли республиканын кызыкчылыктарын коргоо максатында иштерде, документтерде жана буюмдарда камтылган аскер, саясий, экономикалык, илимий-техникалык жана башка мүнөздөгү маалыматтарга киргизилет.

3. Мамлекет тарабынан коргоого алынуучу маалыматтар жашыруундуулук деңгээли боюнча өзгөчө маанилүү маалыматтар, өтө жашыруун (мамлекеттик сыр), жашыруун (кызматтык сыр) жана ачыкка чыгарууга жатпаган деп бөлүнүшөт.

Мамлекеттик сырды ачыкка чыгаруу (өткөрүп берүү, таратып жиберүү ж.б.) Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарына өтө олуттуу зыян алып келүүсү мүмкүн болгон маалыматтар түзүшөт.

Кызматтык сырды илим, техника, өндүрүш жана башкаруу кайсы гана чөйрө болбосун мамлекет тарабынан кайтарылуучу маалыматтар түзөт, аларды ачыкка чыгаруу (өткөрүп берүү, таратып жиберүү ж.б.) Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарына өтө олуттуу зыян алып келүүсү мүмкүн.

«Ачыкка чыгарууга жатпаган» категориясына уруксаты жок ачыкка чыгаруу мамлекеттин кызыкчылыктары үчүн жагымсыз деп таанылган маалыматтык материалдар кирет.

II. Жумуштардагы, документтердеги жана буюмдардагы камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин аныктоо

4. Маалыматтардын жашыруундуулук категорияларынын деңгээли бекитилет: Мамлекеттик сырды түзгөн негизги маалыматтардын тизмеси менен, - өзгөчө маанилүү жана өтө жашыруун маалыматтар үчүн;

жашыруун кылууга кирген маалыматтардын ведомстволук тизмеси менен, - министрликтердин, мамлекеттик комитеттердин, администрациялык ведомстволордун ишмердүүлүгүнө тиешелүү жана мамлекеттик сырды түзгөн негизги маалыматтардын Тизмесине тиешелүү, ошондой эле жашыруун маалыматтарга тиешелүү өзгөчө маанилүү жана өтө жашыруун маалыматтар үчүн.

Министрликтердин, мамлекеттик комитеттердин жана администрациялык ведомстволордун маалыматтарынын жашыруундуулук деңгээлин бекитүүдө мамлекет үчүн чыныгы маанилүү жашыруун сыр болгон маалыматтын сакталышын камсыз кылууга бардык көңүлдү буруулары керек жана муну менен катар эле, эл чарбачылыгында илимдин жана техниканын жаңы жетишкендиктерин жана коргонуу, электрондук жана космикалык өндүрүштүн алдыңкы тажрыйбаларын эл чарбачылыгында көбүрөөк кеңири колдонуу үчүн шарттарды түзүүгө дагы бардык көңүлдү буруулары зарыл.

5. Мамлекеттик сырды түзгөн негизги маалыматтардын Тизмеси, Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан Улуттук коопсуздук боюнча Мамлекеттик комитетинин (мындан нары - УМКК) Коргоо министрлиги жана башка кызыкдар министрликтер, мамлекеттик комитеттер, администрациялык ведомстволор менен биргелешкен сунуштамасы боюнча бекитилет.

6. Жашыруун кылууга жаткан маалыматтардын ведомстволук тизмеси тиешелүү министр, мамлекеттик комитеттин төрагасы, администрациялык ведомствонун жетекчиси тарабынан Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук боюнча Мамлекеттик комитети, ошондо эле Кыргыз Республикасынын Коргоо министрлиги менен макулдашуунун астында бекитилет.

Башка министрликтердин, мамлекеттик комитеттердин, администрациялык ведомстволордун ишмердүүлүктөрүнө тиешелүү маалыматтар бар болгон учурда, бул маалыматтардын жашыруундуулук деңгээли тиешелүү министрликтер, мамлекеттик комитеттер жана администрациялык ведомстволор менен алдын ала макулдашылган болуусу керек.

7. Министрликтердин, мамлекеттик комитеттердин, администрациялык ведомстволордун жетекчилери мамлекеттик сырларды түзгөн негизги маалыматтардын Тизмесин, ошондой эле ошол ишмердүүлүктүн спецификасын эске алуу менен, өздөрүнүн ишмердүүлүктөрүнө тиешелүү жана ага караштуу ведомстволук ишканаларга, уюмдарга жана мекемелерге тиешелүү жашы-

руун кылууга жаткан маалыматтардын ведомстволук тизмесинде маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин бекитүүгө милдеттүү.

Жашыруун кылууга жаткан маалыматтардын ведомстволук тизмесинде (ушул Жобонун 3-пунктунда баяндалган талаптарды эске алуу менен) маалыматтардын категориялары караштырылуусу керек, бардык багыттар боюнча өткөрүлгөн, пландаштырылган жана перспективдүү фундаменталдык жана прикладдык илимий-изилдөөчүлүк жумуштар боюнча, тажрыйбалык-конструктордук жана өндүрүштүк иштетүү боюнча зарылчылык пайда болгон учурда өзүнчө маалыматтар караштырылышы керек. Бул маалыматтардын жашыруундуулук деңгээли дифференциялуу бекитилет.

Техникалык жана конструктивдик чечимдерге, илимий идеяларга жана технологиялык процесстерге киргизилген максаттуу багыттарды жана жумуштардагы жаңылыктарды эске алуу менен, ошондой эле республиканын экономикалык жана саясий ишмердүүлүгүн ишке ашырууда принципалдуу мааниге ээ жагдайларды эске алуу менен дифференцияланып бекитилет.

8. Министрликтерге, мамлекеттик комитеттерге жана администрациялык ведомстволорго, бардык кызыкдар ишканаларга жана уюмдарга жашыруун кылууга кирген маалыматтардын ведомстволук тизмеси жиберилет, ала раны жумушту алып барууда жетекчиликке алышат, иштердин, документтердин жана буюмдардын жашыруундуулук грифин ага ылайыкташтырышат.

9. Жумуштарда, документтерде жана буюмдарда камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээли мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын тизмеси же жашыруун кылууга жаткан маалыматтардын ведомстволук тизмеси боюнча аныкталат, эгерде ал жок болгон учурда – министрликтин, мамлекеттик комитеттин, администрациялык ведомствонун режимдик-жашыруун органындагы кызматкерлердин катышуусундагы адистердин комиссиясы аркылуу аныкталат.

10. Жабык тематика боюнча аткарылган дипломдук же диссертациялык иште камтылган маалыматтардын жашыруундуулугунун деңгээли аткаруучу жана анын илимий жетекчиси тарабынан ал аткарылып жаткан тематика боюнча мекемелерге же уюмдарга,

ишканаларга берилген жашыруун кылууга жаткан маалыматтардын ведомстволук тизмесине ылайык аныкталат.

11. Ачылыш жасоо же ойлоп чыгаруу үчүн өтүнмөдөгү маалыматтардын жашыруундуулугунун деңгээли автор (авторлоштор) жана мекеменин жетекчиси (ишкананын) тарабынан аныкталат.

12. Буюмдарда камтылган маалыматтардын жашыруундуулугунун деңгээли мекеме (ишкана) – буюртма берүүчү менен биргеликте аткаруучу – мекеме (ишкана) менен чогуу аныкталат жана буюмга тиешелүү документацияда көрсөтүлөт.

III. Маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин өзгөртүү

13. Министрликтер, мамлекеттик комитеттер, администрациялык ведомстволор бул Жободогу көрсөтүлгөн тизмени колдонуу тажрыйбасы, жалпылаштыруу жана анализдөө боюнча системалуу иш жүргүзүүлөрү керек жана зарылчылыкка жараша бекитилген тартипте мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын Тизмесин өзгөртүү жана толуктоо жөнүндө сунуштама беришет жана жашыруун кылууга жаткан ведомстволук маалыматтардын тизмесине тактоолорду жана толуктоолорду киргизишет.

14. Маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин өзгөртүү жашыруундуулук деңгээлин оңдоп-түзөө зарылчылыгын пайда кылган объективдүү факторлордун пайда болуусуна байланыштуу жүргүзүлөт (эл аралык кырдаалдын өзгөрүшү, илимде жана техникада жаңы жетишкендиктердин пайда болуусу, тигил же бул буюмду алуу жана аны чет өлкөгө берип жиберүү ж.б.).

15. Мамлекеттик сырды түзүүчү эң негизги маалыматтардын Тизмесине жана жашыруун кылууга жаткан маалыматтардын ведомстволук тизмесине зарыл оңдоп-түзөөлөрдү киргизүү жана маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлин өзгөртүү боюнча суроолорду жана негиздөөчү корутундуларды даярдоону министрликтердин, мамлекеттик комитеттердин, администрациялык ведомстволордун, ишканалардын, мекемелердин жана уюмдардын дайыма иш жүргүзгөн комиссиялары (адистердин комиссиясы) ишке ашырат.

16. Коргоо мүнөзүндөгү илимий-техникалык жана долбоордук-техникалык документацияны аны эл чарбачылыгында колдонуу үчүн өткөрүп берүү, мамлекеттик жана кызматтык сырды түзгөн маалыматтардын ачыкка чыгып кетүүсүнө жол бербегендей жана республиканы коргоо кызыкчылыктарына зыян келтирбегендей жагдайда жүргүзүлүүсү зарыл.

IV. Документке, буюмга жашыруундуулук грифин берүү

17. Жашыруундуулук грифи мамлекеттик сырды түзгөн негизги маалыматтардын Тизмесине, жана жашыруун кылууга жаткан маалыматтардын ведомстволук тизмесине өтө так дал келүүнүн негизинде, ал эми өзүнчө учурларда – ушул тизмеге негизделген ишти жүргүзүү тапшырмалары бөлүмүнүн талаптарына дал келтирүүнүн негизинде, ушул документте же буюмда камтылган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлине кылдат баа берүүнүн негизинде документтин аткаруучусу же буюмду иштеп чыгуучусу тарабынан документке же буюмга жашыруундуулук грифи берилет.

Жашыруундуулук грифи иштерде же буюмдарда камтылган маалыматтардын жашыруундуулугунун эң жогорку деңгээлин чагылдырып туруусу керек.

18. Документ иштелип чыккан министрликтеги, мамлекеттик комитеттеги,

администрациялык ведомстводогу, ишканадагы, мекемедеги жана уюмдагы документтин жашыруундуулук грифин өзгөртүү жөнүндө чечимди ошол документке кол койгон (бекиткен) кызмат адамы кабыл алат.

Жашыруундуулук грифинин өзгөртүлгөндүгү жөнүндө документ жиберилген башка министрликтер, мамлекеттик комитеттер, администрациялык ведомстволор, ишканалар, мекемелер жана уюмдар маалымдалат.

19. Документке жана буюмга жашыруундуулук грифин туура берүү жоопкерчилиги документтердин аткаруучуларына, буюмдардын иштеп чыгуучуларына жана ошол документтерге кол койгондорго же бекиткендерге жана ошол буюмдардын техникалык документациясына кол койгондорго жүктөлөт.

20. Коштоочу каттын жашыруундуулук грифи каттын өзүндө ошондой эле андагы тиркемеде камтылган маалыматтардын эң жогорку жашыруундуулук деңгээли боюнча аныкталат.

21. Документтердеги жана буюмдардагы жашыруундуулук грифин мамлекеттик сырды түзгөн негизги маалыматтардын Тизмесинде каралган маалыматтардын жана жашыруун кылууга жаткан ведомстволук маалыматтардын тизмесинде каралган маалыматтардын жашыруундуулук деңгээлинин өзгөртүлүүсүнө байланыштуу 6 айлык мөөнөттүн ичинде ишке ашырылат.

Жашыруундуулук грифи ишке кирген (жумушта колдонулуп жаткан) документтерде жана зарылчылык пайда болгон учурда мамлекеттик архивдерде сакталган документтерде өзгөртүлөт.

22. Эгерде башка ишканадан (мекемеден, уюмдан) алынган документ (буюм) жашыруун кылууга жатса же бул документке (буюмга) жашыруундуулук грифи туура эмес берилген болсо, анда ишкана (уюм, мекеме) – алуучу бул жөнүндө ишканага (уюмга, мекемеге) – жашыруун кылуу зарылчылыгын же жашыруундуулук грифин өзгөртүү зарылдыгын түшүндүрүп баяндоо менен документти (буюмду) жөнөтүүчүгө дароо маалымдайт.

23. Эгерде, документке (буюмга) жашыруундуулук грифи туура эмес берилген болсо, тиешелүү жетекчи режимдик-жашыруундук органдын жетекчиси менен биргеликте документтин (буюмдун) жашыруундуулук грифин ошол документте (буюмда) камтылган маалыматтардын бекитилген жашыруундуулук деңгээлине дал келтирүүгө, жашыруун кылууга жаткан ведомстволук маалыматтардын тизмесинин конкреттүү пунктун көрсөтүү менен ага жашыруундуулук грифи өзгөртүлгөндүгү белгисин коюшат жана аны өзүнүн колдору (кол тамагалары) менен тастыкташат.

24. Сүрөттүк жумуштарды аткарууда жашыруундуулук грифи коюлат жана зарыл белгилер оң жактагы өйдөкү бурчтагы пайда болгон ар бир негативке белги коюлат. Муну менен катар эле, жашыруундуулук грифин сьемканын объектисинен жогору жана оң жактан тиркелген трафаретке (заставкага) за-

